

Svensk frikyrklighet i pandemin

En studie av församlingen i corona
och corona i församlingen

Ulrik Josefsson & Magnus Wahlström, red.

JOSEFSSON & WAHLSTRÖM, RED.

Svensk frikyrklighet i pandemin

En studie av församlingen i corona och corona i församlingen

Institutet för Pentekostala Studier

2022

Omslag: Elin Östberg
Inläga: Magnus Wahlström
Omslagsfoto: Lightstock
Tryck: Skilltryck, Skillingaryd 2022

© Institutet för Pentekostala Studier 2022 & respektive författare

Forskningsrapporter från Institutet för Pentekostala Studier, Nr 9.
www.altutbildning.se/ips
Redaktörer: Ulrik Josefsson & Magnus Wahlström

ISBN: 978-91-979030-8-0

Innehåll

Presentation av författare.....	7
Frikyrkligheten i omställning och pandemi	8
<i>En inledning till studien</i> MAGNUS HAGEVI & ULRİK JOSEFSSON	
Det gjorde coronapandemin med min församling.....	28
<i>Reaktioner från frikyrkligt aktiva</i> MAGNUS HAGEVI	
Bilder av församlingen	60
<i>Frikyrklig ecklesiologi under och genom pandemin</i> ULRIK JOSEFSSON	
Old and New Habits.....	90
<i>The Transition to Digitally-Mediated Worship in Four Swedish Free Church Denominations during COVID-19</i> FRIDA MANNERFELT	
Hemma, i smågrupper och ibland i kyrkan.....	120
<i>Spatiala perspektiv på levd religion i coronatid</i> WILHELM KARDEMARK	
”Vi ställer inte in, vi ställer om”	136
<i>Pingströrelsen</i> HENRIK ÅSTRÖM	
Corona, församlingen och samfundet.....	150
<i>Equmeniakyrkan</i> GUSTAF BJÖRKMAN	
Kan det kristna livet levas utan den större gemenskapen?.....	162
<i>Evangeliska Frikyrkan</i> MARIA FURUSAND	
”Fokus på kärnan: livet med Gud”	180
<i>Svenska Alliansmissionen</i> JAKOB SVENSSON	
Församlingslivet under coronapandemin.....	196
<i>Svenska kyrkan</i> SARA FRANSSON	

Presentation av författare

GUSTAF BJÖRKMAN	Pastor samt enhetschef för ordinerade medarbetare och utbildning i Equmeniakyrkan. Teol. kand, Lunds universitet.
SARA FRANSSON	Forskare vid Svenska kyrkans enhet för forskning och analys, fil. Dr. i statsvetenskap, Linnéuniversitetet.
MARIA FURUSAND	Pastor i Folkungakyrkan i Stockholm och Studieledare vid ALT i Stockholm, ThM Praktisk teologi, Ansgarskolen, Kristiansand.
MAGNUS HAGEVI	Professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet.
ULRIK JOSEFSSON	Prorektor vid ALT, teol. Dr. i kyrkovetenskap, Lunds universitet.
WILHELM KARDEMARK	Lektor vid Göteborgs universitet, fil. Dr. religionsvetenskap.
FRIDA MANNERFELT	Präst i Svenska kyrkan och doktorand i praktisk teologi vid EHS.
JAKOB SVENSSON	Pastor i Centrumförsamlingen i Forserum och studieledare vid ALT i Jönköping, ThM Systematisk teologi, Göteborgs universitet.
HENRIK ÅSTRÖM	Pastor i pingstförsamlingen i Lund och ThM Praktisk teologi, Ansgarskolen, Kristiansand.

Frikyrkligheten i omställning och pandemi

En inledning till studien

MAGNUS HAGEVI OCH ULRIK JOSEFSSON

Inledning

Vid inledningen av 2020 började rykten cirkulera om att en ny virusvariant spred sig i Asien. Få trodde då att detta skulle påverka Sverige i någon större utsträckning. Den 31 januari 2020 rapporterades det första svenska fallet av covid-19 i Jönköping. Krisen kom närmre under sportlovstiden i februari med svenska skidturister i Alpländerna som då drabbats hårt. Därefter gick utvecklingen fort och redan några veckor senare, i slutet av mars kom de första restriktionerna. Dessa kom lagom till påskhelgen vilket gjorde att flera församlingsrelaterade frågor kom i blyxtbelysning. Det gällde till exempel begränsningar av allmänna sammankomster, frågan om digitala gudstjänster och hur församlingarna skulle fira nattvard.

Efter denna initiala, kaotiska och som många då trodde korta men akuta period, kom pandemin att påverka individer, samhälle och församlingar i vågor. Två år senare kan nu konstateras att både pandemin och samhällets reaktioner har gäckat hela världen och ställt församlingar inför nya situationer fyllda av utmaningar, vägval och ständiga förändringar. När materialet till denna studie samlades in under våren 2021 var tanken att analysera pandemins effekter inför en återgång till ett nytt normalt. När studien är på väg att avslutas har Sverige de högsta smittotalen sedan pandemins början och vaccinationspass har blivit ett krav för samlingar, inklusive gudstjänster, med fler än 50 deltagare.

För församlingarna har tiden under coronapandemin och de efterföljande restriktionerna varit speciell. Vid tider av kris och umbärande har kristna församlingar historiskt sett varit extra måna om att vara tillgängliga, ha öppet och ta emot de som söker sig till kyrkan.¹ Dessutom har forskning noterat religiösa reaktioner vid olika typer av kriser.² I mycket

¹ Gustafsson & Ahlin 1995.

² Källstad 1986; Hagevi 2005; Sibley & Bulbulia 2012; se även Glock & Stark 1965.

kan coronapandemin beskrivas som en kris där många uttrycker oro.³ Coronapandemin har även inneburit att myndigheterna belagt religionsutövning med restriktioner, bland annat med begränsningar att fira gudstjänst. Detta tycks nästan alla kristna församlingar ha hörsammat.⁴ För att få en större klarhet kring trossamfundens verksamhet under pandemin genomför Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) en enkätstudie i alla religiösa sammanhang i Sverige.⁵

Många kristna församlingar runt om i Sverige ställde dock inte in, utan ställde om. Tidigare tankar på digitalisering förverkligades hos en del, medan andra snart lärde sig om dessa möjligheter.⁶ Möjligheten att träffas ute, att vandra i andakt och samtala om sin tro togs också till vara. I en del mindre församlingar upplevdes inte kraven på begränsningar av antalet deltagande i gudstjänsten som betungande eftersom de sällan samlade så många gudstjänstbesökare. Hela denna förändring gör det intressant att veta mer VAD som gjordes, HUR det gjordes och inte minst VARFÖR just detta gjordes.

Omställningarna under coronarestriktionerna påskyndade den digitalisering som i en del frikyrkoförsamlingar redan var påbörjad. Med pandemins restriktioner var det många församlingar som intensifierade detta arbete. Många gudstjänster sändes på nätet. Därmed förändrades både gudstjänsten och gudstjänstrummet.⁷ Digitaliseringen gällde inte bara gudstjänsterna utan många församlingar flyttade stora delar av verksamheten till nätet. Utifrån detta är det viktigt att reflektera över församlingarnas verksamhet i ljuset av denna snabba digitalisering och vad det får för konsekvenser i synen på församlingen.

Sverige beskrivs ibland som ett av världens mest sekulariserade länder. Detta påstående kan diskuteras och har så gjorts av olika forskare.⁸ Det som däremot står helt klart är att breda lager av den svenska befolkningen är mindre religiöst aktiv idag än för en generation sedan. En del forskare har frågat sig hur den pågående sekulariseringen påverkats av

³ MSB 2021.

⁴ Fahlgren m.fl. 2021; Fransson m.fl. 2021.

⁵ Lundgren 2022 (kommande) Studien initierades av SST (Myndigheten för stöd till trossamfund) och genomförs av Linnea Lundgren vid Ersta Sköndals högskola.

⁶ Fahlgren m.fl. 2021; Fransson m.fl. 2021.

⁷ Fahlgren m.fl. 2021.

⁸ Se t.ex. Brommesson & Friberg-Fernros 2013; Thurffjell 2015; Hagevi 2017; Halldorf 2018.

pandemins restriktioner och församlingarnas begränsning av den offentliga verksamheten.⁹ Aktuella studier visar på tendensen att den minskade aktiviteten i religiösa sammankomster får genomslag i en minskad personlig religiös praktik. Om det stämmer skulle pandemins restriktioner kunna leda till att en pågående sekulariseringsprocess påskyndas. Det är i detta sammanhang mycket intressant att studera hur de frikyrkliga församlingarna har hanterat utmaningen att leva, dela och fördjupa tron under digitalisering och restriktioner.

Med dessa olika frågor som bakgrund har detta forskningsprojekt initierats med syfte att analysera hur coronapandemin påverkat svensk frikyrklighet samt hur företrädare för denna förstår kyrkans roll och identitet i en tid post corona. De övergripande frågeställningar som studien söker svar på är:

- Hur har frikyrkorna agerat under coronapandemin?
- Hur har agerandet motiverats?
- Vad har man lärt sig om församlingen under coronapandemin?
- Vad av lärdomarna från församlingsarbetet under coronapandemin vill man implementera vid återstarten efter pandemin?

Studiens tillkomst och material

Pandemin har som redan konstaterats kommit i flera vågor. Tillkomsten av denna studie är ett exempel på just detta. Under våren 2020 gick flera frikyrkor samman och samlade in ett brett material kring församlingarnas coronahantering. Materialet samlades in i hast i tanke att pandemin snart skulle vara över. Detta material bearbetas i forskningsprojektet med den preliminära titeln *Förändrad församling i pandemitid?*¹⁰ Under våren 2021 var den allmänna uppfattningen att pandemin skulle ebba ut och därför var intresset inriktat på vilka lärdomar som kunde dras från tiden under pandemin inför en planerad återstart till hösten 2021. Med denna tanke genomfördes den enkätundersökning som är det huvudsakliga materialet till denna studie.

Enkäten sändes till ett antal strategiskt utvalda församlingar inom de fyra frikyrkosamfundet: *Evangeliska frikyrkan* (EFK), *Equmeniakyrkan*, *Pingst – fria församlingar i samverkan* (Pingst) och *Svenska Alliansmissionen* (SAM). Församlingarna valdes ut för att utgöra ett genomsnitt av svensk

⁹ Halldorf 2021.

¹⁰ Denna studie beräknas bli publicerad under våren 2023.

frikyrklighet med hänsyn till geografi samt storlek på både ort och församling. Enkäten har besvarats dels av församlingarnas pastorer, dels av aktiva församlingsmedlemmar utan uppdrag i styrelse eller församlingsledning. Totalt har 184 svar inkommit, rimligt fördelade mellan de olika samfund, olika delar av landet och de övriga valda parametrarna som ingått i det strategiska urvalet.¹¹

Urvalet av informanter är inte gjort på ett sådant sätt att det med säkerhet är representativt för frikyrkomedlemmarna i Sverige eller i respektive samfund. I stället ses primärt de svarande som informanter om vad som händer i dessa frikyrkliga församlingar runt om i landet. På det sättet menar vi att vårt strategiska urval ger en god inblick i hur frikyrkligt aktiva i dessa fyra samfund tänkt och agerat samt vilka erfarenheter de har av pandemin. När svaren är mycket olika mellan frikyrkligt aktiva i olika samfund pekar det också på skillnader mellan dessa fyra samfund.

Enkäten består av 73 flervalsfrågor och 18 frågor där de svarande fritt formulerat sina svar. Delar av enkäten är strukturerad utifrån de åtta fält som används inom Nätverket för församlingsutveckling däremot är den här aktuella enkäten formulerad inom och utifrån denna studie.

I detta inledningskapitel kommer vi först att diskutera hur informanterna i denna studie kan förstås i ljuset av Surveyinstitutet undersökningar. De som svarat på enkäten i vår studie kan beskrivas som frikyrkligt aktiva och de påvisar likheter med dem som i andra studier uppvisar stor kyrklig aktivitet genom att regelbundet fira gudstjänst. Därefter presenteras kort andra studier om svenska kyrkans i agerande och överväganden under pandemin samt en kort summering av denna studies olika kapitel. Texten avslutas med några övergripande reflektioner och lärdomar byggda på denna studies samtliga kapitel.

Gudstjänstbesök före och under pandemin – en jämförelse

Liksom i övriga av bokens kapitel analyserar även detta kapitel främst Frikyrkornas pandemienkät. För att svara på frågor om svenska befolkningens gudstjänstbesök och uppfattning om religiös förändring analyseras också data från Surveyinstitutet, Linnéuniversitetet. Denna studie bygger

¹¹ Dessa parametrar är: Samfund, geografi, storlek på ort, storlek på församling, funktion i församlingen, kön och ålder.

på data insamlade vid två tidpunkter, 2018 och 2020.¹² Vid den första tidpunkten genomfördes Survey 2018 före utbrottet av Covid-19, medan Survey 2020 genomfördes under coronapandemin, hösten 2020. De skilda tidpunkterna för de båda frågeundersökningarnas genomförande innebär att de är väl lämpade för att studera förändringar av religiositet före och under coronapandemin. Både Survey 2018 och 2020 är nationella frågeundersökningar av representativa urval av den vuxna svenska befolkningen (18–85 år).

Genom att ställa frågor om gudstjänstbesök före och under coronapandemin är det möjligt att undersöka om detta religiösa beteende förändrats. Förvisso är inte gudstjänstbesök det enda som kännetecknar religiositet, men inom kristen religionsutövning är det en central aktivitet. Även icke-kristna religioner firar gudstjänst, men i Survey är det blott omkring en tiondel av de som regelbundet firar gudstjänst som inte gör det i en kristen kyrka. I tabell 1 redovisas andelen som besöker gudstjänst regelbundet (minst en gång i månaden), sällan eller aldrig. Längs till höger redovisas procentdifferensen mellan andelarna 2020 och 2018. Minussiffror visar att andelen minskat och plussiffror att andelen ökat.

Tabell 1. Gudstjänstbesök, 2020 och 2018 (procent och procentdifferens).

	2020	2018	Differens 2020–2018
Regelbundet	5	8	–3
Sällan	24	31	–7
Aldrig	70	61	+9
Summa procent	99	100	
Antal svarande	1333	1385	

Kommentar: Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort något av följande: Besökt gudstjänst/religiöst möte. På grund av avrundnings summerar inte procent till 100.

Tendensen är att gudstjänstbesöken har minskat under coronapandemin. Förvisso är det inte ovanligt att andelen gudstjänstbesökare minskar något: i detta hänseende är sekulariseringen alltjämt en pågående process i Sverige. Men i jämförelse med andra år var minskningen mellan 2018 och 2020 extra stor. Den främsta anledningen till denna omfattande nedgång i andelen gudstjänstbesökare är sannolikt att myndigheterna lagt restriktioner på möjligheten att träffas, vilket religiösa församlingar hörsammat och ställt in gudstjänster eller ställt om till att fira gudstjänst på nätet. Utifrån dessa restriktioner mot samlingar är det därför inte överraskande att

¹² Hagevi 2020a; 2020b.

andelen gudstjänstbesökare minskat under coronapandemin. Snarare kan det vara oväntat att den rapporterade minskningen inte var större.

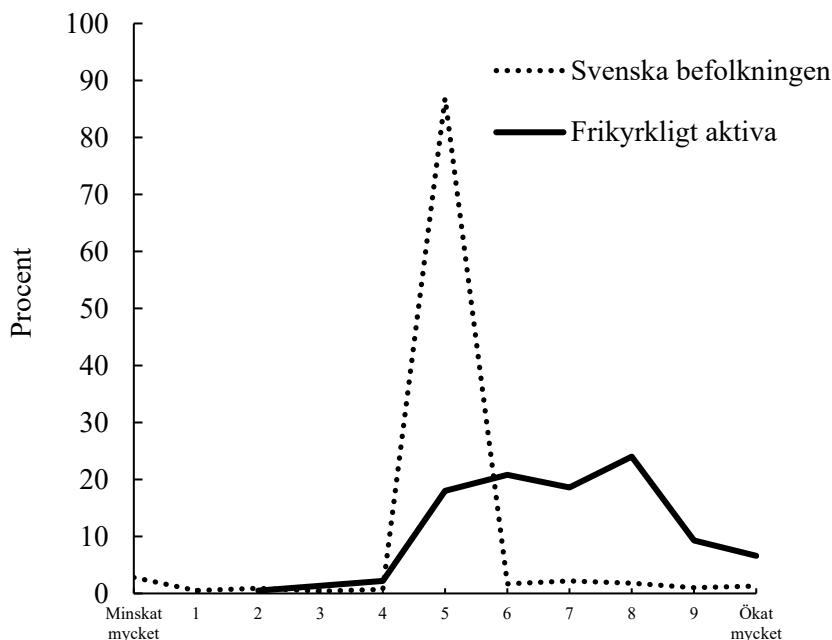
Tidigare studier som jämför olika länder har rapporterat att svenska folket upplever det som att deras religiositet i ringa omfattning har påverkats av coronapandemin.¹³ I de fall då människor har rapporterat att deras religiositet har förändrats är det främst knutet till länder med relativt stor andel religiöst engagerade människor. Inom respektive land är det dessutom främst religiöst engagerade som uppfattar att detta engagemang har ökat än mer, medan mer sekulära grupper till största del inte rapporterar någon förändrad religiositet. Detta stödjer idéer som innebär att religion främst ger kognitivt och psykologiskt stöd för de som redan före en kris delar innehållet i en religion.¹⁴ I vår pandemistudie till medlemmar i frikyrkorna borde det innebära – i den mån vi har rätt i att de intervjuade är engagerade och aktiva i sina frikyrkliga församlingar – att de till största del uppfattar att pandemin har ökat deras intresse för religiös tro och andliga frågor. I jämförelse med mer sekulära grupper i den svenska befolkningen borde dessa i så fall uppvisa en betydligt större andel som inte uppfattar att deras intresse för religiös tro och andliga frågor har förändrats och endast en liten andel som uppfattar att deras intresse för detta har ökat.

I figur 1 redovisas svaren på frågan *Under coronapandemin, har betydelsen för religiös tro och andliga frågor minskat eller ökat för dig personligen?* Det var möjligt att svara med en 11-gradig skala från 0 (minskat mycket) till 10 (ökat mycket). När människor själva uppskattar om betydelsen av religiositet ökat eller minskat ger svaren inte främst information om den faktiska förändringen, utan om individens subjektiva upplevelse eller önskan. Det betyder att den självuppskattade upplevelsen av religiös förändring kan orsakas av andra saker än att religion har ökat eller minskat i betydelse för individen. Vad en person uppfattar som lämpligt att svara kan ha betydelse liksom känslan av att religionens betydelse har förändrats. Frågan ställdes dels till svenska befolkningen hösten 2020 (se streckad linje i figur 1) och till frikyrkligt aktiva under 2021 (se heldragen linje i figur 1). I den mån som coronapandemin påverkar individer så att de är mer öppna för religion borde dessa uppfatta det som om religiös tro och andliga frågor betyder mer (värde 6–10), inte mindre (värde 0–4) eller oförändrat (värde 5).

¹³ Sahgal & Connaughton 2021.

¹⁴ Stolz 2009; Zapata 2018.

Figur 1. Under coronapandemin, har betydelsen för religiös tro och andliga frågor minskat eller ökat för dig personligen? Svenska befolkningen och frikyrkligt aktiva i fyra samfund (procent).

Kommentar: Data för svenska befolkningen från Survey 2020 (Surveyinstitutet, Linnéuniversitetet) och Frikyrkornas pandemienkät 2021. Antal svarande är 1342 personer Survey 2020 och 183 personer för Frikyrkornas postpandemienkät.

Bland svenska befolkningen så är det få som upplever en förändrad religiositet. De flesta människor – 87 procent – anger mitten på den 11-gradiga skalan, vilket rimligen indikerar att de inte uppfattar att det skett någon förändring i religionens betydelse för dem. I övrigt är det något större andel – 7 procent – som uppger att religionens betydelse har ökat för dem än som anger att den har minskat – 5 procent. Resultatet visar således inte att coronapandemin inneburit att människor i det svenska samhället upplevt en dramatisk förändring av religionens betydelse. Bland frikyrkligt aktiva är det relativt liten andel – 18 procent – som inte upplever en förändrad betydelse för religiös tro och andliga frågor. De flesta – 79 procent – upplever en ökad betydelse av tro och andliga frågor.

Vid en jämförelse mellan frikyrkligt aktiva och svenska befolkningen finns det anledning att beakta att den svenska befolkningen är en av världens mest sekulära.¹⁵ Det är möjligt att sekulära människor utan egen erfarenhet av religion inte har samma tillgång till de andliga resurser som till exempel frikyrkligt aktiva har.¹⁶ I så fall borde frikyrkligt aktiva personer i särskild hög omfattning uppfatta en ökad betydelse av tro och andliga frågor. Även personer som regelbundet (minst en gång i månaden) besöker gudstjänst borde i större utsträckning uppfatta en ökad betydelse av religion än de som mera sällan eller aldrig besöker gudstjänst. Likaså borde personer som sällan besöker gudstjänst i större utsträckning uppfatta en ökad betydelse av religion under coronapandemin än människor som aldrig besöker gudstjänst. Figur 2 visar självuppskattad religiös förändring efter gudstjänstbesök för svenska befolkningen samt självuppskattad religiös förändring bland frikyrkligt aktiva. I figur 2 är dessa frikyrkligt aktiva dessutom uppdelade efter samfund. Figurerna redovisar endast andelen som upplever minskad eller ökad betydelse av religion, inte andelen som inte upplever någon förändring.

Det är betydligt vanligare att regelbundna gudstjänstbesökare uppfattar en ökad betydelse av religion under coronapandemin än vad som är fallet för personer som sällan eller aldrig utövar religion på detta sätt. Likaså är det vanligare att personer som sällan besöker gudstjänst uppfattar att betydelsen av religion ökat under coronapandemin än vad som är fallet bland personer som aldrig gör detta. Ändå är det ännu fler som uppfattar en ökad betydelse av religiös tro och andliga frågor bland frikyrkligt aktiva. Bland frikyrkligt aktiva i Evangeliska frikyrkan är det störst andel som uppfattar en ökad betydelse av tro och andliga frågor, följt av Pingst-rörelsen, Svenska Alliansmissionen och Equmeniakyrkan.

Utifrån dessa uppgifter ter sig det engagemang som lagts ned på att göra det möjligt att fira gudstjänst (och kanske också att delta i smågrupper och vara engagerad i diakonal verksamhet) som centralt för att kristen tro ska vara en resurs för människor under coronapandemin. Det är främst bland människor som firar gudstjänst som religiös tro och andliga frågor uppfattas ha ökat i betydelse under coronapandemin.

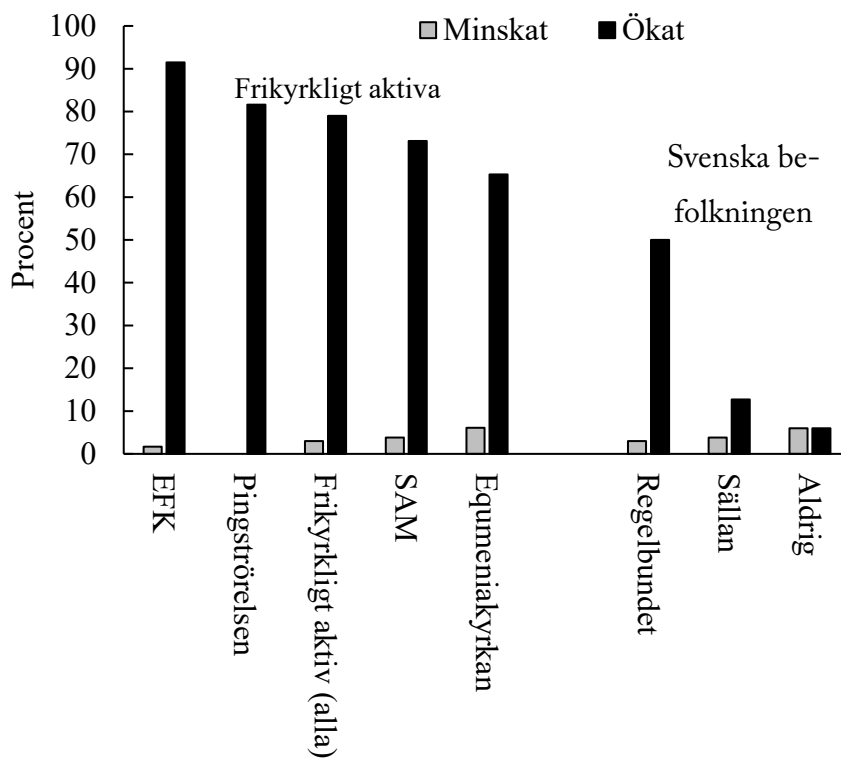
En annan viktig jämförelse rör vanan att fira gudstjänst bland de personer som svarat på frågorna i Survey 2020 och enkäten till medlemmar i frikyrkorna. Jämförelsen visar på en viktig egenskap bland dem som sva-

¹⁵ Inglehart 2021.

¹⁶ Stolz 2009; Zapata 2018.

rat på frikyrkoenkäten. De svarande i enkäten från dessa församlingar visar på en religiös respons på pandemin som i mycket liknar de regelbundna gudstjänstbesökarnas respons, men i betydligt mindre utsträckning liknar de som sällan eller aldrig besöker gudstjänst. Detta stödjer vårt argument att enkäten som ligger till grund för studierna i denna bok riktar sig till frikyrkligt aktiva.

Figur 2 *Självuppskattad förändring av religiositet under pandemin efter gudstjänstbesök bland personer med kristen identitet samt frikyrkligt aktiva i fyra samfund (procent).*

Svenska studier om kyrkan under pandemin

Tillsammans med andra studier ger denna ytterligare en bit i pusslet om kyrkan under coronapandemin. Den första svenska studien i ämnet är boken *Corona och kyrkorna*. Detta är en antologi där en grupp författare reflekterar kring frågor som begränsningar i gudstjänstfirande, pandemin som katalysator för sekularisering och digitalisering samt flera texter om kyrkans sätt att möta pandemins utmaningar.¹⁷

Under vårvintern 2021 kom en studie från Svenska kyrkans avdelning för forskning och analys, *Svenska kyrkan online*. Denna bygger på en enkätundersökning bland kyrkoherdar och den fokuserar på hur Svenska kyrkans verksamhet förändrats under pandemin. Studien är en del av den internationella CONTOC-studien vilket gör att den svenska situationen kan diskuteras i internationellt perspektiv.¹⁸

Utöver dessa publicerade studier pågår också andra. Redan omnämnd är den studie där Ersta Sköndal högskola (ESH) har fått uppdraget från SST att analysera religiösa organisationer under pandemin. Syftet med studien är undersöka hur pandemin har påverkat trossamfunden i Sverige och hur deras verksamhet har bedrivits.¹⁹ Enskilda högskolan Stockholm (EHS) driver tillsammans med Svenska kyrkan i Stockholm ett projekt kallat, *Kyrka i digitala rum*.²⁰ Här ligger fokus på hur man kan tillvarata erfarenheterna från den digitala omställningen och fortsätta att ha de digitala kyrkportarna öppna.

Ytterligare ett projekt, som även det nämndes tidigare, *Förändrad församling i pandemitid?*, drivs av forskare från Akademi för Ledarskap och Teologi (ALT), EHS och Lunds universitet. Här är ett brett ekumeniskt material insamlat under flera av pandemins vågor i lokala församlingar i

¹⁷ Fahlgren m.fl. 2021.

¹⁸ Fransson m.fl. 2021. Materialet till *Svenska kyrkan online* samlades in våren 2020 medan materialet till föreliggande studie samlades in under våren 2021. Detta gör att jämförelsen mellan dessa studier som görs av Sara Fransson blir särskilt intressant, se Fransson, "Församlingslivet under coronapandemin", s. 196 i denna volym. För att öka möjligheten till jämförelse inkluderade enkäten till detta projekt även vissa frågor från CONTOC-studien (Churches Online in Times of Corona).

¹⁹ Lundgren 2022 (kommande). Studien bygger på en enkät skickad till företrädare för alla trossamfund inom ramen för SST. En rapport är planerad för publicering i mitten av våren 2022.

²⁰ Studien bedrivs främst av forskare från EHS i samarbete med medarbetare i några av Svenska kyrkans församlingar i Stockholm. Publicering är planerad under senare delen av 2022.

Småland. Fokus i detta projekt ligger på att förstå församlingars agerande och överväganden i tider av kris.²¹ Till dessa svenska studier kommer ett stort antal genomförda och pågående internationella forskningsprojekt. Pandemin är i hög grad en omvälvande global erfarenhet som framöver kommer behöva studeras ytterligare i ett internationellt perspektiv.

Studiens olika kapitel i sammanfattning

Denna studie består av tio olika kapitel som kan delas i två olika kategorier. De fyra första kapitlen efter denna inledning anlägger ett övergripande perspektiv på några valda områden. De följande fem kapitlen tar sin utgångspunkt i respektive samfund och analyserar enkätsvaren i första hand utifrån detta.

Magnus Hagevi (kap 2) analyserar olika frikyrkligt aktivas uppfattning om vad coronapandemin inneburit för deras församling. Även om de frikyrkligt aktiva beskriver att deras församlingar förändrades under pandemin visar undersökningen också på en längtan efter en förlorad gemenskap där tron kan utvecklas. En utvecklad gemenskap och starkare relationer inom församlingen är starka förhoppningar om församlingslivet efter pandemin. Analysen noterar få skillnader mellan pastorer och övriga frikyrkligas svar, men desto fler mellan frikyrkligt aktiva från församlingar med olika storlek.

Ulrik Josefsson (kap 3) diskuterar vilken bild av församlingen som växer fram i enkätens fritextsvar, eller vilken implicit ecklesiologi som studien ger uttryck för. Svaren kommer från pastorer och lekmän i stora och små församlingar i fyra olika samfund. Självklart finns det här olikheter och spänningar. Samtidigt visar kapitlet på konturerna av en frikyrklig ecklesiologi som tydliggjorts i pandemins skugga. Den kan beskrivas som missionellt präglad, aktiv och förändringsbenägen där förhållandet mellan personligt och gemensamt står i fokus. Den frikyrkliga ecklesiologin utgår från att tron är djupt personlig men att det personliga formas i gemenskap. Mötet är den praktik där personligt och gemensamt sammanstrålar. Mötet, både mellan människor och i gudstjänsten, kan därför beskrivas som ett primärt uttryck för en frikyrklig sakramentalitet. Detta skulle då delvis förklara de frikyrkligas djupa bedrövelse över restriktioner kring att mötas.

²¹ Projektet bygger på material inhämtat från protestantiska kyrkor i Småland. Planerad publicering under våren 2023.

Frida Mannerfelt (kap 4) analyserar i sitt bidrag de fyra frikyrkornas övergång till digitalt förmedlade gudstjänster under pandemin. Likt många andra kyrkor i nordvästra Europa upplevde de svenska frikyrkorna en enorm ökning av digitalt förmedlade gudstjänster, och att detta är något man på olika sätt vill fortsätta med efter pandemin. Många kommentarer pekar dock på att digitalt förmedlade gudstjänster inte upplevs som samma sak som gudstjänst i den lokala kyrkan och att känslan av gemenskap och delaktighet har påverkats negativt. Mannerfelt diskuterar hur man kan förstå dessa upplevda förändringar. Det gäller de digitala plattformarnas möjligheter och begränsningar men också frågor om särdrag och ideal i frikyrklig spiritualitet. Mannerfelt visar hur olika drag i frikyrklig spiritualitet kastar ljus över hur församlingarna upplevt den digitala omställningen av gudstjänstlivet, men också hur element i frikyrklig spiritualitet kan utgöra en resurs i frikyrkornas fortsatta närvaro i de digitala rummen.

Wilhelm Kardemark (kap 5) närmar sig i sitt bidrag rumsliga förändringar i medlemmars religiositet som pandemitiden bar med sig. Med restriktioner kom hemmet att bli en viktigare plats för religiösa praktiker av olika slag. Mindre grupper och constellationerna av människor tycks också fått en ny betydelse i flera fall medan kontaktytor med församlingen överlag minskade. En viktig del av detta kan relateras till att verksamheter ställdes in, digitaliserades och att nya förmågor kom att efterfrågas vilket tycks innebära att medlemmar på olika sätt fjärmats från andra medlemmar och församlingen.

Henrik Åström (kap 6) analyserar enkätsvaren från de medverkande pingstförsamlingarna och diskuterar dessa i ljuset av hela materialet. Han menar att Pingströrelsen under pandemin har lyckats väl i att ställa om och på nya sätt nå ut med sitt budskap till nya grupper. Det gemensamma församlingslivet i pingstförsamlingarna har utmanats samtidigt som de enskilda medlemmarnas personliga andliga liv verkar ha stärkts. Materialet ger vid handen att strukturer och verksamheter har genomlysts och står nu inför en möjlighet till utveckling och förändring efter pandemin. Den uttryckta framtidstron är stor vilket är ett utmärkande drag för svaren från Pingströrelsen.

Gustaf Björkman (kap 7) går i sin text igenom enkätsvaren med fokus på Equmeniakyrkan. I likhet med de andra samfunden märks kommentarer om stora förändringar och en djup saknad av möjligheten att få mötas som församling och inte minst till gudstjänst. Tre saker lyfts fram som något särskiljande i svaren från Equmeniakyrkan. Det första är en något större saknad av möjligheten att fira nattvard. Det andra är att här verkar det personliga andliga livet tagit mer skada än hos de andra samfunden.

Slutligen visar resultatet att Equmeniakyrkan verkar i högre grad ha klarat av att upprätthålla arbetet bland barn och ungdomar, något som troligen kan förklaras med ett välfungerande scoutarbete.

Maria Furusand (kap 8) tar sig an enkätsvaren från Evangeliska Frikyrkan och analyserar dem. Kapitlet lyfter fram några saker som särskilt viktiga i ett EFK-perspektiv. Det första är spänningen mellan att som församling rikta sig inåt i församlingsvård eller utåt i evangelisation. Analysen visar att man strävar efter balans där båda dessa värden fokuseras. Det andra är att församlingarna lägger vikt vid att ha en struktur för medlemmarna att mötas i mindre grupper. Något som pandemin gjort akut och som förväntas få bestående verkan. Slutligen visar Furusand att pandemin tvingat fram en generationsväxling och ett utökat förändringsarbete i flera församlingar. Kapitlet avslutas med framåtriktade reflektioner och råd.

Jakob Svensson (kap 9) frågar sig utifrån analysen av svaren från Svenska Alliansmissionen: Hur livet med Gud ter sig under en pandemi? Flera av de svarande delar liknande erfarenheter av att sakna tillhörigheten till en större grupp. Materialet visar även att det har varit en tid av prövning för det personliga andliga livet. Å andra sidan andas mer än hälften av deltagarna optimism och ser ljus på framtiden. Alliansmissionen (SAM) har flera mindre församlingar på mindre orter. Kanske har just det varit en styrka under tiden av pandemi, det mindre sammanhanget med närmre relationer. Utmaningarna framåt är flera. En sådan handlar om att bli en rörelse likt den som en gång kännetecknade väckelsens folk med nytänkande pionjärskap. Jakob frågar sig om församlingarna inom SAM är redo för det?

I Sara Franssons (kap 10) kapitel om församlinglivet i Svenska kyrkan sätts fokus på delaktigheten, gudstjänstlivet samt diakonins möjligheter och idealitet under pandemin. Analysen visar hur en minskande delaktighet och ett ökat tjänstemannastyre lett till att beslut har kunnat fattas snabbare av kyrkoherdarna. Därtill visar studien på ett förtydligt mandat i vem som gör vad i den gemensamma ansvarslinjen mellan ämbetsbärare och de demokratiskt valda ledamöterna i församlings- och kyrkoråd. Vad gäller ny verksamhet som uppstått under pandemin, framstår exempelvis digitala sorgegrupper, där människor ges möjlighet till ett öppet samtal på sina egna villkor, som ett komplement till den lokala församlingsverksamheten. Resultaten visar också en generationsskillnad bland kyrkoherdarna gällande deras tankar om församlingens framtid efter pandemin.

Lärdomar och reflektioner

Frikyrkligt engagemang

När vi planerade enkätstudien av frikyrkligt aktiva var vår förhoppning att den skulle genomföras i slutet av pandemin. Det blev i stället mitt i den. Med pandemin införde myndigheterna restriktioner som nästan alla kyrkliga församlingar, även frikyrkliga, valde att följa. Det blev plötsligt svårt att mötas. För en kristen folkrörelse som den frikyrkliga var det en enorm utmaning och ett grundskott mot en bärande struktur för andlig gemenskap. Något vi noterar är alla svaren på förnyad aktivitet som slår igenom i vår enkät. Här ställde väldigt många frikyrkligt aktiva inte in, utan man ställde om. Detta har visat på styrkan av frikyrkliga församlingar som en självständig och levande del av civilsamhället. En av flera indikatorer på den frikyrkliga vitaliteten är ekonomiska inkomster. En del inkomster – till exempel uthyrning av lokaler och liknande – föll bort, men till stor del är signalen att andelen insamlade medel – kollekt, offer med mera – inte minskade. Flera församlingar rapporterar en ökning av ekonomiska gåvor.

Sedan 1980-talet har det återkommande rapporterats om ett avtagande engagemang i det svenska civilsamhället, inte minst i de klassiska folkrörelserna.²² Men det verkar också finnas skillnader mellan olika delar av civilsamhället. Förvisso finns det tendenser som visar på ett minskat frikyrkligt engagemang.²³ Ändå är de som tillhör en frikyrklig församling påfallande ofta aktivt engagerade i den. På 1980-talet visade en delrapport i den svenska maktutredningen att engagemanget i frikyrkorna var oerhört högt jämfört med många andra delar av civilsamhället.²⁴ Detta resultat har upprepats i senare undersökningar.²⁵ Engagemanget som vår studie rapporterat om under pandemin är ytterligare en indikator på att frikyrkornas församlingar är en oerhört vital del av civilsamhället. Frågan är i vad mån denna vitalitet är typisk för det svenska civilsamhället eller unikt? Vi har i detta kapitel nämnt pågående forskning och publicerade studier om engagemang i frikyrkor och andra religiösa organisationer under pandemin. Däremot finner vi det betydligt mer tunnsått med – eller till och med avsaknad av – motsvarande studier om andra delar av civilsamhället som nykterhetsrörelsen, hjälpororganisationer och annat. Varför?

²² Statens offentliga utredningar 1990.

²³ Tholvsen 2020.

²⁴ Petersson m.fl. 1989.

²⁵ von Essen & Svedberg 2020.

Svaret på den frågan ligger utanför vår studie, men frågan bör vara angelägen att besvara i framtida studier.

Varierande förutsättningar

Vår studie har funnit att svaren från frikyrkligt aktiva ibland har skiftat mellan samfunden. Det kan vara svårt att veta varför, men skillnader i församlingarnas storlek kan vara en viktig förklaring. Församlingens storlek tycks påverka frikyrkligt aktivas svar i en majoritet av de frågor som ställs i enkäten. Speciellt viktigt är församlingsstorlek för hur frikyrkligt aktiva ser på relationer inom församlingen. Utifrån myndigheternas restriktioner var problemen med att i gemenskap utöva religion större för de stora församlingarna än för mindre församlingar.

Det är därför inte överraskande att större församlingar också tycks ha uppfattat ett större behov av att genomföra förändringar och att de också i relativt stor utsträckning genomförde förändringar på grund av restriktionerna under pandemin. I mindre församlingar har begränsningar av antalet människor som fått samlas sannolikt inte på samma sätt påverkat till exempel gudstjänstfirande då de före pandemin sällan överskred ett sådant maxantal. I större församlingar har gudstjänster och liknande samlingar fått ställas in eller genomföras med andra medel utan möten ansikte mot ansikte. Frikyrkligt aktiva i stora församlingar tenderar att oftare lägga något större vikt vid smågrupper än frikyrkligt aktiva i mindre församlingar (som ibland inte är större än en smågrupp).

Att frikyrkligt aktiva i större församlingar oftare rapporterade om förändringar under pandemin kan även bero på att deras resurser är större än vad som brukar vara fallet i mindre församlingar. Vår studie har inte möjlighet att undersöka om så är fallet, men tidigare forskning har dock dragit liknande slutsatser.²⁶ Detta pekar också på att mindre församlingar kan se ett behov av att genom samarbete med andra församlingar i deras närhet erhålla de resurser som samhällsförändringar och förnyelsearbete kräver. Förekomsten av ekumeniska frikyrkoförsamlingar som efter sammanslagningar av tidigare församlingar är anslutna till mer än ett samfund kanske kan relateras till behov av större resurser. Detta pekar på vikten av att framtida forskning i större utsträckning fokuserar på sådana frikyrkliga samverkansförsamlingar.

²⁶ Holleman m.fl. 2021.

Restriktioner, vägval och överväganden

Pandemin och restriktionerna har tvingat fram förändringar i frikyrkoför-samlingarnas liv och verksamhet. Även om förändringarna varit påtvingade har de lett till vägval. Dessa har byggt på överväganden som förankrats i övertygelser och ibland omständigheter. Ett sådant fält visar sig ha varit förhållandet mellan riktningen utåt respektive inåt. Det gäller församlingens inre liv med verksamhet riktad till de egna medlemmarna i förhållande till utåtriktat arbete i evangelisation och diakoni. Detta kan illustreras av Frida Mannerfelts diskussion om valet av plattformar för de digitala gudstjänsterna mellan öppna förmedlande kanaler eller lite mer slutna interaktiva.²⁷ Frågan är hur olika digitala kanaler ska användas.

Frikyrklighetens relationellt orienterade syn på tro och församling gör att arbetsätt som upprätthåller distans uppfattas som problematiska i längden och detta verkar gälla både inåt- och utåtriktad verksamhet. En tidigare frikyrklig församlingshandbok illustrerar den starka betoningen på relationalitet i texterna om nattvarden, som talar om att förenas "i en allt innerligare gemenskap".²⁸ Här skulle en fördjupad analys behövas gällande den digitala transformeringens möjligheter men också dess gränser. Vad kan och bör digitaliseras och vad av frikyrkans liv bör skyddas från en sådan utveckling.²⁹

Materialet visar även på det nära förhållandet mellan den personliga tron och de gemensamma uttrycken. Begränsningar för sammankomster och gudstjänster har gjort att trons gemensamma uttryck förändrats och försvårats. I den svenska kulturen uppfattas religiös tro i allmänhet som en privatsak.³⁰ För de frikyrkligt troende är däremot den djupt personliga tron förankrad i församlingens gemenskap.³¹ Här väcks frågor om hur framtidens religiösa praktiker kan utvecklas för att i en alltmer digitaliserad värld bibehålla bandet mellan det personliga och det gemensamma i frikyrklig spiritualitet.

²⁷ Se Mannerfelt, "Old and New Habits", s. 90 i denna volym.

²⁸ *Handbok till den kristna församlingens tjänst* 1983, s. 94.

²⁹ Forskningsfältet för digital transformering är relativt nytt och kraftigt växande.

Ännu har för lite forskning ägnats åt idéburna organisationers plats inom fältet.

³⁰ Hamberg 1989; Thurfjell 2015.

³¹ Spjuth 2020, s. 250ff.

Frikyrkligt volontärskap

Stora delar av den idéburna sektorn är beroende av ett aktivt volontärskap. Johan von Essen har visat att volontärt arbete är viktigt för enskilda människors identitet och välbefinnande men också på samhällsnivå i fråga om till exempel socialt kapital.³² Pandemin har inneburit en utmaning för volontärskapet i de frikyrkliga församlingarna. För många medlemmar har restriktionerna inneburit att volontärskapet inte kunnat utövas. En hel del av informanterna uttrycker sorg över detta. Samtidigt har vissa grupper av volontärer, inte minst inom teknik, fått arbeta hårdare under pandemin. Detta skapar utmaningar dels för solidariteten och sammanhållningen i församlingarnas volontärskap, dels för hållbarheten i volontärskapets intensitet och kravnivå. Frågor som här behöver ställas är hur församlingarna kan och bör hantera återgången till ett nytt efterpandemiskt normalt. Här kan ett utvecklingsarbete behövas på församlingsnivå av modeller och strategier för framtidens volontärskap.

En dimension av detta handlar om professionalisering. I materialet framträder en diskussion, som informanterna uppfattar som en farhåga, att pandemins arbetssätt ska leda till ökad professionalisering. Det handlar om att ledningen har smalnats av och beslutsvägarna kortats, att mer arbete utförts av anställda och främst pastorer samt att det digitala mediet uppfattas ställa högre krav på framträdandet. Här väcks frågor om den frikyrkliga identiteten och inte minst gällande engagemang och volontärskap. Detta skulle behöva ytterligare belysning dels utifrån relationen anställda och volontärer, dels utifrån relationen avskilda (vigda) och lekmän.

Vägen vidare

Pandemin och de restriktioner som kom med den har inneburit förändringar i frikyrkornas församlingar runt om i landet. Kyrkohistoriskt kan det vara för tidigt att uttala sig om vad pandemin har gjort med kyrkor och kristen tro i vår del av världen. Det är först i en backspegel med se-kellångt synfält som mer bestämda slutsatser om kyrkans utveckling kan dras. Ändå är det noterbart att pandemin också har inneburit en förändrad forskning om kyrkor, framförallt frikyrkor, med ett större sociologiskt fokus på frikyrkliga församlingar och deras medlemmar. Förhoppningsvis är detta en förnyelse som bara har börjat. Vi menar att det är

³² von Essen & Svedberg 2020.

omöjligt att förstå eller uttala sig om en demokratisk folkrörelse som frikyrkorna om inte forskningen i allt större utsträckning uppmärksammar de lokala församlingarna och de som tillhör dem. Det behövs därför fler och olikartade studier om lokala frikyrkoförsamlingar samt deras medlemmar och de människor församlingarna kommer i kontakt med. Det är då vi får kunskap om vår samtid.

Referenser

- Brommesson, Douglas & Henrik Friberg-Fernros 2013, *Bortom den sekulära staten. Religion och politik i en postsekulär tid*, Lund: Studentlitteratur.
- Byrman, Alan 2018, *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber
- von Essen, Johan & Lars Svedberg (red) 2020, *Medborgerligt engagemang i Sverige 1992-2019*. Stockholm: Ersta Sköndal Bräcke högskola.
Hämtad 2022-01-28: <https://esh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1470097/FULLTEXT01.pdf>.
- Fahlgren, Sune, Elin Lockneus, Daniel Strömner (red) 2021, *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Libris.
- Folkhälsomyndigheten 2020, *Personer över 70 bör begränsa sociala kontakter tills vidare*. Hämtad 2021-12-02: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/personer-over-70-bor-begransa-sociala-kontakter-tills-vidare/>
- Fransson, Sara, Stefan Gelfgren, Pernilla Jonsson (red) 2021, *Svenska kyrkan online: Att ställa om, ställa in eller fortsätta som vanligt under coronapandemin*. Uppsala: Svenska kyrkan. Hämtad 2022-01-20: <https://www.svenskakyrkan.se/filer/0143fc19-eb1d-456f-a9a9-58170a6e1e83.pdf>.
- Glock, Charles & Rodney Stark 1965, *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally.
- Gustafsson, Göran & Lars Ahlin 1995, *Två undersökningar om Estonia och religionen*. Lund: Department of Theology, Lund University.

- Hagevi, Magnus 2005, "Sekulariseringens slut?", *Sociologisk Forskning*, 42 (4): 35–42.
- Hagevi, Magnus 2017, "Religious Change over the Generations in an Extremely Secular Society: The Case of Sweden", *Review of Religious Research*, 59 (4): 499–518.
- Hagevi, Magnus 2020a, "Survey 2018: Teknisk rapport", *Surveyjournalen*, 7 (1): 2–25.
- Hagevi, Magnus 2020b, "Survey 2020: Teknisk rapport", *Surveyjournalen*, 7 (1): 26–50.
- Halldorf, Joel 2018, *Gud: återkomsten*. Stockholm: Libris.
- Halldorf, Joel 2021, "Kyrkorna efter pandemin. Historiska mönster, samtida utmaningar och möjliga framtidsscenarioer" i Fahlgren m.fl. *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Libris.
- Hamberg, Eva M. 1989, *Kristen på mitt eget sätt: en analys av material från projektet Livsåskådningar i Sverige* (Religion och samhälle 10/11). Stockholm: Religionssociologiska institutet.
- Handbok till den kristna församlingens tjänst* 1983, Stockholm: Verbum
- Holleman, Anna, Joseph Roso, Mark Chaves 2021, "Technological and Financial Capacities on the Eve of the COVID-19 Pandemic." *Review of Religious Research* (tillgänglig på nätet: <https://doi-org.proxy.lnu.se/10.1007/s13644-021-00477-8>).
- Inglehart, Ronald 2021, *Religion's Sudden Decline: What's Causing It, and What Comes Next?* Oxford: Oxford University Press.
- Kassman, Anders, Johan Hvenmark, Åsa Kneck 2021, "Barn- och ungdomsfotboll under Coronapandemin: de svenska erfarenheterna visar att folkhälsa är mer än smittskydd." *Socialmedicinsk Tidskrift*, (1): 100-111.
- Källstad, Thorvald, Lennart Ejerfeldt, Jørgen Straarup 1986, *Religiösa reaktioner på Olof Palmes död. Religionsbeteendevetenskapliga perspektiv* (Religion och samhälle Nr 10). Stockholm: Religionsociologiska institutet.
- MSB (2021) *Rapport om förtroende, oro och beteende under coronakrisen* (hämtad 2021-10-25: <https://www.msb.se/siteassets/dokument/aktuellt/pagaende-handelser-och-insats/coronaviruset---covid-19/resultat-fran-kantar-sifos-undersokningar/februari-2021/resultat-av-coronaundersokning-februari-2021.pdf>).
- Petersson, Olof, Anders Westholm, Göran Blomberg 1989, *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlsson.

- Sahgal, Neha & Aidan Connaughton 2021, "More Americans Than People in Other Advanced Economies Say COVID-19 Has Strengthened Religious Faith". *Pew Research Center* (hämtad 2021-02-01: https://www.pewforum.org/wp-content/uploads/sites/7/2021/01/01.27.21_covid.religion.report.pdf).
- Sibley Chris G. & Joseph Bulbulia 2012, "Faith after an Earthquake: A Longitudinal Study of Religion and Perceived Health before and after the 2011 Christchurch New Zealand Earthquake", *PLoS ONE* 7 (12): 1–10.
- Spjuth, Roland 2020, *Om Gud och allt annat. Grunddrag i kristen tro*. Malmö: Spricka förlag
- Statens offentliga utredningar 1990, *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport (SOU 1990:44)*. Stockholm: Allmänna förlaget. Hämtad 2022-01-28: <https://lagen.nu/sou/1990:44?attachment=index.pdf&repo=soukb&dir=downloaded>.
- Stolz, Jörg 2009, 'Explaining religiosity: towards a unified theoretical model', *British Journal of Sociology*, 60 (2): 345–376.
- Tholvsen, Øyvind 2020, *Frikyrkundersökningen: En rapport om frikyrkornas utveckling i Sverige 2000-2020*. Hämtad 2022-01-28: <https://vidare.nu/wp-content/uploads/sites/53/2021/06/frikyrkundersokningen-2021.pdf>.
- Thurfjell, David 2015, *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Molin och Sorgenfrei.
- Zapata, Oscar 2018, "Turning to God in tough times? Human versus material losses from climate disasters in Canada", *Disaster and Climate Change Economics*, 2 (3): 259–281.

Det gjorde coronapandemin med min församling

Reaktioner från frikyrkligt aktiva

MAGNUS HAGEVI

Inledning

Coronapandemin innebar en stor förändring i frikyrkliga församlingars sätt att utöva sin tro. Ord som gemenskap, möte och delande som är centrala för denna form av kristen religions-utövning förhindrades av nya regler och rekommendationer som svenska myndigheter introducerade för att stoppa smittspridningen av coronaviruset. De frikyrkliga församlingarna har visat ett stort engagemang för att bekämpa smittspridningen. Det har också satt det kristna engagemang som kanaliseras genom de frikyrkliga församlingarna på prov. Mantrat "vi ställer inte in, vi ställer om" har realiserats med olika mått av framgång.

Någon har sagt att Gud inte behöver en kyrkolokal, men att människor gör det. Även i de församlingar som i stor utsträckning klarade av att ställa om, vilket ofta innebar en digitalisering, var det en förändring som också tvingade fram en ny relation mellan det sakrala och det sekulära. Framför den digitala skärmen kan utrymmet för det heliga mötet krympa.¹ Syftet med detta kapitel är att undersöka olika frikyrkligt aktivas uppfattning om vad coronapandemin inneburit för deras församling.

Den första frågeställningen rör en kartläggning. Vilken uppfattning har frikyrkligt aktiva om hur deras församling hanterat sitt uppdrag under coronapandemin,² på vad sätt pandemin påverkat församlingen³ och vilka effekter denna erfarenhet har på församlingslivet efter pandemin?⁴ För att besvara denna frågeställning presenteras en bred genomgång av svaren på frågorna i den enkät som är det empiriska materialet som ligger till grund

¹ Bryson m.fl. 2020.

² Cooper m.fl. 2021.

³ Adegboyega m.fl. 2021; Froud 2021.

⁴ Campbell 2020.

för resultatredovisningen i denna bok. Denna redovisning upptar större delen av detta kapitel.

Den andra frågeställningen beaktar skillnader i svar mellan pastorerna i församlingarna och övriga frikyrkligt aktiva.⁵ Finns det olika uppfattningar mellan pastorer och övriga frikyrkligt aktiva över hur församlingarna hanterat sitt uppdrag under pandemin, hur det påverkat församlingen och vilka effekter pandemin har på deras församlingar?

Den tredje frågeställningen beaktar församlingens storlek i antal medlemmar.⁶ Skiljer sig uppfattningen om hur församlingarna hanterat sitt uppdrag under pandemin, hur det påverkat församlingen och vilka effekter pandemin har på deras församlingar efter storleken på frikyrkliga aktivas församlingar?

Även om de frikyrkligt aktiva beskriver en stor omställning under pandemin visar undersökningen på en längtan efter en förlorad gemenskap där den kristna tron kan utvecklas i gemenskap. Skillnaderna mellan pastorer och övriga frikyrkligt aktiva är härvidlag få, men däremot finns fler skillnader i hur frikyrkligt aktiva i stora och små församlingar tacklat pandemins påfrestningar. I det följande besvaras frågeställningarna i tur och ordning varpå kapitlet avslutas med att redovisa studiens huvudsakliga slutsatser.

Frikyrkligt aktiva om pandemin och deras församling

De närmast följande avsnitten beaktar vad frikyrkligt aktiva menade att deras församlingar gjorde under pandemin, hur de tror att det påverkat församlingen och vad de tror att coronapandemin kommer att förändra församlingen i framtiden. Redovisningen är indelad i olika avsnitt som utifrån nio teman redovisar enkätens data i lika många tabeller: generella frågor om församlingen under pandemin, gudstjänster, ledarskap, verksamhet, kommunikations- och beslutsstruktur, smågrupper, relationer till församlingsmedlemmar, evangelisation och församlingens andliga liv. Varje temaavsnitt beskriver svarsfördelningen utifrån den presenterade tabellen och eventuella nämnvärda skillnader mellan samfunden. För att

⁵ Village & Francis 2021.

⁶ Holleman m.fl. 2021.

underlätta en överskådlig redovisning slås de två mest positiva respektive negativa svaren till varje fråga samman i texten (dock ej i tabellerna).

Generellt om församlingen under pandemin

Denna del i detta kapitel inleds med en redovisning av de frågor från coronaenkäten som försöker ge en generell uppfattning av frikyrkoförsamlingarna under pandemin (se tabell 1 nästa sida).

De frikyrkligt aktiva menar till stor del att deras församlingar genomfört betydande förändringar av verksamheten under coronapandemin. Det är vanligast att svara att betydande förändringar skett i mycket stor utsträckning bland aktiva i Equmeniakyrkan (sju av åtta svarande) och minst vanligt i EFK (en knapp tredjedel av de svarande). I ganska stor utsträckning menar frikyrkligt aktiva att församlingarna har haft förmåga att ställa om (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Det är en större andel som anger att verksamheten förändrats i mycket stor utsträckning än vad det är som väljer att ange denna svarsomöjlighet när det gäller församlingens förmåga att ställa om. Måhända kan denna skillnad tolkas som att det i en del församlingar skedde en förändring av verksamheten som inte kunde beskrivas som en omställning. Överlag antas församlingsledningen i ganska stor utsträckning ha verkat under stora påfrestningar (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Framförallt menar de frikyrkligt aktiva att pandemin inneburit påfrestningar för utsatta grupper i församlingen. Detta betonar särskilt aktiva i Pingströrelsen. En stor andel uppfattar också att känslan av delaktighet i församlingen har försämrats under pandemin. Det är vanligare att aktiva i Pingströrelsen och Svenska Alliansmissionen betonar ökad brist på delaktighet (runt 80 procent) än vad som är fallet i framförallt Equmeniakyrkan (55 procent). Det är däremot inte så många av de frikyrkligt aktiva som menar att pandemin påskyndat förändringar som församlingen velat göra tidigare. Det verkar således som pandemin till stor del har initierat de förändringar av verksamheten som genomförts. Det är relativt få församlingar som redan före pandemin diskuterade nu genomförda förändringar av verksamheten. Jämfört med övriga frikyrkligt aktiva skiljer sig dock aktiva i Pingströrelsen ut sig genom att nästan hälften av de svarande anger att pandemin i stor utsträckning skyndat på redan planerade förändringar. Ungefär hälften av de frikyrkligt aktiva upplever att församlingens ekonomi är stabil och det är ungefär lika vanligt att uppfatta

Tabell 1 Generellt om församlingen under pandemin (procent av samtliga svarande)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning har församlingen genomfört betydande förändringar av verksamheten på grund av Coronapandemin?	74	23	2	1	1	101	183
I vilken utsträckning har församlingen haft förmåga att ställa om?	37	56	3	4	1	101	183
I vilken utsträckning anser du att pandemin har inneburit stora påfrestringar på församlingens ledarskap?	20	49	19	9	3	100	183
I vilken utsträckning anser du att pandemin har inneburit stora påfrestringar för vissa utsatta grupper i församlingen?	42	46	10	1	1	100	183
I vilken utsträckning uppfattar du att känslan av delaktighet i församlingen har försämrats under pandemin?	18	55	19	7	2	101	183
I vilken utsträckning har pandemin påskyndat förändringar som församlingen tidigare hade velat göra?	7	20	42	22	10	101	183
	Ekonomi har blivit mycket bättre	Ekonomi har blivit lite bättre	Varken eller	Ekonomi har blivit lite sämre	Ekonomi har blivit mycket sämre	Summa procent	Antal svarande
Har församlingens totala ekonomi blivit bättre eller sämre under pandemin?	1	23	46	26	4	100	180
	Utvecklas mycket positivt	Utvecklas ganska positivt	Varken eller	Utvecklas ganska negativt	Utvecklas mycket negativt	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning tror du att församlingen kommer att utvecklas positivt eller negativt efter pandemin?	12	65	13	9	1	100	181

att dess ekonomi har blivit lite bättre som lite sämre (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Överlag är de frikyrkligt aktiva positiva inför framtiden. Över tre fjärdedelar tror att församlingen kommer att utvecklas positivt efter pandemin. Även om det är få svarande som är aktiva i Svenska Alliansmissionen (n=26) är det dock en något mer avvaktande hållning bland dessa där knappt en tredjedel tror att församlingen kommer att utvecklas positivt efter pandemin.

Enligt de frikyrkligt aktiva har coronapandemin inneburit en stor förändring av verksamheten, något som del flesta inte uppfattar att församlingarna hade planerat för. Det finns en oro för försämrad delaktighet i församlingen, men ekonomisk verkar de flesta församlingar klarat pandemin ganska bra och visar en optimistisk attityd för vad som kommer efter pandemin.

Gudstjänster

I kyrkan är gudstjänsten den centrala mötesplatsen med församlingen och med Gud. De restriktioner som primärt har diskuterats för kyrkorna under coronapandemin har varit gudstjänsten. Dels för att gudstjänsten är central för aktiva kristna. Dels för att gudstjänstfirande är skyddat av svensk grundlag. En stor del av förändrad verksamhet bör ha rört gudstjänsten.⁷ Vissa ställde om, bland annat genom digital sändning av gudstjänst. Andra ställde in. I tabell 2 redovisas frågor som rör församlingens gudstjänster.

De flesta frikyrkligt aktiva anser att församlingens gudstjänster har blivit sämre under pandemin (även om de svarande från Pingströrelsen inte är fullt lika kritiska som övriga frikyrkligt aktiva). Till stor del tycker frikyrkligt aktiva att församlingsmedlemmarnas engagemang har minskat under pandemin (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Däremot tycker nästan alla frikyrkligt aktiva att deras församling har förändrat arbetet med digitala mötesplatser under pandemin (även om aktiva i Alliansmissionen ger uttryck för en något lägre förändringsgrad än övriga frikyrkligt aktiva). Ungefär hälften av de frikyrkligt aktiva tror också att församlingens medlemmar i stor utsträckning följt andra församlingars gudstjänster på nätet under pandemin (lite vanligare bland de svarande i Allianskyrkan). Ungefär en tredjedel av de frikyrkligt aktiva menar att deras församling i stor utsträckning lyckats väl sina vägval om nattvardsfirande

⁷ Fahlgren m.fl. 2021; Fransson m.fl. 2021.

under pandemin, men lite mer än hälften tycker att de i liten utsträckning lyckats med dessa vägval. Mellan samfunden finns det en liten, stegvis ökande, kritik mot detta vägval där kritiken är minst bland aktiva i EFK, något större bland aktiva i Pingströrelsen och Equmeniakyrkan och störst i SAM. Medan närmare hälften svarade 'varken eller', menade ungefär en fjärdedel av de frikyrkligt aktiva att församlingens arbete med dop fortsatt oförändrat under pandemin (om än under digitala former), medan en tredjedel menade att det i liten utsträckning varit så. Bland aktiva i Equmeniakyrkan är det färre som är okritiska till doparbetet under pandemin jämfört med övriga frikyrkligt aktiva.

Även om många frikyrkligt aktiva menar att deras församlingar i stor utsträckning ställt om och bland annat blivit mer digitala under pandemin ser de ofta att gudstjänstlivet försämrats.

Ledarskap

Ordet "församlingsledning" är oftast en sammanfattning av flera möjliga församlingsfunktioner: styrelse, äldsteråd, församlingsföreståndare och anställda är några exempel. I vad mån svarspersonerna har haft dessa funktioner i tankarna när de besvarat frågorna kan skifta. I tabell 3 redovisas olika uppfattningar om församlingens ledarskap bland frikyrkligt aktiva.

De frikyrkligt aktiva förmedlar en överlag positiv uppfattning av förmågan hos församlingens ledarskap under pandemin. Hela 85 procent av de frikyrkligt aktiva menar att församlingens ledarskap har visat sig tåla påfrestningarna under pandemin. Av dessa uppger hälften att församlingens ledarskap i mycket stor utsträckning tålde dessa påfrestningar. Endast 4 procent uppger att församlingens ledarskap i liten eller mycket liten utsträckning tålde påfrestningarna under pandemin. Även om antalet svarande från SAM är få (n=26) är det noterbart att endast två tredjedelar av dessa anger att församlingsledningen i stor utsträckning tålt påfrestningarna. En tredjedel vardera av de frikyrkligt aktiva tycker att församlingens beslutsfattande blivit svårare i stor utsträckning, varken eller, respektive liten utsträckning. I denna fråga finns det en viss skillnad i svaren från Pingströrelsen och EFK där något mindre än hälften av de förstnämnda och en fjärdedel av de sistnämnda ser att beslutsfattandet blivit svårare. En fjärdedel av de frikyrkligt aktiva menar att andra människor än tidigare i stor utsträckning tagit ansvar för församlingens uppgifter, men nästan hälften menar att det endast skett i liten utsträckning (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Det är dock bara en tiondel av de frikyrkligt

Tabell 2 Församlingens gudstjänster (procent av samtliga svarande)

	Mycket bättre	Lite bättre	Varken eller	Lite sämre	Mycket sämre	Summa procent	Antal svarande
Anser du att församlingens gudstjänster väsentligen har blivit bättre eller sämre under pandemin?	3	13	39	33	13	101	183
	Ökat mycket	Ökat litet	Varken eller	Minskat litet	Minskat mycket	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning uppfattar du att församlingsmedlemmarnas engagemang i gudstjänstlivet har ökat eller minskat under pandemin?	1	8	15	50	26	100	183
	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning har församlingen förändrat arbetet med digitala mötesplatser under pandemin?	68	28	1	2	2	101	183
I vilken utsträckning har medlemmarna i din församling följt andra församlingars gudstjänster på nätet under pandemin?	3	48	34	13	1	99	181
I vilken utsträckning har din församling lyckats väl i vägvalen kring att fira nattvard under pandemin?	9	27	18	32	15	101	183
I vilken utsträckning uppfattar du att din församlings arbete med dop har fortsatt närmast oförändrat under pandemin, om än i digitala former?	6	10	48	16	19	99	182

Tabell 3 Församlingens ledarskap (procent av samtliga svarande)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning anser du att församlingens ledning visat sig tåla påfrestningen som pandemin har inneburit?	43	42	12	3	1	101	183
I vilken utsträckning anser du att beslutsfattandet i församlingen har blivit svårare under pandemin?	6	27	35	25	7	100	183
I vilken utsträckning har andra människor än tidigare tagit ansvar över församlingens uppgifter under pandemin?	1	21	30	34	14	100	183
I vilken utsträckning har du märkt att fler beslut under pandemin har tagits av andra än styrelsen / församlingsledningen?	3	8	39	28	22	100	183
	Blivit betydligt mer tydliga	Blivit lite mer tydliga	Varken eller	Blivit lite mindre tydliga	Blivit betydligt mindre tydliga	Summa procent	Antal svarande
Anser du att ledarskapet i din församling har klivit fram och blivit mer eller mindre tydliga under pandemin?	8	33	50	9	1	101	183
	Mycket enklare	Lite enklare	Varken eller	Lite svårare	Mycket svårare	Summa procent	Antal svarande
Tror du att pandemin har inneburit att det långsiktiga förändringsarbetet i din församling har blivit enklare eller svårare?	4	24	27	29	16	100	182
	Mycket stor risk	Ganska stor risk	Varken eller	Ganska liten risk	Mycket liten risk	Summa procent	Antal svarande
Hur stor tror du risken är för att församlingsanställda blir sjuk-skrivna som ett resultat av ökade påfrestningar under pandemin?	4	37	28	26	4	99	183

aktiva som märkt att fler beslut i stor utsträckning har tagits av andra än styrelsen/församlingsledningen under pandemin (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Bland frikyrkligt aktiva tycker 41 procent att ledarskapet i församlingen klivit fram och blivit mer tydligt under pandemin, men endast en tiondel anser att ledarskapet i liten utsträckning blivit tydligare (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Av de frikyrkligt aktiva tror 45 procent att det långsiktiga förändringsarbetet blivit svårare (något större andel i Eumeniakyrkan och något mindre andel i SAM). Av de frikyrkligt aktiva ser 41 procent en stor risk för sjukskrivningar bland församlingsanställda som resultat av pandemins påfrestningar, medan knappt en 30 procent endast ser en liten risk för detta (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden).

Många frikyrkligt aktiva uppfattar att församlingsledningen visat sig tåla pandemins påfrestningar. Det är också ganska vanligt att uppfatta att församlingsledningen klivit fram och blivit mer tydliga. Det är sällan att beslut tagits av andra än styrelse / församlingsledning under pandemin. Även om det finns de som sett att andra människor än tidigare tagit ansvar är det mer vanligt att inte sett detta. Däremot är det ungefär lika vanligt att uppfatta att beslutsfattandet blivit svårare under pandemin som att inte uppfatta det så. Oron över församlingsanställdas välmående är ganska utbredd.

Verksamhet

Generellt har coronapandemin har inneburit stora förändringar av frikyrkoförsamlingarnas verksamhet. I detta avsnitt analyseras främst verksamhet på ett övergripande plan för att i nästkommande två avsnitten specifikt beakta församlingarnas kommunikations- och beslutsstruktur samt smågrupper. Tabell 4 visar svaren på frågorna som rör församlingens övergripande verksamhet.

Nästan två tredjedelar av de frikyrkligt aktiva menar att deras församling har prioriterat barn- och ungdomsverksamhet och i stor utsträckning gjort allt för att hålla liv i den och knappt en femtedel tyckte att det skett i liten utsträckning (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Barn- och ungdomsverksamhet kunde också genomföras med relativt få

Tabell 4 Församlingens verksamhet under pandemin (procent av samtliga svarande)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning anser du att din församling har gjort allt den kunnat för att hålla liv i barn- och ungdomsverksamheten?	29	33	20	13	5	100	183
I vilken utsträckning anser du att din församling har gjort allt den kunnat för att hålla liv i verksamheten för de äldre?	15	25	32	19	9	100	182
I vilken utsträckning har församlingens frivilligarbetare varit mer aktiva under pandemin?	2	12	33	36	17	100	182
I vilken utsträckning anser du att pandemin tydliggjort vilka verksamheter din församling prioriterar?	12	53	31	3	1	100	183
I vilken utsträckning har din församling startat nya verksamheter eller projekt under pandemin?	3	21	28	31	17	100	183
I vilken utsträckning tror du att medlemmarna i din församling tycker att pandemin inneburit ett välkommet avbrott från församlingsverksamheten?	4	20	23	32	20	99	182

restriktioner,⁴⁰ medan restriktionerna för samling av äldre var mer långtgående.⁴¹ Detta reflekteras i att 40 procent av de frikyrkligt aktiva menade att församlingen i stor utsträckning gjort allt den kunnat för att hålla liv i verksamheten för äldre, medan 28 procent uppgav att detta skett i liten utsträckning. Aktiva i Equmeniakyrkan och Pingströrelsen tyckte i större utsträckning att församlingen gjort allt för äldres verksamhet, medan aktiva i Svenska Alliansmissionen (där antalet svarande är få) var mer kritiska. De flesta frikyrkligt aktiva noterar att församlingens frivilligarbetare i liten utsträckning varit mer aktiva under pandemin (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Däremot menar två tredjedelar av de frikyrkligt aktiva att pandemin i stor utsträckning tydliggjort vilken verksamhet församlingen prioriterar (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). En fjärdedel av de frikyrkligt aktiva menar att församlingsmedlemmar i stor utsträckning tyckt att pandemin varit ett välkommet avbrott i verksamheten, medan drygt hälften uppger att detta skett i liten utsträckning (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). En fjärdedel har också noterat att deras församling i stor utsträckning startat nya verksamheter, medan hälften menar att det skett i liten utsträckning (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden).

Frikyrkligt aktiva tycker överlag att församlingen gjort vad den kunnat för att hålla liv i verksamheten för barn, ungdom och äldre samt att den tydliggjort sina prioriteringar under pandemin. Däremot är det ganska få som sett att aktiviteten bland frivilligarbetarna ökat under pandemin eller att nya verksamheter startats i församlingen. De flesta håller inte med om att medlemmarna sett pandemin som ett välkommet avbrott i deras församlingsverksamhet.

Kommunikations- och beslutsstruktur

I tabell 5 redovisas frikyrkligt aktivas svar på frågor som rör församlingarnas kommunikations- och beslutsstruktur.

De flesta frikyrkligt aktiva tycker att församlingens organisation i stor utsträckning klarat av pandemins påfrestningar. De aktiva i Alliansmissionen (26 svarande) är dock något mer avvaktande när de svarat på frågan.

⁴⁰ Kassman m.fl. 2021.

⁴¹ Folkhälsomyndigheten 2020.

Tabell 5 Församlingens kommunikation och beslutsstruktur under pandemin (procent av samtliga svarande)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning har församlingens organisation klarat av påfrestningarna under pandemin?	40	46	12	2	0	100	182
	Mycket bättre	Lite bättre	Varken eller	Lite sämre	Mycket sämre	Summa procent	Antal svarande
Har kommunikationen inom församlingen blivit bättre eller sämre under pandemin?	7	38	33	18	4	100	183
	En stor ökning	En liten ökning	Varken eller	En liten minskning	En stor minskning	Summa procent	Antal svarande
Har antalet deltagare ökat eller minskat under digitala församlingsmöten under pandemin?	8	22	34	31	5	100	182
Har delaktigheten och interaktionen under de digitala församlingsmötena ökat eller minskat under pandemin?	4	15	38	32	12	101	181
	Förbättras mycket	Förbättras litet	Varken eller	Försämrats litet	Försämrats mycket	Summa procent	Antal svarande
Har församlingens möjligheter att välkomna människor utan tidigare kontakt med församlingen förbättrats eller försämrats under pandemin?	2	7	25	40	27	101	183

Närmare hälften tycker att församlingen har blivit bättre på att kommunicera under pandemin och knappt en fjärdedel är tycker att kommunikationen blivit sämre. Det är ungefär lika vanligt att uppfatta att deltagandet på de digitala församlingsmötena har ökat, som minskat (eller 'varken eller') under pandemin. Bland aktiva i Pingströrelsen är det relativt liten andel som tror att deltagandet har minskat. Två tredjedelar av de frikyrkligt aktiva menar att möjligheterna att välkomna människor utan tidigare kontakt med församlingen har försämrats. Drygt en fjärdedel menar att dessa möjligheter har försämrats mycket. Speciellt kritiska är aktiva i Ekumeniakyrkan där fyra femtedelar menar att församlingens möjligheter att få nya kontakter med människor försämrats medan lite drygt hälften av aktiva i Pingströrelsen uppfattar det samma.

Utifrån svaren från frikyrkligt aktiva har deras församlingars organisationer i stor utsträckning tålt påfrestningarna under pandemin och en hel del tycker att kommunikationen inom församlingen blivit bättre. Däremot har församlingsengagemanget avtagit och det har varit svårare att nå människor som församlingen tidigare inte haft kontakt med.

Smågrupper

En del församlingar har inom sig mindre grupper där medlemmarna tillhör en av dessa. Ett mål är att utveckla livsnära gemenskaper där frågor som möter människor i livet kan diskuteras, tro delas och man ber tillsammans. När frikyrkoförsamlingar avhåller sig från att arrangera stora samlingar kan smågrupperna bli viktigare. För några kan även möten i en smågrupp te sig hälsofarligt under pandemin. En del församlingar har därför gjort det möjligt att delta i en smågrupp via nätet. I tabell 6 redovisas svaren från frikyrkligt aktiva som rör smågrupperna i deras församling.

De frikyrkligt aktiva uppger att nyrekrytering till och etablering av nya smågrupper har varit på en låg nivå, också vad gäller smågrupper med inriktning på tonåringar. Det är vanligt att frikyrkligt aktiva i Svenska Alliansmissionen och Ekumeniakyrkan rapporterar ett mindre engagemang i dessa frågor än vad som är fallet i Pingströrelsen och EFK. Hälften av de svarande menar att digitalisering av smågrupperna har påverkat intensiteten, nerven och gemenskapen negativt (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Det har varit ganska vanligt att man inom församlingens smågrupper hjälpt varandra med praktiska saker under pandemin. Här rapporterar frikyrkligt aktiva i framförallt EFK men även Ekumeniakyrkan än relativt hög aktivitet, medan rapporterna indikerar lägre aktivitet i Svenska Alliansmissionen.

Tabell 6 Smågrupper i församlingen under pandemin (procent av samtliga svarande)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning har det startats nya smågrupper i församlingen under pandemin?	1	8	26	20	45	100	183
I vilken utsträckning har människor som tidigare inte varit med nu kommit med i någon av församlingens smågrupper under pandemin?	1	8	32	21	38	100	182
I vilken utsträckning har församlingen ökat sin satsning på smågrupper för tonåringar under pandemin?	2	14	39	17	28	100	182
I vilken utsträckning anser du att digitala möten har påverkat intensiteten, nerven och gemenskapen i smågrupperna negativt?	16	34	35	11	4	100	182
I vilken utsträckning har man inom församlingens smågrupper hjälpt varandra praktiskt (t ex genom att göra ärenden eller ekonomiskt) under pandemin?	4	37	40	11	8	100	181
I vilken utsträckning tror du att din församling kommer att prioritera smågrupperna högre efter pandemin?	12	43	40	3	2	100	181

Över hälften av de svarande tror dock att deras församlingars prioritering av smågrupper kommer att öka efter pandemin, framförallt bland svarande från Pingströrelsen och EFK, mindre så bland svarande från SAM och Eumeniakyrkan.

Under pandemin tycker många frikyrkligt aktiva att det varit svårt att starta nya smågrupper och rekrytera fler deltagare till dem. De smågrupper som ändå funnits verkar till ganska stor del haft en funktion, inte minst genom inbördes hjälp. Många ser ett behov av en ökad satsning på smågrupper efter pandemin.

Relationer mellan församlingsmedlemmar

Coronapandemin har inneburit inställda möten. Utifrån att möten bygger relationer är det inte förvånande om församlingsaktiva uppfattar som om coronapandemin förändrat relationerna mellan församlingsmedlemmar. Tabell 7 redovisar några frågor som på olika sätt beaktar relationerna i församlingen.

Två tredjedelar av de frikyrkligt aktiva tror att känslan av tillhörighet och gemenskap i församlingen har påverkats negativt under pandemin. Det är något vanligare att tro så bland aktiva i pingsrörelsen och något mindre vanligt bland aktiva i Eumeniakyrkan. Med några få undantag menar nästan alla att församlingens relationer och mötesplatser mellan generationerna i stor utsträckning försämrats under pandemin (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden). Däremot är det en mindre andel – lite drygt en tredjedel – som menar att deras församling i stor utsträckning tagit nya initiativ för att stärka relationer inom församlingen, uppmuntra vuxna att dela tron med barn i hemmet och gett extra uppmärksamhet och stöd till dem som inte har sin livspartner eller släkt i närheten. Andelen aktiva i Pingströrelsen och EFK som menar att nya initiativ tagits för att stärka relationer inom församlingen och att församlingen uppmuntrat vuxna att dela tron med barn i hemmet är större än i SAM och Eumeniakyrkan. Medan andelen aktiva som rapporterade att församlingen gett extra uppmärksamhet och stöd till dem som inte har en livspartner eller släkt i närheten var störst i Eumeniakyrkan var andelen minst i pingsrörelsen. Mycket få anger dock att detta har gjorts i stor utsträckning. En tredjedel menar att församlingen i stor utsträckning tappat kontakten med personer som vanligtvis finns i dess nätverk, medan en fjärdedel menar att så skett i liten utsträckning. Trots rapporterna om de relativt svaga

Tabell 7 Relationer i församlingen under pandemin (procent av samtliga svarande)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning tror du att känslan av tillhörighet och gemenskap i församlingen har påverkats negativt under pandemin?	13	54	15	15	3	100	183
I vilken utsträckning har församlingens relationer och mötesplatser mellan generationerna försämrats under pandemin?	30	54	10	5	1	100	183
I vilken utsträckning har nya initiativ tagits för att stärka relationer inom församlingen?	3	31	37	26	4	101	183
I vilken utsträckning har församlingen uppmuntrat vuxna att dela tron med barn i hemmet under pandemin jämfört tiden strax före pandemin?	8	32	33	14	13	100	182
I vilken utsträckning har församlingen gett extra uppmärksamhet och stöd till dem som inte har en livspartner eller släkt på nära håll?	4	35	38	17	7	101	181
I vilken utsträckning har församlingen under pandemin tappat kontakten med personer som vanligtvis finns i församlingens nätverk?	4	34	35	23	4	100	182
I vilken utsträckning tror du att din församling kommer att fokusera mer på relationer mellan församlingsmedlemmarna efter pandemin?	23	53	22	2	0	100	182

nysatsningarna under pandemin menar hela tre fjärdedelar av de frikyrkligt aktiva tror att deras församling kommer att fokusera mer på relationer mellan dess medlemmar efter pandemin (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden).

Frikyrkligt aktiva tenderar till stor del tycka att relationen mellan medlemmarna i församlingen tagit skada under pandemin. Ändå är det förhållandevis få – omkring en tredjedel – som rapporterar att deras församlingar försökt göra något åt detta. Trots detta tror den stora majoriteten av frikyrkligt aktiva att deras församling kommer att satsa på medlemmarnas inbördes relationer när pandemin är över.

Evangelisation

Mötet är på olika sätt i centrum för evangelisation. Det kan röra sig om möten mellan människor, liksom mötet i form av gudstjänst. Under coronapandemin har olika restriktioner förhindrat många möten. Tabell 8 presenterar frikyrkligt aktivas svar på frågor om evangelisation.

Medan fyra av tio svarande menar att pandemin har minskat medlemmarnas delande av sin tro till människor som inte är medlemmar i församlingen är det endast en tiondel av de svarande som menar att detta har ökat. Bland aktiva i Pingströrelsen är det drygt hälften som uppger att delande av tro har ökat, bland aktiva i EFK och SAM är det fyra av tio samt bland aktiva i Equmeniakyrkan är det en fjärdedel. Däremot anger två tredjedelar att församlingen i stor utsträckning har ökat användandet av digitala och sociala medier för att nå människor som församlingen inte tidigare haft kontakt med. Bland aktiva i Pingströrelsen och Equmeniakyrkan är det omkring tre fjärdedelar som menar att digitala metoder används i stor utsträckning, medan i SAM är det lite drygt hälften. Omkring 40 procent menar att smågrupper är spelat en viktig roll i evangelisationen under pandemin. Här utmärker sig aktiva i SAM genom att nästan hälften uppger att smågrupper i mycket liten utsträckning har haft betydelse, något som annars få aktiva i övriga samfund anger. Drygt 40 % menar att församlingen i stor utsträckning engagerat sig i olika samhällsbehov som kommit av pandemin, men där finns också en stor grupp – nästan en tredjedel – som tycker att deras församling gjort så i liten utsträckning. Två tredjedelar av de aktiva i Pingströrelsen menar att deras församlingar i stor utsträckning engagerat sig i sådana samhällsbehov, medan fyra av tio svarar det samma bland aktiva EFK och SAM, men endast tre av tio ger detta svar bland aktiva i Equmeniakyrkan.

Tabell 8 Evangelisation under pandemin (procent av samtliga svarande)

	Ökat mycket	Ökat litet	Varken eller	Minskat litet	Minskat mycket	Summa procent	Antal svarande
Tror du att det under pandemin har ökat eller minskat att medlemmarna delar sin tro med personer utanför församlingen?	4	37	44	12	3	100	182
	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning har församlingen ökat användning av digitala och sociala medier för att nå nya människor under pandemin?	27	45	15	7	6	100	182
I vilken utsträckning har församlingens smågrupper spelat en viktig roll i evangelisationen under pandemin?	1	11	49	18	22	101	182
I vilken utsträckning har församlingen engagerat sig i de samhällsbehov som uppkommit på grund av pandemin?	10	33	28	21	8	100	183

Precis som relationerna i församlingen är det många frikyrkligt aktiva som ser att coronapandemin och de restriktioner som den fört med sig också minskat möjligheterna till evangelisation. Men det är också många som noterat nya möjligheter genom digitalisering. Kanske är det för många en fråga om förändrad evangelisation.

Församlingens andliga liv

I en frikyrklig församling är det möjligt att det andliga livet är något som utvecklas i gemenskap. Tro behöver då inte vara en privatsak. I enkäten till frikyrkligt aktiva har flera diskuterat problemen pandemin fört med sig för församlingsgemenskapen. I detta avsnitt analyseras vilken betydelse frikyrkligt aktiva tyckte coronapandemin haft på församlingens andliga liv. Resultatet presteras i tabell 9.

Över hälften av de frikyrkligt aktiva tycker att församlingens andliga liv varit sämre under pandemin, vilket speciellt många som är aktiva i Eumeniakyrkan menar. Färre än var tionde frikyrkligt aktiv menar istället att det varit bättre. Följdriktigt menar tre fjärdedelar av de frikyrkligt aktiva att pandemin i stor utsträckning varit en påfrestning för det andliga livet bland medlemmarna i deras församling. Bland aktiva i Svenska Alliansmissionen är det dock omkring hälften som uppger detta. Ändå menar drygt hälften att församlingen i stor utsträckning gett förutsättningar att främja medlemmarnas andliga utveckling under pandemin, även om det är få som tycker att detta skett i mycket stor utsträckning. Bland aktiva i Pingströrelsen och EFK är det en något större andel som är positiva till församlingens agerande för att främja medlemmarnas andliga utveckling än bland aktiva i Eumeniakyrkan. Nästan hälften av de frikyrkligt aktiva tycker att pandemin ändå varit en period då deras egen tro fördjupats och utvecklats. Här finns det en skillnad mellan aktiva i Pingströrelsen och EFK som i större utsträckning anser att deras tro har fördjupats och utvecklats under pandemin än vad som är fallet i SAM och Eumeniakyrkan. Fyra av tio menar att församlingsmedlemmarnas psykiska ohälsa i stor utsträckning ökat under pandemin (ingen nämnvärd skillnad mellan samfunden).

Det är lite för hårdraget att hävda att frikyrkligt aktiva menade att deras eget och sin församlingens andliga liv sattes på paus under pandemin. Men det blev svårare, även om en del tyckte det fanns nya möjligheter. Det är svårt att inte relatera andliga svårigheter till problemen som pandemin fört med sig att odla en andlig gemenskap i församlingen.

Tabell 9 Församlingens andliga liv (procent av samtliga svarande)

	Mycket bättre	Lite bättre	Varken eller	Lite sämre	Mycket sämre	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning tycker du att församlingens andliga liv varit bättre eller sämre under pandemin?	1	7	40	45	7	100	182
	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	Varken eller	I ganska liten utsträckning	I mycket liten utsträckning	Summa procent	Antal svarande
I vilken utsträckning tror du att pandemin varit en stor påfrestning för det andliga livet bland medlemmarna i din församling?	10	62	21	7	1	101	182
I vilken utsträckning har församlingen gett förutsättningar för att främja medlemmarnas andliga utveckling under pandemin?	9	48	27	14	1	99	181
I vilken utsträckning har pandemin varit en period då din egen tro har fördjupats och utvecklats?	12	35	35	13	5	100	182
I vilken utsträckning uppfattar du att medlemmars psykiska ohälsa har ökat under pandemin?	4	36	42	16	2	100	182

Rollen som pastor och medlem

I detta avsnitt besvaras den andra frågeställningen: Finns det olika uppfattningar mellan pastorer och övriga frikyrkligt aktiva över hur församlingarna hanterat sitt uppdrag under pandemin, hur det påverkat församlingen och vilka effekter pandemin har på deras församling?

Tidigare forskning har funnit få skillnader i oron för psykologisk ohälsa mellan präster och övriga medlemmar.⁴² En studie av uppfattningen bland kyrkoherdar i Svenska kyrkan noterade att individuella skillnader mellan dessa ledare också påverkade arbete och förändringar i deras församlingar under pandemin.⁴³

I enkätundersökningen av frikyrkliga aktiva är det möjligt att analysera skillnader i svar mellan de som hade uppgift som pastorer och övriga frikyrkligt aktiva. Pastorer och övriga frikyrkligt aktiva kan ha olika roller i församlingen. Genom skilda intressen, bakgrund och tillgång till information kan de ge olika svar på de frågor som ställs i enkäten. För att analysera sådana skillnader genomförs en sambandsanalys mellan frikyrkligt aktivas roll i församlingen och respektive enkätfråga. För detta används måttet Pearsons r . Det är ett statistiskt mått som varierar mellan +1 och -1 där 0 innebär frånvaron av samband och +1 och -1 perfekt samband. I detta fall skulle ett perfekt samband vara en total olikhet mellan hur pastorer och övriga frikyrkligt aktiva svarar på frågorna. Ett nollsamband (0=frånvaro av samband) innebär att fördelningen av hur pastorer och övriga frikyrkligt aktiva svarar inte skiljer sig åt. Ju starkare samband, desto större skillnad mellan hur pastorer och övriga frikyrkligt aktiva svarar.

Med Pearsons r är det även möjligt att få information om sambandets riktning, vilket indikeras med + respektive - före sambandsestimatet. I denna analys har data ordnats så att ett positivt samband (+) innebär att pastorer i särskild stor utsträckning svarat bejakande på enkätfrågan, medan ett negativt samband visar att pastorer i mindre utsträckning än övriga frikyrkligt aktiva svarat bejakande på enkätfrågan. Det kommer att framkomma att samtliga redovisade samband är positiva.

I sambandsanalysen beaktas även det som kallas för statistisk signifikans. Baserat på sannolikhetslära innebär det att vissa samband är säkrare än andra. I det följande redovisas endast samband som uppnår en statistisk säkerhet på 95 procent ($p < 0,05$). Samband som inte uppnår denna nivå

⁴² Village & Francis 2021.

⁴³ Fransson m.fl. 2021.

av statistisk säkerhet redovisas inte i sambandsanalysen. Drygt en fjärdedel av enkätfrågorna – 15 av 54 enkätfrågor – har statistiskt signifikanta samband ($p < 0,05$) med de båda rollerna som pastor och "vanlig medlem" bland frikyrkligt aktiva. Det betyder att i de flesta enkätfrågor som ställts till pastorer och övriga frikyrkligt aktiva finns ingen statistiskt säkerställd skillnad mellan svaren från personer som innehar någon av dessa roller i församlingarna.

I tabell 10 redovisas sambandsanalysen mellan roll i församlingen och svar på enkätfrågorna. Frågorna är ordnade från starkaste till svagaste samband.

Sett till enkätens olika teman är det en ganska stor spridning av frågor där pastorernas svar skiljer sig signifikant från övriga frikyrkligt aktivas svar. Det är endast frågor som berör gudstjänsten som inte genererar skillnader mellan hur pastorer och övriga frikyrkligt aktiva svarat. I något tema är det ganska ofta skillnader: I över hälften av frågorna som ställs för att undersöka relationer i församlingen finns statistiskt signifikanta skillnader mellan hur pastorer och övriga frikyrkligt aktiva svarat. Olika tema och olika frågor fokuserar dock vissa aspekter av församlingen. Utifrån de signifikanta sambanden som redovisas i tabell 10 kan jag dela in frågorna där pastorer skiljer sig från övriga frikyrkligt aktiva i fyra olika kategorier: verksamhet, tro och andlighet, inbördes relationer i församlingen och smågrupper.

Närmare hälften – 7 av 15 frågor – av sambanden i tabell 10 rör på olika sätt reformerad verksamhet och kommunikation. Störst skillnad i hur pastorer och övriga frikyrkligt aktiva svarat uppvisar frågorna som pejar om det långsiktiga förändringsarbetet blivit enklare eller svårare, om kommunikationen inom församlingen blivit bättre eller sämre och om församlingen startat nya verksamheter under pandemin. I denna förändring av verksamheten betonar pastorer en mer omfattande förändring och att kommunikationen blivit bättre under pandemin. Till detta kommer en ökad användning av digitala och sociala medier för att nå människor som församlingen förut inte haft kontakt med och att pandemin påskyndat förändringar som församlingen velat göra. Även om skillnaden mellan hur pastorer och andra frikyrkligt aktiva inte är stor, är det dock noterbart att pastorer i högre grad än andra tror att församlingsmedlemmarna uppfattat att pandemin inneburit ett välkommet avbrott i verksamheten och att be-

slutsfattandet blivit svårare. Det sistnämnda kan jämföras med kyrkoherdar i Svenska kyrkan som snarare ger intryck av att beslut tagits lättare under pandemin.⁴⁴

Tabell 10 Samband mellan bedömning av sin församling och rollen som pastor eller medlem (Pearsons r).

Pandemin har inneburit att det långsiktiga förändringsarbetet i din församling har blivit enklare	0,32**
Kommunikationen inom församlingen blivit bättre under pandemin	0,29**
Församlingen har i stor utsträckning startat nya verksamheter eller projekt under pandemin	0,28**
Församlingen kommer att fokusera mer på relationer mellan församlingsmedlemmarna efter pandemin	0,24**
Pandemin har varit en period då din egen tro har fördjupats och utvecklats	0,24**
Jämfört med perioden före pandemin har församlingen under pandemin i större utsträckning uppmuntrat vuxna att dela tron med barn i hemmet	0,21**
Församlingen har ökat användning av digitala och sociala medier för att nå nya människor under pandemin	0,21**
Församlingen har gett extra uppmärksamhet och stöd till dem som inte har en livspartner eller släkt på nära håll	0,19**
Församlingens relationer och mötesplatser mellan generationerna har försämrats under pandemin	0,18*
Medlemmarna i din församling tycker i stor utsträckning att pandemin har inneburit ett välkommet avbrott från församlingsverksamheten	0,17*
Pandemin har påskyndat förändringar som församlingen tidigare hade velat göra	0,16*
Församlingens smågrupper har spelat en viktig roll i evangelisationen under pandemin	0,16*
Församlingen kommer att i stor utsträckning prioritera smågrupperna högre efter pandemin	0,16*
Församlingens andliga liv har varit bättre under pandemin	0,16*
Beslutsfattandet i församlingen har blivit svårare under pandemin	0,15*

Kommentar: Noteringar för signifikans: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

⁴⁴ Fransson m.fl. 2021.

En tolkning av de samband som rör verksamhet är att pastorer ofta har överblick av vad som sker i församlingen, medan många andra frikyrkligt aktivas kunskap är mer begränsad till deras eget engagemang. Detta kan dock även gälla pastorer. I så fall är det till stor del pastorer som initierat långsiktigt verkande förändringar, startat nya verksamheter och skött kommunikationen under pandemin.

Ytterligare en skillnad mellan pastorer och övriga frikyrkligt aktiva rör frågor som nämner tro och andlighet: pastorer menar i större utsträckning än andra frikyrkligt aktiva att pandemin varit ett tillfälle då deras egen tro fördjupats och utvecklats, att församlingen uppmuntrat vuxna att dela tron med barn i hemmet och att församlingens andliga liv inte försämrats så mycket.

Den tredje gruppen är frågor som berör de inbördes relationerna i församlingen. Till viss del menar pastorer i särskild stor utsträckning att relationer och mötesplatser mellan generationer försämrats under pandemin, men också att församlingen gett extra stöd åt dem som inte har sin livspartner och släkt i närheten (något som pastorer kan ha fått arbeta extra mycket med). Pastorer tror också oftare än andra att församlingens interna relationer kommer uppmärksammas mer efter pandemin.

Den fjärde och sista gruppen beaktar smågrupperna i församlingen. Pastorer tror i något större utsträckning än andra frikyrkligt aktiva att smågruppernas roll för evangelisation har varit viktig under pandemin och att församlingen kommer att prioritera smågrupperna mer efter pandemin.

Församlingens storlek

I följande avsnitt studeras hur svaren från de frikyrkligt aktiva är relaterade till deras församlings storlek i antal medlemmar. Skiljer sig uppfattningen om hur församlingarna hanterat sitt uppdrag under pandemin, hur det påverkat församlingen och vilka effekter pandemin har på deras församlingar efter storleken på frikyrkliga aktivas församlingar? Tidigare forskning har rapporterat om betydelsen av stora ekonomiska resurser när en församling digitaliseras under pandemin.⁴⁵

Även nu genomförs en sambandsanalys genom att beräkna Pearsons r (se beskrivningen av detta sambandsmått ovan i avsnittet om pastorer och

⁴⁵ Holleman m.fl. 2021.

övriga frikyrkligt aktiva). I tabell 11 redovisas samtliga statistiskt signifikanta samband mellan församlingsstorlek och svaren på enkätfrågorna. Frågorna är ordnade från starkaste till svagaste samband. Data är organiserad så att när frikyrkligt aktiva från stora församlingar mer än andra tenderar att svara bejakande till enkätfrågan är sambanden positiva (+) och när församlingsaktiva från mindre församlingar tenderar att mer än andra bejaka enkätfrågan är sambanden negativa (-).

Liksom tidigare redovisar också tabell 11 endast samband som uppnår en statistisk signifikansnivå som överstiger en säkerhet på 95 procent ($p < 0,05$). Av de 54 enkätfrågor som redovisas i detta kapitel uppvisar över hälften (31 frågor) signifikanta samband med församlingsstorlek. Det är således vanligare att svaren från frikyrkligt aktiva har signifikanta samband församlingsstorlek än med deras församlingsroll (se tabell 10). Genom att granska enkätfrågorna som ingår i tabell 11 framgår att frågeformuleringen som konnoterar till vissa egenskaper tenderar att ha samband med församlingsstorlek och att det i något fall även ger tämligen starka samband. För det första är det extra vanligt att de enkätfrågor som ingår i två teman har samband med församlingsstorlek: inbördes relationer i församlingen och smågrupper.

Tabell 11 Samband mellan bedömning av sin församling och församlingsstorlek (Pearsons r).

Församlingen kommer att fokusera mer på relationer mellan församlingsmedlemmarna efter pandemin	0,35**
Församlingen har i stor utsträckning startat nya verksamheter eller projekt under pandemin	0,30**
Pandemin har påskyndat förändringar som församlingen tidigare hade velat göra	0,28**
Andra människor än tidigare har i stor utsträckning tagit ansvar över församlingens uppgifter under pandemin	0,27**
Antalet deltagare har ökat under digitala församlingsmöten under pandemin	0,27**
Det har i stor utsträckning startats nya smågrupper i församlingen under pandemin	0,25**
Församlingen har ökat användning av digitala och sociala medier för att nå nya människor under pandemin	0,25**
Pandemin varit en stor påfrestning för det andliga livet bland medlemmarna i din församling	0,24**

Tabell 11 forts. Samband mellan bedömning av sin församling och församlingsstorlek (Pearsons r).

Pandemin har inneburit stora påfrestningar för vissa utsatta grupper i församlingen	0,23**
Församlingen har engagerat sig i de samhällsbehov som uppkommit på grund av pandemin	0,23**
Församlingen har i stor utsträckning gjort allt den kunnat för att hålla liv i barn- och ungdomsverksamheten	0,22**
Medlemmars psykiska ohälsa har ökat under pandemin	0,22**
Människor som tidigare inte varit med har under pandemin kommit med i någon av församlingens smågrupper	0,22**
Församlingens gudstjänster har väsentligen blivit bättre under pandemin	0,21**
Pandemin har inneburit stora påfrestningar på församlingens ledarskap	0,21**
Det är stor risk att församlingsanställda blir sjukskrivna som ett resultat av ökade påfrestningar under pandemin	0,21**
Församlingen har ökat sin satsning på smågrupper för tonåringar under pandemin	0,21**
Församlingen har i stor utsträckning gjort allt den kunnat för att hålla liv i verksamheten för de äldre	0,20**
Känslan av tillhörighet och gemenskap i församlingen har påverkats negativt under pandemin	0,20**
Kommunikationen inom församlingen blivit bättre under pandemin	0,19**
Digitala möten har påverkat intensiteten, nerven och gemenskapen i smågrupperna negativt	0,18*
I stor utsträckning har församlingen haft förmåga att ställa om	0,17*
Inom församlingens smågrupper har man hjälpt varandra praktiskt (t ex genom att göra ärenden eller ekonomiskt) under pandemin	0,17*
Församlingen kommer att utvecklas positivt efter pandemin	0,16*
Församlingen har förändrat arbetet med digitala mötesplatser under pandemin	0,16*
Under pandemin har församlingen i stor utsträckning tappat kontakten med personer som vanligtvis finns i församlingens nätverk	0,16*
Församlingen kommer att i stor utsträckning prioritera smågrupperna högre efter pandemin	0,16*

Tabell 11 forts. Samband mellan bedömning av sin församling och församlingsstorlek (Pearsons r).

Jämfört med perioden före pandemin har församlingen under pandemin i större utsträckning uppmuntrat vuxna att dela tron med barn i hemmet	0,16*
Församlingens ledarskap har klivit fram och blivit mer eller mindre tydliga under pandemin	0,15*
Nya initiativ har tagits för att stärka relationer inom församlingen	0,15*
Minsta antalet svarande	180

Kommentar: Noteringar för signifikans: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Sex av sju enkätfrågor utifrån temat om relationer i församlingen genererar signifikanta samband med församlingsstorlek (undantaget rör uppmärksamhet och stöd till personer utan livspartner eller släkt i närheten). Detta pekar på att myndigheternas restriktioner främst inneburit svårigheter till gemensam religionsutövning för stora församlingar. Mindre församlingar har begränsningar på antalet människor som får samlas (till exempel maximalt 50 personer) inte på samma sätt påverkat till exempel gudstjänstfirande då de före pandemin sällan överskred detta antal. I större församlingar har gudstjänster och liknande samlingar fått ställas in eller genomföras med andra medel utan möten ansikte mot ansikte.

Undantaget frågan om smågrupper varit nyttigt för evangelisation uppvisar samtliga frågor om smågrupper statistiskt signifikanta samband med församlingsstorlek. Frikyrkligt aktiva i stora församlingar tenderar att oftare ge smågrupper större betydelse än frikyrkligt aktiva i mindre församlingar. Detta visar att smågrupper främst är en fråga för stora församlingar. I mindre församlingar kan behovet av att skapa smågrupper framstå som mindre självklart. Hela församlingen kan då uppfattas vara en smågrupp. Däremot är sambanden för frågor om smågrupper sällan bland de starkaste (med undantag av frågan om det församlingen startat nya smågrupper under pandemin). Detta visar att även om frikyrkligt aktiva i större församlingar betonar smågrupper mer ska dessa skillnader inte överdrivas. De skillnader som finns är måttliga.

För det andra har ett visst innehåll i frågeformuleringarna ofta relativt starka samband med församlingsstorlek. Det rör sig om frågeformuleringar som involverar olika åtgärder på grund av pandemin: starta, påskynda förändringar, öka användning. Av de sju samband i tabell 11 som uppvisar en styrka på $r=0,25$ eller starkare är det fyra som involverar enkätfrågor som är åtgärdsinriktade. Frikyrkligt aktiva i större församlingar

tenderar oftare att uppge att deras församling *startat* nya verksamheter och projekt, att pandemin *påskyndat förändringar*, *startat* nya smågrupper och *ökat* den digitala *användningen* under pandemin. Dessa samband indikerar att det främst är stora församlingar som genomfört flera förändringar under pandemin. Av denna undersökning är det inte möjligt att veta varför det är så. Tidigare forskning har pekat på att stora församlingar tenderar ha större resurser som kan användas för att genomföra förändringar.⁴⁶ Till detta visar denna undersökning också på att större församlingar även uppfattade ett större behov av att genomföra förändringar. Utifrån myndigheternas restriktioner var problemen med att i gemenskap utöva religion större för dessa stora församlingar än för mindre församlingar.

Avslutning

Syftet med detta kapitel är att undersöka olika frikyrkligt aktivas uppfattning om vad coronapandemin inneburit för deras församling. Syftet har uppnåtts genom att besvara tre frågeställningar.

Vilken uppfattning har frikyrkligt aktiva om hur deras församlingar har hanterat sitt uppdrag under coronapandemin,⁴⁷ på vad sätt har pandemin påverkat församlingen⁴⁸ och vilka effekter denna erfarenhet har på församlingslivet efter pandemin?⁴⁹

Även om de frikyrkligt aktiva beskriver att deras församlingar förändrades under pandemin visar undersökningen också på en längtan efter en förlorad gemenskap där tron kan utvecklas. En utvecklad gemenskap och starkare relationer inom församlingen är starka förhoppningar om församlingslivet efter pandemin.

Finns det olika uppfattningar mellan pastorer och övriga frikyrkligt aktiva över hur församlingarna hanterat sitt uppdrag under pandemin, hur det påverkat församlingen och vilka effekter pandemin har på deras församlingar?⁵⁰

⁴⁶ Holleman m.fl. 2021.

⁴⁷ Cooper m.fl. 2021.

⁴⁸ Adegboyega m.fl. 2021; Froud 2021.

⁴⁹ Campbell 2020.

⁵⁰ Village & Francis 2021.

Skillnaderna mellan pastorers och övriga frikyrkligt aktiva är ganska få, men är främst knutna till att pastorer i större utsträckning sett en förändring av verksamheten och att de på olika sätt betonar att situationen under pandemin har för betydelse för församlingen och den egna tron.

Skiljer sig uppfattningen om hur församlingarna hanterat sitt uppdrag under pandemin, hur det påverkat församlingen och vilka effekter pandemin har på deras församlingar efter storleken på frikyrkliga aktivas församlingar?⁵¹

Församlingens storlek tycks påverka frikyrkligt aktivas svar i en majoritet av de undersökta frågorna. Speciellt viktigt är församlingsstorlek för hur frikyrkligt aktiva ser på relationer inom församlingen och på smågrupper. Myndigheternas restriktioner för att utöva religion gemensamt tycks ha inneburit extra stora svårigheter för stora församlingar. I mindre församlingar har begränsningar på antalet människor som får samlas (till exempel maximalt 50 personer) sannolikt inte på samma sätt påverkat till exempel gudstjänstfirande då de före pandemin sällan överskred detta antal. I större församlingar har gudstjänster och liknande samlingar fått ställas in eller genomföras med andra medel utan möten ansikte mot ansikte. Frikyrkligt aktiva i stora församlingar tenderar att oftare tillmäta smågrupper större betydelse än frikyrkligt aktiva i mindre församlingar.

Många frikyrkligt aktiva har sett stora förändringar i sina församlingar under pandemin. Samtidigt visar många en längtan efter församlingens gemenskap i möten ansikte mot ansikte. Det finns få och små skillnader mellan pastorers och övriga frikyrkligt aktivas syn på församlingen i ljuset av pandemin, men större skillnader i synen på församlingen och pandemin mellan stora och små församlingar.

⁵¹ Holleman m.fl. 2021.

Referenser

- Adegboyega, Adebola, Stephanie Boddie, Hope Dorvie, Bolanle Bolaji, Christson Adedoyin & Sharon E. Moore 2021, "Social distance impact on church gatherings: Socio-behavioral implications." *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 31 (1-4): 221-234.
- Bryson, John R, Lauren Andres & Andrew Davies 2020, "COVID-19, Virtual Church Services and a New Temporary Geography of Home." *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 111 (3): 360-372.
- Campbell, Heidi A., red. 2020, *Religion in quarantine: the future of religion in a post-pandemic world*. Texas A & M University: Digital Religion Publications, An Imprint of the Network for New Media, Religion & Digital Culture Series (tillgänglig på nätet: <https://doi.org/10.21423/religioninquarantine>).
- Cooper, Anthony-Paul, Ilkka Jormanainen, Anastasia Shipepe & Erkki Sutinen 2021, "Faith communities online: Christian churches' reactions to the COVID-19 outbreak." *International Journal of Web Based Communities*, 17 (2): 99-119.
- Fahlgren, Sune, Elin Lockneus & Daniel Strömner, red. 2021, *Corona och kyrkorna: Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Libris.
- Folkhälsomyndigheten 2020, *Personer över 70 bör begränsa sociala kontakter tills vidare* (tillgänglig på nätet 21-12-02: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/personer-over-70-bor-begransa-sociala-kontakter-tills-vidare/>).
- Fransson, Sara, Stefan Gelfgren & Pernilla Jonsson 2021, *Svenska kyrkan online: Att ställa om, ställa in eller fortsätta som vanligt under coronapandemin*. Uppsala: Svenska kyrkan (tillgänglig på nätet 2021-11-02: <https://www.svenskakyrkan.se/filer/0143fc19-eb1d-456f-a9a9-58170a6e1e83.pdf>).
- Froud, Helen 2021, "Returning from exile? Reconciliation within the church after COVID-19." *Practical Theology*, 14 (1-2): 123-131
- Holleman, Anna, Joseph Roso & Mark Chaves 2021, "Technological and Financial Capacities on the Eve of the COVID-19 Pandemic." *Review of Religious Research* (tillgänglig på nätet: <https://doi-org.proxy.lnu.se/10.1007/s13644-021-00477-8>).

- Holmes, Sarah E. 2021, "The Changing Nature of Ministry amongst Children and Families in the UK during the Covid-19 Pandemic." *Christian Education Journal* (tillgänglig på nätet: <https://doi.org/10.1177%2F07398913211009912>).
- Kassman, Anders, Johan Hvenmark, Åsa Kneck 2021, "Barn- och ungdomsfotboll under Coronapandemin: de svenska erfarenheterna visar att folkhälsa är mer än smittskydd." *Socialmedicinsk Tidskrift*, (1): 100-111.
- Village, Andrew & Leslie J. Francis 2021, "Exploring Affect Balance: Psychological Well-being of Church of England Clergy and Laity During the COVID-19 Pandemic." *Journal of Religious Health*, 60 (3): 1556–1575

Bilder av församlingen

Frikyrklig ekklesiologi under och genom pandemin

ULRIK JOSEFSSON

Inledning

Den kristna kyrkan har tagit olika form genom tiderna genom en kombination av kontinuitet och kontextualitet. Den svenska frikyrkligheten är ett exempel på just detta. Den växte fram inom ett lutherskt enhetssamhälle och formade sin egenart genom både anslutning till och avgränsning från den dominerande svenska kyrkan.¹ Bland många kännetecken är kanske synen på och uttrycken för församling de mest grundläggande. Frikyrklighetens församlingssyn var kongregationalistisk med betoningar på den lokala församlingen, det medvetna valet till medlemskap och förväntan på ett aktivt lärjungaskap.² Dessa drag har de olika frikyrkorna bevarat och utvecklat i olika utsträckning och på lite olika sätt.³ Sammantaget kan den frikyrkliga församlingen beskrivas som en lokal och synlig gemenskap där man tillsammans stöder varandra och arbetar för trons utbredning.⁴ I ljuset av pandemins begränsningar kan frågan ställas vad som händer om man då inte får träffas som gemenskap?

Synen på församlingen och hur man valt att organisera den har genomgått flera utmaningar genom historien. Här kan nämnas kampen för frihet att uttrycka sin tro och sättet att organisera sig, olika demografiska utmaningar i takt med samhällsförändringar, olika typer av sammanslagningar men också uppdelningar. Det är inte första gången Sverige genomgår en kris som påverkat församlingarnas liv och verksamhet men de restriktioner som coronapandemin medfört utgör en unik situation i frikyrklighetens historia.

Volymens övergripande syfte är att analysera hur coronapandemin påverkat svensk frikyrklighet samt hur företrädare för denna förstår kyrkans roll och identitet i en tid efter pandemin och restriktionerna. Syftet

¹ Bexell 2003, s. 94ff. Se även Josefsson 2008.

² Janzon 2014; Hagevi 2008.

³ Halldorf 2018.

⁴ Spjuth 2020, s. 252ff.

med detta kapitel är att analysera hur frikyrkligheten tänkte kring församlingen under tider av restriktioner och på vilket sätt de uppfattade att pandemins erfarenheter skulle påverka det framtida församlinglivet. Den övergripande frågan är därför:

Hur förstår frikyrkliga företrädare och medlemmar församlingens identitet i ljuset av pandemin och hur hoppas de kunna gestalta församlingens liv efter pandemin?

Detta kan preciseras i flera delfrågor:

Vilka utgör församlingen och hur gestaltas detta?

Hur organiseras och leds församlingen och hur gestaltas detta?

Vad är församlingens uppdrag och hur gestaltas detta?

Vilken samlad bild av frikyrklig ecklesiologi framträder i materialet?

Den teoretiska grunden för analysen är det som kommit att kallas implicit ecklesiologi. Detta har till exempel utvecklats i Jonas Ideström avhandlingen *Lokal kyrklig identitet*.⁵ Ideström genomför deltagande observationer, intervjuar både ledare och deltagare och utifrån detta material växer bilden av den lokala kyrkliga identiteten fram, en implicit ecklesiologi. Det innebär konkret ett studium av församlingens praktiker och människors förståelse av dessa. På ett motsvarande sett kommer, i denna artikel, bilden av en frikyrklig ecklesiologi växa fram och analyseras ur talet om och resonemanget kring församlingens praktiker.

Metodmässigt bygger texten på en induktiv analys av den samlade enkätens fritextsvar.⁶ Enkäten har 8 delområden (gudstjänst, ledarskap, verksamhet, andligt liv, organisation, smågrupper, evangelisation, relationer) som vart och ett avslutas med två fritextfrågor, dels kommentarer till de tidigare frågorna, dels vilka insikter gällande det aktuella området man tar med sig till livet post-corona. Enkäten avslutas med två övergripande fritextfrågor, en om vad församlingen bör tänka på inför "återstarten" efter restriktionerna och så möjligheten för informanterna att fritt delge synpunkter och kommentarer.

Rent praktisk genererade en genomläsning av hela materialet några övergripande tolkningskategorier. Utifrån dessa formulerades delfrågor. Med dessa delfrågor som redskap användes ett tolkningsprogram för att

⁵ Ideström 2009.

⁶ För en mer ingående beskrivning av material och insamling se Hagevi & Josefsson, "Frikyrkligheten i omställning och pandemi", s. 8 i denna volym.

ur materialet vaska fram bilden av en frikyrklig ecklesiologi i ljuset av pandemin.⁷

Materialet kommer att behandlas som en samlad helhet. Grunden för detta metodiska vägval är att urvalet av informanter bygger på ett strategiskt urval av församlingar och informanter som gör att materialet som helhet förväntas ge en representativ bild av frikyrkligheten uttryckt i de fyra undersökta samfundet. Därför kommer inte heller hänvisning göras för anförda citat hämtade från materialet.

Dispositionen för artikeln följer de fyra delfrågorna presenterade ovan med fokus på församlingens deltagare, organisation och uppdrag som tillsammans formar bilden av en samlad frikyrklig ecklesiologi.

Vad är då en församling?

En terminologisk reflektion gäller förhållandet mellan begreppen kyrka och församling där församling är helt dominerande begreppet i materialet. Med utgångspunkt dels i historiska förutsättningar, dels i den grundläggande kongregationalismen är detta inte förvånande.⁸ Informanterna talar i stort sett utslutande om församlingen och menar med detta i första hand den lokala församlingen men även i vissa fall den universella och det man i andra sammanhang skulle kalla kyrkan.

Några undantag finns i materialet. Det första gäller att begreppet kyrka återkommande används om lokalen där församlingen möts. Man kan tala om att "kyrkan har varit öppen för ljusständning och bön på söndagar" eller att "många saknar nog mötena i kyrkan". I ett par kommentarer används begreppet kyrka för organisationen med koppling till ledarskapet när man talar om "vår kyrkas situation" eller med referens till "hur snabbt kyrkan lyckats ställa om verksamheten". I ytterligare några få kommentarer används begreppet kyrka om gemenskapen och om att "träffas i varandras hem för att vara kyrka". Däremot är det genomgående språkbruket att tala om församling.

Att inte fastna i tänket att byggnaden är "kyrkan", utan att förstå och jobba med idén att det är vi som är kyrkan och vi får göra vårt bästa i att utvecklas andligt som en gemensam församling med de förutsättningar som vi har.

⁷ Programmet som använts är Qiuros.

⁸ Se t.ex. de olika artiklarna i tidskriften *Tro och liv* 2008:1 som var ett temanummer om frikyrkan.

När informanterna talar om av vad det innebär att vara församling handlar det återkommande om möten, gemenskap och samhörighet. Att vara församling verkar i hög grad innebära att tillhöra en gemenskap och mötas fysiskt. En informant talar om att församlingen "bygger mycket på gemenskapen och möten med varandra" och en annan menar att "man behöver möta varandra för att kunna dela livet, tankar, glädje, sorg, dela skrattet, bön och lovsången". Detta uttrycks även mer normativt när en informant säger att "för att vara en församling krävs att vi möts och ser varandra".

När resonemanget om att mötas ska fördjupas blir det tydligt att gemenskap och relationer är det grundläggande. Bilden av församlingen bygger på gemenskap och denna uttrycks i att man möts och syftet med att mötas är att bygga relation. I detta sammanhang blir det också viktigt för informanterna att relationerna blir nära och personliga. Man menar att församlingen är gemenskap inte bara genom att mötas men genom att dela livet. Att forma "personlig gemenskap och relationer är otroligt viktigt i ett församlingsbygge". Man menar att "relationer är viktigare är aktiviteten och vi behöver förstärka vår gemenskap".

En av de framträdande dimensionerna av relationerna i församlingen är känslan av samhörighet och delaktighet. Idén om den frikyrkliga församlingen verkar bygga på att människor kommit samman i en gemenskap där man mer eller mindre blir del av varandras liv och utveckling av tron. Informanter talar om "känslan av delaktighet" och att det inte är tänkt att man ska "vara kristen utan sitt sammanhang" eller "var och en på sin kammare".

Ett återkommande språkligt uttryck för detta är den bibliska bilden av församlingen som Kristi kropp. Flera informanter använder denna bild och uttrycker att församling är delaktighet och samhörighet men att dessa dimensioner försvårats under pandemin. När man nu ser fram mot att kunna öppna upp för gudstjänster och gemensamma samlingar talas om vikten av att "lyfta fram glädjen att vi är Kristi kropp".

Ett område vi behöver återerövra är synen på kyrkan som Kristi kropp, det allmänna prästadömet, den rika och mångfasetterade kyrkan. Inte "de anställdas kyrka". Krisen har samlat initiativet hos några få. Nu måste detta förändras. Dessutom behöver kyrkan öppnas upp på riktigt. Det kan bli vår stora utmaning: "Öppna kyrkan!"

Utifrån denna inledning kommer tre frågeställningar att bearbetas som genererats utifrån en närläsning av informanternas fritextsvar: Vilka utgör församlingen? Hur leds församlingen? Vad är dess uppdrag?

Vilka utgör församlingen?

I ett kongregationalistiskt perspektiv är det viktigt att definiera vilka som utgör församlingen. Ecklesiologin bygger på att alla medlemmar aktivt valt sitt deltagande och att detta på ett eller annat sätt bygger på personlig tro.⁹ I församlingarnas möte med pandemi och restriktioner utmanas detta genom att en hel del av församlingarnas liv blev digitalt. I informanternas resonemang kring detta finns frågor om vilka som tillhör gemenskapen och hur detta gestaltas. Här diskuteras även frågor om engagemang och delaktighet samt hur den personliga involveringen gestaltas. I det följande diskuteras detta utifrån några ur materialet genererade kategorier.

Centrum och gräns

Informanterna resonerar om hur församlingen tagit sig uttryck under pandemin och en del av frågorna handlar om vilka som deltagit i gudstjänster och samlingar och hur detta kan förstås i termer av medlemskap. På annan plats i denna volym behandlas frågor om gudstjänsten specifikt.¹⁰ Här gäller i stället frågan vilka som utgör församlingen.

I relativt många kommentarer talas om att antalet besökare i församlingens websända gudstjänster ökat i förhållande till de förpandemiska gudstjänsterna i kyrkorummet. Däremot diskuteras återkommande hur detta ska betraktas. Flera informanter menar att engagemang och delaktighet har minskat och att det mer har handlat om att vara "åskådare än deltagare" och att "engagemanget är svårt att mäta". Det digitala formatet har i flera fall bidragit till att gudstjänsten öppnats på ett sätt som för tanken till den frikyrkligt populära och "sökbarvänliga" gudstjänsten.

Vi har lagt väldigt mycket kraft på att göra bra gudstjänster på Youtube och har upplevat stort positivt gensvar. Att gudstjänsten är öppen och inkluderar den som inte är medlem. Att vi använder begripligt språk och kreativitet.

I informanternas kommentarer framträder en spänning i fråga om medlemskap och tillhörighet.¹¹ Det digitaliserade arbetssättet ställer nya frågor till vad församlingen är och vilka som tillhör den. Den frikyrkliga väckelsetraditionen är helt öppen för att nå nya människor och inkludera den

⁹ Bergsten 2010, s. 51–91; Martling 2003, s. 61f.

¹⁰ Se vidare Kardemark, "Hemma, i smågrupper och ibland i kyrkan", s. 120 i denna volym.

¹¹ För en vidare diskussion kring medlemskap se IPS forskningsrapporten vol. 2, Alvarsson 2011.

som ännu inte tillhör gemenskapen. Men i materialet framträder en ny utmaning som handlar om hur tillhörigheten gestaltas när det inte självklart kan synliggöras i deltagande och aktivitet.

Ytterligare en dimension gäller den perforerade geografiska gränsen. Frikyrklig kongregationalism utgår från livet i den lokala församlingen. Digitaliseringen har gjort att geografisk placering och deltagande inte längre kan hållas samman. Flera informanter talar om hur de själva och andra i församlingen "har följt gudstjänster från några andra församlingar" utöver samlingar i den egna församlingen. I flera församlingar deltar människor från andra platser och därmed har "församlingen vuxit med människor från andra städer som hör av sig att de tittar på våra gudstjänster". Detta leder till frågor om hur församlingen ska följa upp och bjuda in personer från andra orter. När deltagande och geografi inte längre hålls samman utmanas synen på medlemskap. En annan sida av detta är alla de som är medlemmar men som nu bor på annan ort. I förhållande till dessa blir det "mycket viktigt att [...man] får en bättre relation med alla församlingsmedlemmar även dom som bor utanför samhället".

Deltagande, engagemang och aktivitet

I informanternas resonemang är det uppenbart att deltagande och engagemang förutsätts och är önskvärt. Diskussionen handlar om hur dessa värden påverkats av pandemin och hur de kan återskapas. Något tillspetsat kan sägas att den ecklesiologi som växer fram i materialet är att de engagerade utgör församlingen. Detta berör flera dimensioner: Vad händer med delaktigheten när deltagandet förändras? Hur påverkas engagemanget av förändrad aktivitet. Huvudfrågan här är vilka som utgör församlingen och hur detta gestaltas snarare än själva deltagandet i sig.

Under året har gudstjänstdeltagare blivit ÄNNU mer konsumenter än de var innan. Detta är något allvarligt att ta itu med när vi kan börja mötas igen. Delaktigheten i tillbedjan, förbön, och på andra sätt tror jag verkligen att vi måste betona och hitta praktiska vägar för. Vi måste komma bort ifrån "estradkristendomen", och hitta vägar för att gudstjänsten blir något vi gör tillsammans.

I detta står gudstjänsten i fokus men här synliggörs idén om den engagerade och delaktiga församlingen som genomsyrar hela materialet. Det finns en oro över att det är "liten delaktighet av medlemmar praktiskt" och att "oengagerade medlemmar tappar sin vana att hjälpa till i församlingen". I förhållande till gudstjänsten sägs att "i förlängningen passiviserar det när deltagare blir lyssnare".

Målet verkar vara en församling där alla är aktivt involverade och det framstår som ett problem om en ökande grupp inte är det. En informant menar att det "troligen behövs ett aktivt arbete med att aktivera församlingen i bredare led" och varnar för att "det är lätt att bli bekväm".

Jag tror inte man ska utgå från att alla är på tå och vill tillbaka till gamla uppdrag utan med viss varsamhet öppna upp och be om människors tid och engagemang. Samtidigt så finns det många som längtar efter att få ge vidare igen och komma tillbaka till gamla rutiner och de ska så klart inte stoppas.

I ljuset av detta blir det ett problem både praktiskt och principiellt om aktiviteten fördelas ojämnt mellan olika grupper och individer. Det konstateras att "vissa gruppers engagemang har ökat, framförallt de som jobbar med teknik. För andra har det inneburet begränsning". Detta har "satt större press på de aktiva" samtidigt som "alltför många är väldigt passiva och tycker nog inte att de behövs".

Fler behöver aktiveras, få hjälp att hitta sina gåvor och komma in i tjänst. Pandemin har till viss del lett till en "professionalisering" av kyrkan, eller till att få ledare fått ta större ansvar. Vi behöver återvinna tron på kyrkan som Kristi kropp, där alla har sin del och fyller sin funktion

Hur man ser på församlingens aktivitetstakt varierar i svaren. Några menar att avsaknaden av aktiviteter är skadligt och kan skapa problem för medlemmars identitet som kristen. En informant säger att livet i församlingen är ett "nav i mitt eget sociala liv så det har tårt på mig". Andra menar snarare att den minskade takten har gett ett välbehövligt andningshål och varnar för att för snabbt starta upp alla aktiviteter igen. Troligen är båda perspektiven sanna samtidigt men i olika grad för olika personer. Det märks en oro över om frivilligarbetet ska kunna återskapas.

Jag tror att många tyckt det varit ett skönt avbrott att inte behöva vara engagerad i församlingen, och att åka och besöka gudstjänster på söndagar också för den delen. Det blir ett eldprov i höst att se vilka som kommer tillbaka, och hur villiga man är till frivilligarbete.

Församling som personlig involvering

I en frikyrklig förståelse av församling och medlemskap ingår, utifrån materialet, en betoning av personligt engagemang. Personlig involvering är önskvärd men har under pandemin visat sig vara svår. Idealet uttrycks på flera sätt. Här finns resonemang om att engagemang och det fysiska mötet hänger samman. Uppfattningen är att "det personliga mötet inte går

att ersätta digitalt. Så oavsett antal deltagare så blir närvaron och personliga relationer lidande". Flera diskuterar önskan att som församling kunna delta i varandras familjehögtider. I flera församlingar har man under restriktionernas gång växlat från förmedlande plattformar som YouTube till mer interaktiva som Zoom eller Teams för att bättre ge utrymme för interaktion och gemenskap. Motiveringarna bygger på att "församling handlar oerhört mycket om gemenskap".

En annan del av diskussionen handlar om betydelsen av att inom församlingen mötas i mindre och närmre grupper. Bilden som växer fram är att "närheten och delandet i den lilla gruppen" är mycket viktigt både för församlingen och den enskilde medlemmen. Det handlar om en gemenskap där man "är sedd och väntad på". Några menar att "de som haft en hemgruppstillhörighet har klarat av pandemin bäst!" Andra menar att "tron i hemmet är den tydliga basen" för både den enskildes kristna liv och för vad det är att vara församling.

Idealet att vara deltagare visar sig också i varningen för motsatsen. Flera kommentarer menar att pandemin i allmänhet och digitaliseringen i synnerhet riskerar att förvandla församlingens medlemmar från deltagare till konsumenter. Några kommentarer talar om risken att man blir "åskådare i stället för deltagare". Problemet verkar ha funnits tidigare men informanter menar att "under året har gudstjänstdeltagare blivit ÄNNU mer konsumenter än de var innan".

Denna betoning på det personliga verkar inte bygga på en individualisering av tron. Flera informanter pekar i stället på vikten av att de personliga dimensionerna av tron formas i gemenskapen och mötet med andra och att "de personliga samtalen mellan församlingsmedlemmarna [...] är en avgörande faktor för församlingens andliga liv".

Praktiker påverkar tron mer än vi tror. Tron är något personligt men också gemensamt. De saker vi gör har påverkan på vad vi tror och uppfattar att livet handlar om. Handlingar som upprepas och bildar en livspuls eller en "Liturgi" hjälper oss att se på livet med trons ögon. När vi nu berövats denna möjlighet att göra denna liturgi tillsammans påverkas vi av detta. "Blicken" blir en annan.

Mötet som det egentliga sakramentet

I materialet framträder ett starkt fokus på församlingens möte i gemenskap och gudstjänst. Frågan som ställs i denna avdelning gäller vilka som utgör församlingen. Här är inte platsen för en mer allmän diskussion om mötet

eller gudstjänsten, det görs i ett separat kapitel i denna volym.¹² Den ecklesiologiska frågan om vilka som utgör församlingen skulle kunna besvaras med, "de som möts". Det ligger i linje med det Ulla Bardhs analys att församlingsgemenskapen kan beskrivas som det primära frikyrkliga sakramentet.¹³ I materialet ges bilden av att församlingen är de som möts, deltar och är aktivt involverade.

Det första som kan konstateras är att deltagandet i fysiska möten och gudstjänster kan uppfattas som en identitetsfaktor och saknaden av "att fysiskt kunna gå på gudstjänster är enorm." Flera informanter uttrycker att det är i mötet med andra som församlingen gestaltas och att denna sociala kropp "får ett fysiskt och tydligt uttryck när vi möts". Man menar att "församling är att församlas [... och] i grund och botten behöver vi mötas för att gemenskapen ska växa på ett sunt sätt".

Även om många informanter betonar vikten av gudstjänsten för att bli församling visar det sig att det är mötet, relationerna och gemenskapen snarare än liturgin eller formen som är det konstruerande i ecklesiologin. Det betonas att alla bör "hjälpas åt för att kunna fira gudstjänst tillsammans [men att] det inte är så viktigt precis hur det görs". En dimension av detta möte är att olikheter kommer samman och att man bildar en gemenskap i "det fysiska mötet mellan generationer".

Ytterligare en dimension av att förstå församlingen som gemenskapen i mötet är den andliga atmosfären. Denna förståelse av den frikyrkliga gemenskapen som formad i en given atmosfär har Runar Eldebo visat på med utgångspunkt i väckelsepredikanten Frank Mangs.¹⁴ I ljuset av digitaliseringen varnas för att:

tappa en väldigt viktig dimension: den andliga atmosfären i rummet. Ingen digital gudstjänst i världen kan erbjuda samma upplevelse som personlig förbön med handpåläggning i en stark andlig atmosfär.

Hur organiseras och leds församlingen?

Alla informanterna i denna undersökning är aktiva medlemmar i klassiska frikyrkoförsamlingar som i grunden är kongregationalistiska. I den

¹² Se vidare Kardemark, "Hemma, i smågrupper och ibland i kyrkan", s. 120 i denna volym.

¹³ Bardh 2008, s. 279ff. För en vidare diskussion om frikyrklig sakramentalitet se denna artikels avslutningsdel.

¹⁴ Se Eldebo 1997.

svenska modellen för kongregationalism har funnits en betoning på ett delat ledarskap där styrelse eller församlingsledning haft en framskjuten position i ledningen av församlingen men att församlingens möte är högsta beslutande organ. I den här avdelningen är frågan hur detta tar sig uttryck i en pressad situation som den under pandemin.

Självklart varierar detta mellan olika församlingar och mellan olika samfund men i det samlade materialet är det tre fält som växer fram. Det första gäller att ledningen fått en mer framskjuten position när snabba beslut blivit nödvändiga. Det andra gäller att inom ledningen har ökat fokus lagts på de anställda och särskilt pastorena vilket för det tredje föranleder reflektioner kring professionalisering.

En särskild utmaning gäller förhållandet mellan stora och små församlingar i materialet. De mindre församlingarna framstår på ett sätt som mer sårbara för att det är färre personer. Samtidigt talar en del större församlingar om utmaningarna att skapa nya system för uppföljning när de traditionella fysiska mötesplatserna försvunnit. Till detta kommer att varje församling har sin unika situation där flera hänvisar till särskilda utmaningar utifrån att till exempel pastorn sagt upp sig.

Det är två sammanlänkade och delvis motstridiga uttryck som återkommer hos informanterna. Det ena är tacksamhet över ledarskapet i församlingen och över att så mycket har fungerat så bra trots allt under pandemin. Det andra är en utbredd oro över att några få fått slita alltför hårt och att detta riskerar leda till ett bakslag.

Ett stort antal informanter talar med värme, tacksamhet och stolthet om församlingen och i synnerhet anställda, pastorer och församlingsledning. Kommentarer talar om "stor tillit till det jobb de gör på alla plan" och att man är imponerad över "snabba omställningar för att få församlingen att fungera trots allt".

Samtidigt är det ett antal informanter som signalerar "genuin oro för pastorernas framtid efter pandemin". Man konstaterar att "många pastorer känner sig trötta och slitna eftersom förutsättningarna för verksamheten ständigt förändras". Till detta kommer att man lagt mycket kraft "på allt från verksamhet och tekniklösningar till att hitta lämpliga och kunniga medlemmar för att få verksamheten att fortsatt fungera". Oron gäller även att vissa grupper "har dragit ett väldigt tungt lass" och flera pekar här särskilt ut volontärer inom teknik.

I materialet framträder tre tydliga fält som sätter fingret på församlingens ledning och struktur och hur de utmanats under och genom pandemin. Det gäller förhållandet mellan ledning och volontärskap samt frågor om handlingskraft respektive förankring.

Pastor, ledning och volontärskap

Många informanter menar att pandemin och restriktionerna inneburit stora förändringar av församlingens invanda arbets sätt. Nya och förändrade restriktioner har ställt krav på snabba beslut om omställningar. Detta har i sin tur lett till en ökad koncentration av både beslut och aktivitet. Församlingsledning, anställda och pastorer har kommit än mer i fokus.

Många talar om att "vår församlingsledning har gjort ett jättejobb för att ställa om och anpassa allt efter de direktiv som råder just i stunden" och att de "har klivit fram och tagit det ansvaret som situationen krävt". Där detta inte funnits framstår det som ett församlingsproblem. Någon uttrycker att "ledningen (ej pastor) är lika tafatt som den varit under längre tid. Utan framåtanda och ingen som tar 'staven' i handen och går före." Eller att pastorn "drabbades av handlingsförlamning. Hen visade sig ha väldigt liten förmåga att tänka utanför boxen."

Det verkar alltså finnas en relativt hög förväntan på att församlingsledningen i allmänhet och pastorn i synnerhet ska leda församlingen och i viss utsträckning driva verksamheten. Inom gruppen ledare verkar anställda och pastorer ha fått dra det tunga lasset. Pastorer som besvarat enkäten kan uttrycka att "mycket har vilat på mig som pastor även om det har funnits några medlemmar som bidragit stort" eller att pastorn känner "en större ensamhet i arbetet och att fler uppgifter lagts på". Medlemmarnas uppfattning verkar vara att gruppen som är aktivt involverade i både beslut och verksamhet har smalnat av och "att det är svårare för medlemmar i allmänhet att delta/medverka, var aktiva och synliga".

Församlingsledningen har klivit tillbaka lite och haft svårt att hänga med i allt som sker. Detta tror jag hör ihop mycket med att ideella församlingsledare haft mycket att ställa om på sina arbetsplatser och det blev naturligt att anställd personal fick stort förtroende att leda i omställningen.

Detta leder i sin tur till resonemang kring risken för professionalisering. Flera av pastorerna bland informanterna talar om hur arbetsuppgifterna ökat och bland undersökningens volontärer talar många om att "det är pastorn som driver på" och att man "ser pastorn betydligt mer och ingen annan i ledarskapet". Detta verkar gälla både i de digitala samlingarna och i kommunikationen i och från församlingen.

Liknande utmaningar verkar finnas kring frågor om ledarskap och beslutsfattande. Pastorn verkar i många församlingar ha blivit mer ensam med både beslutsfattande och genomförande. I vissa fall ses detta som ganska positivt att det finns besluts- och handlingskraft medan en del andra uppfattar det som negativt att ledningen verkar ha smalnat av.

Några sätter ord på detta som professionalisering men i ett stort antal kommentarer vädras en oro för vad denna utveckling gör med synen på och sättet att vara församling. Pandemin verkar ha lett till en professionalisering av församlingen där få ledare fått ta större ansvar.

Det är också svårare med avstämningar och vissa ledare hinner springa lite för långt innan förankring görs med andra, eftersom det inte uppstår naturliga möten i samband med gudstjänster och andra samlingar när saker kan avhandlas informellt. Det informella i ledarskapet tenderar alltså att försvinna och bli mer formellt.

Handlingskraft och förändringsarbete

En majoritet av informanterna beskriver en församling som är handlingskraftig utifrån hur man snabbt och kreativt ställt om i mötet med nya förutsättningar. Det gäller i första hand frågor om teknik och olika digitala plattformar för gudstjänster, möten och kommunikation. Någon säger att "inget är omöjligt! Det gäller att se vad går, vad är möjligt", och någon annan menar att man i församlingen är "vana att tänka om och tänka nytt". Men på denna punkt finns också en annan bild i materialet hos de informanter som menar att förväntan på snabba omställningar och handlingskraft varit övermäktig. Det handlar i en del församlingar om att man inte haft de rätta beslutsstrukturerna eller de rätta människorna som orkat eller vågat kliva fram. Andra informanter talar om att "många i ledningen nog tyckte att det var svårt [att veta] hur man skulle göra" eller bara att "församlingen var ganska sen på bollen med digitala alternativ om man jämför med andra". En informant samlar denna bild i kommentaren att "församlingen inte är van att ta snabba beslut kring större förändringar så det blev en många gånger för stor utmaning".

En återkommande reflektion gäller om de akuta omställningarna bör leda till bestående förändring. I mötet med restriktionerna blev förändringar nödvändiga. Huvuddelen av materialet verkar mena att de också var önskvärda och att de därför bör leda till bestående förändringar. Några menar att det långsiktiga förändringsarbetet har fått vänta lite, dels för att så mycket fokus fått läggas på de akuta omställningarna, dels för att distansen och utmaningarna med att mötas försvårat beslutsprocesser. Samtidigt är det ett antal informanter som i stället menar att "förändringsarbetet kan bli något lättare då mycket verksamhet går på sparlåga under pandemin".

Majoriteten av informanterna menar att förändring är önskvärd. Jag uppfattar inte att detta är knutet till någon specifik verksamhet eller företeelse utan mer som en allmän mentalitet att det är bra med förändring.

Någon talar om "att uppstarten efter pandemin är ett gyllene tillfälle till förändringar" och ytterligare någon menar att "det har krävts av hela församlingen en flexibilitet och förändringsbenägenhet vilket gjort det lättare att pröva på nya saker, vilket [i sin tur] underlättar för framtida förändringsarbeten".

Ingen har varit i den här situationen tidigare så därför finns det inga färdiga mallar med förväntningar. [...] Jag tror att förändringsarbetet kommer gå snabbare framåt nu tack vare pandemin, vi har nu fått en unik möjlighet till en nystart på många områden.

Flera informanter menar att det finns en risk att församlingen återgår till hur det var innan pandemin när restriktionerna lättas. Detta menar man är just en risk som bör undvikas. Man vill inte "gå tillbaka i gamla hjulspår" eller "tillbaka till hur vi brukade göra". En informant uttrycker att församlingen "inte söker en snabb återställare [utan vill] passa på att förändra det som vi velat göra annorlunda tidigare, men kanske inte vågat eller kunnat.

Jag uppfattar att materialet visserligen andas en mentalitet av förändringsvilja men att detta inte handlar om att bli någon annan. Istället bygger detta på tanken att om man ska bibehålla sin identitet i en föränderlig värld så måste man förändra former för att kunna bevara identiteten. En informant talar om att "med erfarenheten i ryggen möta framtiden med alla de lärdomar vi gjort". Återkommande finns referenser till att förändringar är och kommer att vara nödvändiga men att de måste förankras i församlingens identitet och passion.

Att i ännu högre utsträckning fråga sig: Vad är viktigt och vad är mindre viktigt? Var finns naturligt engagemang och var finns de gåvor som både behövs och som kan berika oss ännu mer? Vilka är vi och vad får våra hjärtan att sjunga?

Struktur, förankring och demokrati

Nära kopplad till frågan om handlingskraft och förändring finns en omfattande diskussion om hur beslut och vägval förankras och vad detta kan få för konsekvenser för församlingsdemokratin och medlemmarnas känsla av delaktighet. Det är särskilt två fält som framträder. Det ena är frågor om beslutsfattande och det andra är känslan av delaktighet. Som tidigare visats verkar det vara viktigt för informanterna att livet i församlingen

bygger på personlig involvering. Detta är uttryck för en traditionell frikyrklig syn på församlingsgemenskap och beslutsfattande.¹⁵

Under pandemin har invanda mönster kring beslutsfattande, både formellt och informellt, utmanats. Församlingsmöten har blivit digitala, informella mötesplatser vid t.ex. kyrkkaffet har försvårats och den aktiva gruppen av ledare har smalnat av. När detta diskuteras i materialet förs inga långtgående resonemang men kommentarerna pekar ändå på några intressanta aspekter.

I stort sett alla församlingar i materialet har på ett eller annat sätt jobbat med digitala församlingsmöten. Den övervägande känslan är att det varit positivt. Några talar om glädjen över att under rådande omständigheter ändå kunna genomföra församlings- och årsmöten. Andra pekar på att det digitala formatet förutsätter högre grad av förberedelse vilket leder till bättre strukturerade möten och några menar att den digitala formen gjort det "lättare för t.ex. barnfamiljer att vara med på dessa hemifrån". Många församlingar verkar ha haft god uppslutning av deltagare i de digitala församlingsmötena, inte sällan fler än innan pandemin.

Baksidorna som lyfts fram handlar om förhållandet mellan deltagare och delaktighet. Det är en utbredd uppfattning att den digitala formen försvårat aktivt deltagande och delaktighet. Administration och information verkar ha funderat väl medan det varit svårare med samtal och diskussion. En informant uttrycker "att man inte riktigt säger det man tycker eller ställer så många frågor som tidigare". Det är en utbredd uppfattning att "det blivit svårare att fatta demokratiska beslut i digitala församlingsmöten".

En dimension av detta är att ledningen smalnats av, färre är synliga och både möten och processer varit mer förberedda. Detta leder till att man kan uppfatta att församlingens ledning blivit tydligare. Som tidigare visats har många församlingsledningar och inte minst pastorerna varit mycket aktiva och detta gäller även i frågor om församlingsmöten och beslutsfattande. Denna typ av aktivitet har varit viktig och lett till att "viktiga beslut har tagits".

Det är klurigt att vara folkrörelse samtidigt som vi är färre som blir involverade i beslutsfattandet. Jag tror att vi behöver ägna mer tid till att vara överens om långsiktiga vägval och i övrigt delegera så mycket som möjligt. Genom ett ökat informationsflöde skapas en stor delaktighet i församlingsskroppen.

¹⁵ Fahlgren 2015, s. 111–194; Larsson 2015.

Några informanter betonar vikten av att ha goda ordningar för beslutsfattande och delegation. De som talar om detta signalerar också stor tacksamhet över att den egna församlingen arbetat "igenom detta ordentligt innan pandemin så att vi redan hade fungerade strukturer" och de menar att "det har gjort [dem] mer rustade för att hantera allt som gjorts".

I materialet diskuteras även de mer subtila dimensionerna av dessa frågor kopplade till känslan av delaktighet och samhörighet. Handlingskraft och förändringstakt i kombination med församlingsmöten som inte uppfattas inbjuda till delaktighet ställer frågor kring hur beslut och processer förankras.

Några informanter talar här om hur ledningen arbetat hårt för att förankra beslut. Någon talar om hur man "har tagit flera stora beslut och församlingsmötena har varit välbesökta och vi som medlemmar har känt oss delaktiga". Ytterligare någon menar att besluten visserligen har "varit svåra att ta, men min känsla är att det har fört oss NÄRMARE varandra och NÄRMARE bönen som vägledning i beslut". I reflektionen kring vad församlingen bör ta med sig inför en återstart när restriktionerna upphör pekas på "att inte missa chansen till en annan typ av delaktighet som digitala vägar ger".

Den övergripande bilden är dock att "förankringsprocesserna i församlingen har varit desto krångligare" och att delaktigheten i beslut varit svårare vilket lett till minskad känsla av delaktighet. Detta är ett konstaterande som även gestaltar ett ideal där församlingen bör fatta gemensamma beslut byggda på förankringsprocesser där alla medlemmar uppfattar sig som delaktiga och att deras röst hörs. Samtidigt finns en öppenhet för att formerna kan förändras och att det i dessa förändringar också finns positiva dimensioner.

Vad är församlingens uppdrag?

Det tredje ecklesiologiska fältet som växer fram i materialet gäller hur man ser på församlingens uppdrag. Analysen har tidigare visat att stora delar av verksamheten har förändrats.¹⁶ Situationen under restriktioner ställer frågorna om församlingens uppdrag och hur detta gestaltas på sin spets. De två områden som blir särskilt markerade gäller för det första omsorgen om församlingens egna medlemmar och för det andra viljan att nå nya

¹⁶ För en mer övergripande analys av detta se Hagevi, "Det gjorde coronapandemin med min församling", s. 28 i denna volym.

människor med församlingens budskap. Denna dubbelhet är del av frikyrkans väckelsearv. En viktig del av det självuppfattade existensberättigandet är kopplat till uppdraget att sprida evangeliet samtidigt som man har fokus på församlingen och dess medlemmar.

Vårda församlingen

Materialet har tidigare visat att pandemins restriktioner skapat utmaningar för församlingens sätt att mötas. I kapitlet om gudstjänsterna i denna volym förs ett resonemang kring valet av digital plattform.¹⁷ Här är fokus på hur man ser på församlingens uppdrag och liknande frågor blir aktuella. Församlingarna söker vägar att utföra uppdraget att samla och stödja församlingen. För informanterna är det en helt avgörande uppgift för församlingen, att vara ett hem och ett stöd för församlingens medlemmar.

Flera informanter talar om vikten av att skapa samhörighet genom interaktivitet. Genom val av plattformar som Zoom eller Teams kan detta uppnås och så kan "en stark känsla av gemenskap i församlingen märkas". I detta resonemang växer uppfattningen om församlingens uppdrag att hålla samman församlingen fram. En informant menar att man "fokuserat på att hålla kontakten med medlemmar".

Denna syn på församlingens uppdrag präglar hur man planerar och gör verksamhetsprioriteringar. Men denna fråga begränsar sig inte till planerad verksamhet utan beskrivs som en del av vad det innebär att vara del av en frikyrkoförsamling. Det kan beskrivas som att forma en "stark känsla av gemenskap", att "församlingens medlemmar engagerat sig mera i att hålla kontakten med varandra" och att man vet "att församlingen finns och omsorg har visats mellan medlemmarna". Detta har värnats under pandemin och man vill försäkra sig om att det bevaras och utvecklas som en viktig del av församlingens identitet och uppdrag även när restriktionerna släpper.

Vi behöver varandra. Den ömsesidiga omsorgen i församlingen är viktig och den är inte begränsad till stora möten med mycket människor. Den är inte heller begränsad till enstaka personer eller ledare, utan alla spelar en viktig roll. Ett kort samtal när man möts på gatan, eller ett sms med uppmuntran gör stor skillnad.

Ett särskilt intresse ägnas dem som finns i församlingens marginaler. Det kan gälla personer som är svaga eller åsidosatta men ett särskilt intresse

¹⁷ Se vidare Kardemark, "Hemma, i smågrupper och ibland i kyrkan", s. 120 i denna volym.

ägnas dem som innan pandemin varit mindre aktiva. Oro uttrycks över att man verkar "ha tappat [dem] helt när vi ej kan mötas". Uppfattningen är att de som redan var mindre aktiva och fanns "mer i periferin inte längre finns kvar".

I resonemanget om detta finns hos informanterna en tydligt uttalad önskan att återknyta relationen till dessa personer i församlingens marginaler. Pandemin verkar ha tvingat fram mer strukturerade former för församlingskontakten vilket lett till att man återknutit band till "medlemmar vi inte haft kontakt med på lång tid". Samtidigt finns oron över att många under pandemin förlorat kopplingen till församlingen och man har en önskan att "återupprätta kontakten med dem som varit osynliga/ frånvarande under corona".

Två ytterligare grupper som omtalas av många informanter är barn och äldre. Man talar om att "det är stora utmaningar i att ta hand om äldre och barnen." I gudstjänsterna saknas barnen och många församlingar har inte haft möjlighet att genomföra söndagsskola. Bedömningen är att den digitala gudstjänsten inte lämpar sig för barn. En informant talar om pandemins effekter och säger gällande barnen, "en 'förlorad generation' kanske inte är allt för överdrivet trots allt, och något som behöver tänkas på."

Även de äldre medlemmarnas situation tas upp som en utmaning för församlingen. Bedömningen är att "verksamhet för de äldre är svår att ställa om till digitalt, då inte alla är digitala" och att det därför är de äldre "som fått ta den största smällen där ingen verksamhet har kunnat bedrivas". Här har församlingar hittat olika lösningar som telefonkontakt, promenader och andra anpassade mötesplatser. Ambitionen är tydlig. Man söker nya vägar i mötet med begränsningarna för att ändå fullfölja församlingens identitet och uppdrag.

I materialet är det tydligt att frågorna om hur gemenskapen bevaras, återskapas och utvecklas är mycket viktiga i synen på församlingens uppdrag. Man kan tala om en "ny uppskattning för vår gemenskap nu än före pandemin". Församlingen beskrivs som en gemenskap där enskilda personer blir sedda och bekräftade där det "personliga samtalen mellan församlingsmedlemmarna" är en viktig del av församlingens uppdrag.

Att vi ger varandra uppmärksamhet och att alla ska få känna sig sedda och ihågkomna. Att man hör av sig till någon som man inser att man inte har sett till på ett tag och kollar läget. Att församlingen som samlingspunkt är viktig för många och att det kanske är en av de få platser där de får känna sig sedda

I detta sammanhang betonas vikten av att mötas i mindre grupper. Det gäller både församlingar som har och som saknar denna struktur. Den lilla

gruppen, som har olika beteckningar i olika församlingar, beskrivs som en "livboj för många" och som "en bra plats att bära andra och bli buren av andra". Här kan man "se varandra, fånga upp behov, [och ...] träffas trots de begränsningar som pandemin medför".

De som har en fungerande smågruppsgemenskap upplever inte alls samma oro och ensamhet som andra i församlingen gör. Många grupper har ökat sin frekvens på sina samlingar och genom det fördjupat sina relationer ytterligare.

Materialet visar på en betoning av församlingens uppdrag att samla, vårda och värna församlingens medlemmar. Väckelserörelsens ideal av en kongregationalistisk ecclesiola-ecklesiologi är tydligt i materialet. Detta spänner mot ett av väckelserörelsens andra ideal, att nå nya människor med församlingens budskap. Dessa ideal samexisterar men tvingas också under pandemins begränsningar att delvis konkurrera. I nästa avdelning är det församlingens utåtriktade uppdrag som står i fokus.

Nå ut till nya människor

Den digitala omställningen av gudstjänster och annan verksamhet har enligt informanterna i många fall lett till ökad kontaktyta och nya mötesplatser. Uppfattningen hos många informanter är att församlingen nått nya människor. Församlingens digitalisering har skapat nya rum som öppnar tidigare gränser, både rumsligt, geografiskt och därmed möjligen också mentalitetsmässigt. Materialet visar att det för de allra flesta informanter är viktigt att utveckla församlingens missionala identitet. Utifrån detta verkar det vara viktigt att motivera förändringar som sker genom digitaliseringen med församlingens identitet och uppdrag att nå nya.

Vikten av att vara transparent och tydlig i det som sker. Fortsätta ge framtidstro även på dessa möten och påminna om varför vi gör det vi gör. Vi får inte bli en församling som är på plats och i funktion enbart för vår egen skull utan församlingens mötena bör också vara en plats där vi påminns om att vi är församling för andras skull.

Ett återkommande uttryck är att "nå ut" som dels visar på en missionell självförståelse, dels på en bild av församlingen som avgränsad från det omgivande samhället. Flera informanter talar om att man nu når fler och längre utanför kyrkans väggar. Tack vara det digitala formatet uppfattar man att tillgängligheten av församlingen har ökat och att man "nått ut till människor vi annars inte nått ut till". En informant menar att "det kan upplevas enklare att skicka en länk till kyrkans digitala verksamhet" än att personligen bjuda in till verksamhet i kyrkolokalen.

I hela detta resonemang återkommer hänvisningar till en missional motivering och att församlingen alltid behöver "påminna sig om uppdraget att vinna människor för Jesus". Med dessa nya, nyfikna och kyrkovana deltagare blir det extra viktigt "att ha frälsningsinbjudan och hur vi uttrycker oss". Därför är det inte förvånande att flera informanter talar om att "fortsätta sända digitala gudstjänster".

Vi har länge pratat om att vi måste nu ut med budskapet om frälsning utanför vår kyrka. Det tycker jag är tydligare nu. Vi finns på Facebook och Youtube och folk delar inlägg så andra kan se!

Frikyrklig ecklesiologi i ljuset av pandemin

I denna avslutande del kommer materialet som beskrivits i kapitlet att struktureras utifrån fem teman som visat sig karaktärisera frikyrklig ecklesiologi: personlig, gemensam, aktiv, missional och förändringsbenägen. Texten avslutas med en reflektion kring frikyrklig ecklesiologi och sakramentalitet.

Personlig – tron är personlig och gärna innerlig

Frikyrklig ecklesiologi bygger på kongregationalismens ideal av frivillig och personlig anslutning till församlingen. Utifrån detta förväntas tron vara personlig, uttryckas i personlig övertygelse, erfarenhet och överlättelse samt gärna ha drag av innerlighet. Jessica Moberg har i sin studie *Piety, Intimacy and Mobility* visat att unga frikyrkomedlemmar gestaltar en personlig tro präglad av medvetna val av praktiker som formar den religiösa identiteten. Livet i en församlingssamfund förväntas forma de enskilda deltagarnas personliga tro och denna gestaltar en innerlighet byggd på både personliga erfarenheter och gemensamma men personligt omfattade praktiker.¹⁸

Sverige beskrivs ofta som ett av världens mest sekulariserade länder.¹⁹ Detta kan vara både statistiskt riktigt och samtidigt tveksamt enligt David

¹⁸ Moberg 2013, s. 219ff.

¹⁹ Se t.ex. det globala analysnätverket World Value Survey.

Thurfjäll. Han menar att tron i den svenska kulturen i hög grad har privatiserats.²⁰ När det gäller hur de frikyrkliga uppfattar sin tro och sitt församlingsengagemang är det tydligt att tron är personlig men inte privat. Detta kan enligt Gordon Lynch, i boken *The Sacred in the Modern World*, förstås utifrån spänningsfältet mellan heligt och profant. Även i ett sekulariserat samhälle fungerar det som uppfattas som heligt uppfordrande och engagerande. Genom att ansluta till en grupps uppfattning om det heliga blir tron både personlig och förankrad i en typ av intersubjektivitet.²¹

Frikyrkans ecklesiologiska ideal bygger på att medlemmar är personligt involverade i tron och dess uttryck. I materialet uttrycks detta ideal mycket tydligt och trots pandemins begränsningar söker man vägar att bibehålla, utveckla och gestalta idealet av personlig tro.

Gemensam – tron gestaltas gemensamt i mötet

I materialet finns en upprördhet över hur de gemensamma dimensionerna av trons liv har begränsats av pandemins restriktioner. Den personliga tron verkar förutsätta de gemensamma uttrycken. Personlig och gemensam kan inte i den frikyrkliga ecklesiologin tänkas utan varandra. Joel Halldorf visar hur de "väcktas" personliga tro formades i och bidrog till hur församlingens gemensamma liv gestaltades i den tidiga frikyrkan.²² När något uppfattas som heligt medför det, enligt Lynch, både förväntan på deltagaren och tanken på det heligas inneboende integritet.²³ Det kan förklara den sorg och upprördhet som materialet visar i förhållande till begränsningarna av trons gemensamma uttryck.

Tidigare i texten fördes ett resonemang om mötet som frikyrkans egentliga sakrament. Inom frikyrkan har frågan om sakrament flera dimensioner. I den svenska lutherska miljön ärvdes den protestantiska praktiken med dop och nattvard som sakrament eller i alla fall särskilda kyrkliga handlingar. Samtidigt formades en icke-ritualiserande mentalitet som förstod dessa handlingar egalitärt i en kongregationalistisk miljö.²⁴ I materialet är det till exempel inte utmaningarna kring nattvarden som blir den stora frustrationen utan begränsningarna i att mötas. Detta är mycket

²⁰ Thurfjäll 2019, s. 36ff. Se även Löwendahl 2011.

²¹ Lynch 2012, s. 133ff.

²² Halldorf 2015, s. 43ff.

²³ Lynch 2012, s. 114ff.

²⁴ Spjuth 2020, s. 258.

intressant i jämförelse med mer liturgiskt orienterade kyrkor där just frågan om nattvardsfirande blev mycket viktig i mötet med pandemin.²⁵ Sune Fahlgren har diskuterat frikyrklig syn på sakrament och argumenterar för att eftermötet kan betraktas som frikyrkans sakrament, ett gemensamt handlande som i sin form skapar rum för människors mottagande av nåd.²⁶ Kevin Ranaghan har visat, gällande global pentekostalism, att den personliga erfarenheten formas i förhållande till de gemensamma uttrycken i främst gudstjänster och möten.²⁷ Roland Spjuth pekar på vikten av att "uppmärksamma Andens mysteriösa närvaro mitt i det som kan tyckas vara mänskliga och sociala aktiviteter".²⁸

Frikyrklig ecklesiologi kan beskrivas som en *Comunio*-ecklesiologi där de enskilda personerna förväntas bära med sig sin tro, sina erfarenheter och sina gåvor till gemenskapen och personerna i gemenskap flätas samman med det gudomliga.²⁹ Gemenskapen är på detta sätt beroende av allas aktiva deltagande där gemenskapen är något mer än summan av de deltagande personerna.³⁰ Församlingen förväntas bli en korporativ social kropp som är både personlig och gemensam, där erfarenheter delas och formas, där den personliga trons intimitet kan smitta och där gemensamt handlande kan uppfattas som personligt.

Materialet har visat en stark betoning av denna dimension i den frikyrkliga ecklesiologin. Informanterna uppfattar sig berövade på trons gemenskap i pandemins distansering och uttrycker både sorg och oro över detta. De nya digitala formerna uppfattas inte kunna fylla behovet av den gemensamma trons kroppslighet även om man söker nya uttryck för detta. Pandemin har satt den frikyrkliga ecklesiologins gemenskap i blyxtbelysning och mitt i saknaden av möten uttrycks en vilja att bibehålla en gemenskapens ecklesiologi.

Aktiv – tron förväntas leda till aktiv involvering

Den frikyrkliga ecklesiologin är formad av betoningen på den frigörande nåden. Nåden uppfattades som en fri gåva men livet i den präglades av aktivitet. Redan Max Weber identifierade en handlingsorientering utifrån

²⁵ Mannerfelt 2021.

²⁶ Fahlgren 1994, s. 187.

²⁷ Ranaghan 1974, s. 70.

²⁸ Spjuth 2020, s. 261.

²⁹ Sigurdsson 1998, s. 58ff. Se även Andreasson 2018, s. 317 och Hegertun 2017, s. 116ff.

³⁰ Dernulf & Eriksson 2015.

den protestantiska etiken.³¹ Gunnar Hallingberg har i sina två band om *Läsarna* pekat på hur väckelserörelsens kultur skapade rörelse och aktivitet.³² Carl-Gustav Carlsson menar i sin studie av Lewi Pethrus teologi att Pingströrsens tro kan beskrivas som instrumentell i förhållande till handlingsorienteringen.³³ Materialet i denna artikel betonar den frikyrkliga aktivitetens liv.

De frikyrkliga medlemmarna förväntas vara aktiva och den frikyrkliga församlingen gestaltas i hög grad genom sin verksamhet. I ecklesiologisk mening kan sägas att den frikyrkliga församlingen skapas genom sin gestaltning i verksamhet. Kyrkan framstår inte som en storhet i sig utan i en kongregationalistisk förståelse blir församlingen till genom sin gestaltning. Om det är så, kan man förstå informanternas intuitiva sorg över att begränsningarna bromsat aktiviteten. Här finns även en oro över att aktivitetsgraden riskerar att fördelas olika mellan grupper av församlingens medlemmar. Samtidigt framträder ett kritiskt perspektiv genom att den avstannade aktiviteten uppfattas av vissa som vila. Sammantaget finns på ett principiellt plan idealet att församlingen är aktiv och att denna aktivitet bärs gemensamt av församlingens medlemmar.

Missionell – tron bör sträcka sig utåt för att nå nya

Ett av de tydligaste identitetsdragen inom väckelserörelsen var just ambitionen att verka för väckelse genom att församlingen och alla dess medlemmar förväntades sprida tron. Frikyrkan är i denna mening en del av den svenska väckelserörelsen. Historiskt skedde detta i ett kristet samhälle som uppfattades bestå av nominellt kristna som betraktades som sovande. Församlingens verksamhet balanserades mellan de två polerna att "väcka" och vinna nya medlemmar och att vårda och bevara de "redan väckta" medlemmarna.

Eleonore Gustafsson visar i en text om eftermötet att förutsättningar och former för församlingens missionäret förändrats. Samtidigt är det uppenbart att idealet finns kvar, att locka både nya personer och sådana som är väl bevandrade i kristen tro djupare in i ett liv i efterföljelse.³⁴ De senaste decennierna har frikyrkor gestaltat detta på olika sätt. Många är de frikyr-

³¹ Weber 1978.

³² Hallingberg 2019 och 2016.

³³ Carlsson 1990.

³⁴ Gustafsson 2015.

koförsamlingar som startat och drivit Alphagrupper utifrån det brittisk-startade konceptet.³⁵ Detta märks även i materialet till denna studie. Därtill har den missionala förståelsen utifrån till exempel boken *Introducing the Missional Church* varit vägledande i många församlingar.³⁶ Där förespråkas att församlingens identitet, och därmed alla medlemmars, är att vara inriktad på att dela och gestalta evangeliet snarare är att skapa event eller samlingar likt väckelsemöten.

I materialet märks en tydlig upprymdhet hos de informanter som uppfattar att församlingen genom digitaliseringen nått nya människor. Ett av församlingens uppdrag kan, utifrån materialet, beskrivas som missionalt genom att dela och sprida den kristna tron. Här har pandemins begränsningar tvingat fram nya digitala kommunikationsvägar som har flyttat gudstjänster och samlingar ut från kyrkorummet till den allmänning som internet utgör.

Däremot visar det digitala formatet på en spänning mellan olika ideal. De två parallella uppdragen att nå nya och vårda de befintliga premieras på olika sätt av valet av digital plattform. Det som man i den vanliga verksamheten har velat hålla samman dras här delvis isär på grund av olika plattformars olika funktioner. Utåt och inåt är två rörelser som inte kan tänkas utan varandra i den frikyrkliga ecklesiologin. När de nu ställs mot varandra tvingas församlingar i viss mån att välja. Önskan är att kombinera dessa vilket flera informanter talar om. Men en betydande grupp talar om att man initialt använde de mer publika plattformarna för att när pandemin blev långvarig gå över mot mer av de interna. Materialet verkar ge vid handen att den utåtriktade missionala identiteten är grundläggande men att om den ställs mot att vårda församlingens egna medlemmar så får missionaliteten i många fall stryka på foten.

Förändringsbenägen – tron vill framåt mot förändring

Tidigare i analysen lyftes den aktiva hållningen fram som ett karaktäristiskt drag i den frikyrkliga ecklesiologin. I nära anslutning till aktivismen finns den förändringsbenägenhet som växer fram i materialet. Frikyrkan är entreprenöriell till sin natur och formad i modernismens utvecklingsoptimism.³⁷ Gnosjöandan är ett exempel på där den frikyrkliga närvaron i samhället präglade en mentalitet av handlingskraft, tillit och samverkan.³⁸

³⁵ <https://sverige.alpha.org/>.

³⁶ Roxburgh & Boren 2009.

³⁷ Johnson 2009.

³⁸ Sjöstrand 2008.

Pingströrelsen är kanske den tydligaste samfundsexponenten för denna teologiskt motiverade handlingsorientering.³⁹

I enkätmaterialen finns tydliga drag som kan sägas vara entreprenöriella. När restriktionerna omöjliggör församlingens verksamhet så som den brukar genomföras visar många församlingar på en lösningsorienterad handlingskraft. Man verkar vara helt inriktad på att lösa den uppkomna situationen för att kunna fullfölja någon typ av församlingsverksamhet. Några informanter talar om att den akuta situationen påskyndat förändringsarbete som sedan tidigare varit planerat.⁴⁰

Materialen visar på ett möjlighetstänkande som skapar nya uttryck för församlingens liv och identitet. Joel Halldorf diskuterar detta och pekar på den internationella trenden från etablerade kyrkor till mer flexibla och dynamiska former som han kallar flytande.⁴¹ I materialet finns även motsatsen representerad med informanter som talar om bristande resurser och idéer, handlingsförslamning och att man var trög i starten. Möjligen kan här finnas skillnader mellan samfund och mellan olika storlekar på församlingar. Dessa eventuella skillnader analyseras här då materialet hålls samman för att ge en bild av en samlad frikyrklig ecklesiologi. Spänningen till trots är det övergripande draget i materialet att den frikyrkliga ecklesiologin är handlingsorienterad och förändringsbenägen.

Frikyrklig ecklesiologi och sakramentalitet

I denna avslutande avdelning har den frikyrkliga ecklesiologin beskrivits som aktiv, missional och förändringsbenägen. Därtill kommer den tydliga kopplingen mellan personlig och gemensam både gällande synen på församlingen och på de andliga erfarenheterna. Detta senare förhållande ska här kort diskuteras utifrån förståelsen av sakramentalitet.

Frikyrklig ecklesiologi kan historiskt sett betecknas som icke-sakramental. I uppbrottet från Svenska kyrkan under 1800-talet ville frikyrkligheten signalera frihet och enkelhet.⁴² Detta gällde inte minst i fråga om gudstjänsten och sakramenten. Även om man bibehöll bruk kring de två protestantiska sakramenten dop och nattvard, så var idealet icke-liturgiskt med en avskalad sakramental förståelse.

³⁹ Josefsson 2005, s. 323ff samt 366f.

⁴⁰ Andreasson 2021.

⁴¹ Halldorf 2021, s. 45ff.

⁴² Fahlgren 1994.

På senare år har intresset för liturgiska bruk och sakramental förståelse ökat inom frikyrkan. Ett exempel på detta är behandlingen av den frikyrkliga gudstjänsten i boken *Söndag*.⁴³ Från den internationella frikyrkligheten finns en liknande utveckling som till exempel hos den pentekostale teologen Sinom Chan.⁴⁴

Här är inte platsen att diskutera teologi kring sakrament, däremot kan ett kort resonemang om definitionen vara på sin plats. En vedertagen definition av ett sakrament är en liturgisk handling som är ett synligt tecken på en osynlig nåd.⁴⁵ Det handlar alltså om hur människan tar emot Guds nåd och formerna för detta. I ett frikyrkligt perspektiv skulle sakrament kunna beskrivas som av kyrkan strukturerade, teologiskt mättade och gemensamt genomförda praktiker som är redskap för nådesmottagande.

Ulla Bard citerar i sin avhandling *Församlingen som sakrament* professor i kyrkovetenskap Sven-Erik Brodd som menar att "församlingen inom frikyrkligheten är det egentliga sakramentet".⁴⁶ Sune Fahlgren har beskrivit praktiken att bjuda fram människor till första bänk i samband med omvändelsen som frikyrkans sakrament.⁴⁷ Jessica Moberg beskriver hur unga kristna i en svensk frikyrkoförsamling förankrar sin tro och sina erfarenheter i konkreta praktiker och i en tät gemenskap.⁴⁸ I en aktuell studie av pentekostal gudstjänst i Östafrika pekar Martina Prosén på gudstjänstens funktion i människors erfarenhet av det gudomliga och i mottagandet av nåd.⁴⁹

I detta sammanhang kan begreppet sakramentalitet vara användbart. Sakramentalitet är ett begrepp för att beskriva enskilda människors erfarenhet av det heliga där en grundläggande förståelse av tillvaron som mätad av Guds närvaro samspelar med konkreta praktiker som gör det lättare för människor att göra erfarenheter av Guds närvaro.⁵⁰ I materialet som ligger till grund för denna studie uttrycker de aktiva frikyrkomedlemmarna vikten av att mötas och sorgen över att pandemin berövat dem detta. I dessa beskrivningar finns en uttalad förståelse för olika praktikers

⁴³ Eriksson m.fl 2015.

⁴⁴ Chan 2006.

⁴⁵ Zimmerman & Johnson 2008.

⁴⁶ Brodd i Bardh 2008, s. 22.

⁴⁷ Fahlgren 1994, s. 187.

⁴⁸ Moberg 2013.

⁴⁹ Prosén 2021.

⁵⁰ Se Bardh 2008, s. 279ff; White 2000, s. 193ff; Zimmerman & Johnson 2008.

sakramentalitet. Allra tydligast framträder detta i talet om församlingens gemensamma möten och då särskilt gudstjänsten.

I pandemins restriktioner är det främst gemensamma samlingar som begränsats. Det är därför inte förvånande att just dessa då efterfrågas. Gordon Lynch menar att det som människor uppfattar som heligt också kommer med förväntningar och krav.⁵¹ När man blir fråntagen församlingens möten som uppfattas som heligt väcker det sorg och upprördhet. Detta gäller vare sig uppfattningen om mötets sakramentalitet är medveten och uttalad eller intuitivt. I teorin om förhållandet mellan aktör och nätverk, actor-network theory, menar Bruno Latour att nätverk, strukturer och i detta fall former för sakramentalitet är tydliga när de formas och implementeras. Därefter kommer de att vara osynliga så länge de fungerar. I en kris eller om de utmanas kommer de att åter bli tydliga och synliggöras.⁵² Detta är något av vad som sker i de frikyrkliga församlingarnas möte med pandemins begränsningar, inte minst gällande gudstjänsterna.

I pandemins skugga har konturerna av en frikyrklig ecklesiologi blivit tydliga. Den kan beskrivas som missionellt präglad, aktiv och förändringsbenägen där förhållandet mellan personligt och gemensamt står i fokus. Tron är djupt personlig men det personliga formas i gemenskap. Mötet är den praktik där det personliga och gemensamma sammanstrålar. Mötet kan därför beskrivas ett av de primära uttrycken för en frikyrklig sakramentalitet mellan personlig erfarenhet och gemensamma uttryck.

⁵¹ Lynch 2012, s. 114ff.

⁵² Latour 2005.

Referenser

- Alvarsson, Jan-Åke (red) 2011, *Medlemskap. En tvärvetenskaplig studie av medlemskap i Pingströrelsen*, IPS forskningsrapporter vol 2. Uppsala: IPS.
- Andreasson, Hans 2018, *Identitet och gestaltning. Väckelseforskning i akademi och församling*. Skellefteå: Arton & Norma.
- Andreasson, Hans 2021, "Pandemin som förändringskraft" i Fahlgren m.fl. (red), *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Tro & livskriftserie.
- Bardh, Ulla 2008, *Församlingen som sakrament. Tro, dop, medlemskap och eukumenik bland frikyrkokristna vid 1900-talets slut*. Uppsala: Uppsala universitet
- Bergsten, Torsten 2010, "Samfundsmedvetande och kongregationalism i svensk frikyrklighet" i Wahlström (red) *Pingströrelsen förr och nu. Skrifter utgivna av Insamlingsstiftelsen för pingstforskning Nr 10*. Alvik: Pingst arkiv och forskning.
- Bexell, Oloph 2003, *Sveriges kyrkohistoria 7. Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*. Stockholm: Verbum.
- Carlsson, Carl-Gustav 1990, *Människan, samhället och Gud: Grunddrag i Lewi Pethrus kristendomsuppfattning*. Lund: Lund University press.
- Chan, Simon 2006, *Liturgical Theology. The Church as Worshipping Community*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Dernulf, Carin & Robert Eriksson 2015, "Delaktighet" i Eriksson m.fl (red) *Söndag. Gudstjänst i en ny tid*. Örebro: Libris.
- Eriksson, Robert m.fl. (red) 2015, *Söndag. Gudstjänst i en ny tid*. Örebro: Libris.
- Fahlgren, Sune 1994, "Frikyrkligt gudstjänstliv – ett försök till historisk orientering", i Fahlgren & Klingert, *I enhetens tecken*. Örebro: Libris.
- Fahlgren, Sune 2015, *Vatten är tjockare än blod*. Stockholm: Teologiska högskolan Stockholm.
- Gustafsson, Eleonore 2015, "Eftermötet" i Eriksson mfl (red) *Söndag. Gudstjänst i en ny tid*. Örebro: Libris.
- Hagevi, Magnus 2008, "Kärt barn har många namn" i *Tro och liv* 2008:1. Bromma.
- Halldorf, Joel 2015, "Historia" i Eriksson mfl (red) *Söndag. Gudstjänst i en ny tid*. Örebro: Libris.

- Halldorf, Joel 2018, "Mötet i frikyrklighet och väckelse" i Sundmark (red) *Kristen gudstjänst*. Skellefteå: Artos.
- Halldorf, Joel 2021, "Kyrkorna efter pandemin" i Fahlgren m.fl., *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Libris.
- Hallingberg, Gunnar 2010, *Läsarna. 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet*. Stockholm: Atlantis.
- Hallingberg, Gunnar 2016, *Moderna läsarna. 1900-talets frikyrklighet som kulturbygge*. Stockholm: Atlantis.
- Hegertun, Terje 2017, *The Spirit-driven Church. Signs of God's graceful Presence*. Eugene: Pickwick publications.
- Ideström, Jonas 2009, *Lokal kyrklig identitet: en studie av implicit ecklesiologi med exemplet Svenska kyrkan i Flemingsberg*. Skellefteå: Artos.
- Janzon, Göran 2014, "Frikyrka" i Alvarsson (red) *Svenskt frikyrkolexikon*. Stockholm: Atlantis.
- Johnson, Anders 2009, "Den gudomliga företagsamheten" *Axess* 2009:2.
- Josefsson, Ulrik 2005, *Liv och över nog. Den tidiga pingströrelsens spiritualitet*. Skellefteå: Artos.
- Josefsson, Ulrik 2008, "Väckelserörelsen som kritik och konstruktion" i *Tro och otro i Linnés ljusa och mörka Småland*. Smålands Akademiska skriftserie, 14.
- Larsson, Mats 2015, "Vi kristna unga kvinnor": *Askers Jungfruförening 1865–1903 – identitet och intersektionalitet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Latour, Bruno 2005, *Tinget återställt. En introduktion till actor-network theory*. Lund: Studentlitteratur.
- Lynch, Gordon 2012, *The Sacred in the Modern World*. Oxford: Oxford University press.
- Löwendahl, Lena 2011, "Privatreligiositet" i Svanberg & Westerlund (red) *Religion i Sverige*. Stockholm: Dialogos.
- Mannerfelt, Frida 2021, "Från flugan på väggen till elefanten i rummet" i Fahlgren m.fl. (red), *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Libris.
- Martling, Carl Henrik 2003, "Världens kyrkor" i Borgehammar/Bexell (red) *Kyrkans liv. Introduktion till kyrkovetenskapen*. Uppsala: Teologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Moberg, Jessica 2013, *Piety, Intimacy and Mobility*. Huddinge: Södertörns högskola.

- Porsén, Martina 2021, *A rhythm that connects my heart with God: worship, ritual and pentecostal spirituality as theology*. Lund: Lund university press.
- Ranaghan, Kevin 1974, "Conversion and Baptism: Personal Experience and Ritual Celebration in Pentecostal Churches", *Studia Liturgica* 1974:1, Rotterdam.
- Roxburgh, Alan & Scott Boren 2009, *Introducing the Missional Church*. Grand Rapids: Baker books.
- Sigurdsson, Ola 1998, "Kyrkan som de heligas samfund. På väg mot en evangelisk comunio-ecklesiologi" i Fahlgren (red) *På spaning efter framtidens kyrka*. Örebro: Libris.
- Sjöstrand, Glenn 2008, *Gåvan i Gnosjö. Företagares relationer i ett industriellt distrikt*. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Spjuth, Roland 2020, *Om Gud och allt annat. Grunddrag i kristen tro*. Malmö: Spricka förlag.
- Thurfjell, David 2019, *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Norstedts.
- Tro och liv* 2008:1. Bromma.
- Weber, Max 1978, *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos.
- White, James 2000, *Introduction to Christian Worship*. Nashville: Abingdon Press.
- Zimmerman, Joyce Ann & Todd Johnson 2008, "Sacraments, Sacramentality" i Dyrness & Kärkkäinen (red) *Global dictionary of Theology*. Downers Grove: InterVarsity Press.

Old and New Habits

The Transition to Digitally-Mediated Worship in Four Swedish Free Church Denominations during COVID-19

FRIDA MANNERFELT

Introduction

When the COVID-19 pandemic struck the world in the spring of 2020, churches responded in a number of ways. Chief among them was a transition to digitally-mediated worship. The purpose of this article is to report on and discuss this transition in four Swedish Free Church Denominations: Uniting Church (UC, a merger of Swedish Mission Covenant Church, Swedish Methodist Church and Swedish Baptist Union), The Swedish Pentecostal Movement (PM), Interact (EFK), and Swedish Mission Alliance (SAM).¹

This article draws on a long line of recent studies and reports on the digital transition in other Northwest European churches. These studies draw several of the same conclusions: The transition was rapid and disruptive, and it resulted in an immense increase in digitally-mediated worship.² The churches want to maintain some of the digital strategies after the pandemic,³ but they underscore the importance of “physical,” local, worship and state that digital worship is diminished—or at least not the same.⁴ The digital transition is understood to be a major change in the lives and worship of the churches.⁵ While this essay spends considerable space

¹ The difficulty of finding a suitable common concept for these churches in the Swedish context is discussed by Fredrik Wenell and Joel Halldorf, who argue for the use of “Free churches.” Halldorf & Wenell 2014, p. 6-7. See below for a discussion of how the concept is used in this article.

² Ganiel 2020, p. 17–18, Hörsch 2020, p. 14, 22; *Når folkekirken skal spille efter reglerne* 2020, p. 161–163, Fransson et al. 2021, p. 34, Tweedie et al. 2021, 11–12.

³ *En større kirke på nett* 2020, p. 22, Ganiel 2020, p. 20–21, Hörsch 2020, 23, Fransson et al. 2021, p. 75, Tweedie et al. 2021, p. 2.

⁴ Ganiel 2020, p. 38–39, Edelman et al. 2021, p. 7, Fransson et al. 2021, p. 73.

⁵ Edelman et al. 2021, p. 43–46, 110–111, Fransson et al. 2021, p. 71. Hans Andreasson also makes that case in his contribution to the anthology *Corona och kyrkorna* (2021), “Pandemin som förändringskraft: Församlingars identitet och gestaltning under förändring,” Andreasson 2021a, 299–317.

reviewing these studies, its discussion section builds off them and contributes something new.

Some of the studies mostly report and present data, allowing readers to reach their own conclusions. Those studies contain almost no analysis. For example, this is the case in the Irish study *'People Still Need Us': A Report on a Survey of Faith Leaders on the Island of Ireland during the Covid-19 Pandemic* (2020); the Norwegian study *En større kirke på nett Erfaringer fra kirkens digitale satsing under koronakrisen* (2020); and the Scottish study *"Adapt and be Flexible—the Mission Doesn't Stop": The Scottish Church and the COVID-19 Pandemic* (2021).

Other studies take the discussion further. Take, for instance, the German study *Digitale Verkündigungsformate während der Corona-Kris* (2020) which discusses how the logic of digital media affects worship services, in particular preaching. The effects of mediation and medialization are also in focus in the extensive Danish report *Når folkekirken skal spille efter reglerne – men uden for banen Folkekirkens håndtering af coronaperioden i foråret 2020* (2020). The chapters dealing with digitally-mediated worship aims to discuss both how the "analogue" liturgy is translated to digital spaces and how technology and liturgy interact. The authors argue that digitally-mediated worship services give a clue to what Danish pastors deem to be core elements in the liturgy, and discuss how these core elements are affected by being performed in digital spaces. The Danish report also contains an analysis of preaching themes during the first year of the COVID-19 pandemic, but—as the author points out—it is unclear if the trends reflect more general change.⁶

The British study *British Ritual Innovation under COVID-19* (Bric-19) (2021) also focuses on reporting data but then offers some analysis. In the concluding discussion, the authors claim that the results of the study differed slightly depending on the dominant media discourse on the pandemic when the surveys and interviews were conducted. Although the authors mention the importance of religious tradition in relation to how the digital transition played out, they do not discuss how its impact was felt. They just affirm that the changes during the digital transition "are one more step in a centuries-long, ongoing dialogue with these traditions."⁷

Change is discussed to some extent in the report from the Lutheran Church of Sweden (CoS), *Svenska kyrkan online: Att ställa om, ställa in eller fortsätta som vanligt under coronapandemin* (2021). This report is part of the

⁶ Når folkekirken skal spille efter reglerne 2020, p. 167–233.

⁷ Edelman 2021, p. 24–25, 105–111. Quote from p. 111.

international research project Churches Online in Times of Corona (CON-TOC) and focuses on how life in church has changed during the pandemic. It is especially focused on the use and impact of digital media. While the primary aim of the report is to present the results of the survey, *Svenska kyrkan online* offers a valuable contribution to the discussion on how digitally-mediated worship might be conceived. The authors hint that not only technological knowledge but also history and tradition of a church affect how digital media is experienced and used,⁸ but they do not delve deeper into a question of how. It is precisely that question that this article seeks to develop and (insofar as it is possible) answer.

As such, this article takes the same non-media-centric stance as the authors of *Digital ethnography: Principles and Practice* encompass. Sarah Pink et al. defines this as follows:

*Such approaches de-centre media as the focus of media research in order to acknowledge the ways in which media are inseparable from the other activities, technologies, materialities and feelings through which they are used, experienced and operated. Indeed [...] the idea of studying media in a way that always puts media at the centre of analysis would be problematic because it would pay too little attention to the ways in which media are part of wider sets of environments and relations.*⁹

The risks of putting media at the center of analysis is also discussed by Peter M. Phillips. Phillips caution scholars not to over-emphasize the role of digital media as the sole explanation for change. In his study of Bible usage in digital culture, he shows the complex connections between features of postmodern society and digital media, noting that media is not usually the sole cause but rather an amplifier. Contemporary media ecology magnifies already existing trends.¹⁰ Phillips also observes that theologians tend to focus on an exploration of the digital at the expense of theological reflection.¹¹

To put it another way, a non-media-centric approach contributes to contextualizing the results, enabling a more nuanced discussion of change and continuation where digital media are seen as *part* of the explanation. It allows for pushing beyond the “selfish culture/technology that wants to

⁸ Fransson et al. 2021, p. 9–25.

⁹ Pink et al. 2016, p. 9.

¹⁰ Phillips 2019, 91–110.

¹¹ Phillips 2020, 261.

have all the focus on itself”¹² towards an analysis that includes the theological perspectives that most other studies of the digital transition during the pandemic only mention *en passant*.

The purpose of this article is thus twofold. First, it aims to report on the digital transition during the COVID-19 pandemic, in particular the experiences of change. What changes are reported in relation to digital worship services? Second, it will discuss the cause and meaning of these statements with particular attention to theology. How might these changes be understood in relation not only to digital media logic, but also Free-church spirituality?

The structure of the article follows accordingly. First, I will present results from the survey, with particular focus on what kind of changes the respondents have experienced. Then, I will discuss the results in relation to digital media logic as well as research on Free church liturgy and spirituality.

Remarks on materials, methods, and concepts

The introduction to the report describes the survey, its purposes, methods, and samples in detail,¹³ but before I begin, a few explanatory remarks are in order.

Firstly, there are many differences between the four denominations in question here, and, as congregationalist churches, also within the denominations themselves. Results that relate to the specific features of each denomination are discussed in other articles in this report.¹⁴ This article takes a broader approach and discusses them as a group under the umbrella term Free churches. As seen in the other early studies of churches and COVID-19, it is not unusual to cover many churches and make conclusions in relation to a group of churches. The four denominations considered here share many ecclesiological, liturgical, and ethical convictions and practices.¹⁵ In addition, there is a well-documented migration of ideas, practices, and members between these denominations.¹⁶ In what follows, I will use the term “Free churches” in the same sense as Christopher J. Ellis in his seminal study of Free church spirituality. Ellis defines Free churches as churches who emphasize freedom in structure, leadership, and liturgical

¹² Phillips 2020, p. 261.

¹³ See the introduction to this report, Josefsson & Hagevi, p. 8.

¹⁴ Björkman, p. 150, Fransson, p. 196, Furusand, p. 162, Svensson, p. 180, Åström, p. 136.

¹⁵ Bardh 2008, pp. 236–254, Halldorf 2018, p. 145.

¹⁶ Alvarsson 2013, p. 13; Moberg 2013a.

forms, as opposed to the structured organizations in Orthodox, Roman Catholic, Anglican and Lutheran traditions.¹⁷

Secondly, the concept “spirituality” is used here in the same integrative and contextual sense that is used by Ellis and Ulrik Josefsson, among others. Josefsson defines spirituality as the interaction between doctrine, patterns of action, and basic attitudes—or the knowing, doing and being of faith—that is construed in a given historic and social context.¹⁸ Ellis draws on Philip Sheldrake, who describes spirituality as “the conjunction of theology, prayer and practical Christianity.” Since this entails what Christians think, pray, believe, and act in the practice of their faith, it is deeply embodied.¹⁹ Furthermore, Ellis emphasizes the importance of the worship service (the liturgy) for the formation of spirituality.²⁰

Thirdly, understanding the design of the survey is important for understanding the results. The respondents in this study were strategically chosen. 10-25 congregations from each denomination were asked to participate, and each congregation was represented by three persons: the lead pastor and two volunteers, one man and one woman, aged 35-55. This means that the respondents were people in leadership positions and were deeply involved in the congregations and/or the denominations. Furthermore, the survey was based and structured on “Natural Church Development,” (NCD) a tool developed to evaluate and promote growth in Free churches.²¹ In other words, there are specific ideals and assumptions about what church is and ought to be, which influenced the design of the survey—assumptions and ideals that the respondents likely would recognize and even hold.²² I will return to the implications of this for the interpretation of the results below.

¹⁷ Ellis 2004, p. 25–27.

¹⁸ Josefsson 2005, p. 26–34.

¹⁹ Ellis 2004, p. 14.

²⁰ The connection between spirituality and liturgy in Free church and/or Pentecostal churches has been thoroughly discussed by several theologians in the last two decades. See for example Daniel E. Albrecht in his *Rites in the Spirit: A liturgical approach to Pentecostal Spirituality* (1999), Simon Chan's *Liturgical Theology: The Church as Worshipping Community* (2006) and Martin Lindhard's *Practicing the faith: the ritual life of Pentecostal Charismatic Churches* (2011).

²¹ <http://www.ncd-international.org/public/:jses-sionid=92547168830C6941B2B1A9B492CF83BB#modal-close>

²² All four denominations offer NCD as a tool at their official websites. See for example <https://forsamlingsutveckling.se/>, the UC document *Färdväg*, Eriksson & Nygren 2008, p. 3–4, and PM's website <https://www.pingst.se/forsamling/resurs/forsamling-sutveckling/> However, NCD has also been criticized, and is not embraced whole-

Finally, the survey consists of 73 questions divided into nine sections. This article focuses on the first section of the survey, “Worship services in the congregation.” In other words: multiple choice questions 14-20 and the free-text comments in relation to question 21 (“Comment on the previous questions about worships services in the congregation [50-250 words]”) and question 22 (“I bring the following insights about worship services in the congregation for life after the pandemic [50-250 words]”). In the analysis, both the number of respondents as a whole and the results for each denomination were considered for each question. In order to gauge commonalities and shared motivations between those who answered similarly (e.g. those who think services are “much worse” or “a little better”), each category of answers were analyzed in relation to each other and the free-text comments. The free-text comments about insights have been coded into three categories: the importance of community, continuation of digital worship, and motivations for this continuation. The findings and categories have also been analyzed in the light of the rest of the survey.

With all this said, I now turn to the first part of the article and the presentation of results.

Part One: Results of the survey

As mentioned above, the transition to digitally-mediated worship was rapid and abrupt in many churches in North Western Europe. According to the respondents, this also holds true for the four Swedish Free churches in the study. Almost all respondents (94%) stated that their congregations had changed how they use digital meeting spaces.

A second facet this survey has in common with other studies is that many respondents found that worship services during the pandemic had been worse than pre-pandemic services.²³ Almost half of the respondents (45%) found the services worse. The free-text commentary section gave clues as to why. The respondents (13%) who marked “much worse,” lamented a sense of lost community. For example:

heartedly by all congregations within the four denominations. See for example Råmunddal 2014, p. 313–336.

²³ Edelman et al. 2021, p. 7.

It is essentially different to meet in church and on screen. Our congregation builds on community and meeting with each other. I lose the sense of congregational life when I do not meet my siblings in Christ.²⁴

Another reason for “much worse” was the poor quality of the digital services, because technical equipment and/or technical knowledge was lacking. But stellar technology did not necessarily translate into a good experience for worshipers. One third of congregants who found worship “a little worse” thought that their congregations had managed the transition to digitally-mediated worship well, through conscious choices of digital platforms that promoted interaction and participation. However, something was still missing:

The congregation’s worship transitioned to the digital format. It has been done in a very good way. But worship is not the same in digital form, and in that way they are worse. They are worse in particular in those parts that actually are not reproducible without meeting physically. You lose in interaction, communal prayer, communal worship, communion. To meet physically is unrivaled.

Still, a quarter of the respondents found the services better. In the comment section, they elaborated on their experience: they saw more participants, and they appreciated the flexibility (especially respondents with children) and changes to the worship. There were also a few respondents in that category who commented that they had no worship services at all during the pandemic and that it had been a “relief.”

It is not clear whether more or less people have participated in the digitally-mediated worship services. Half of the respondents stated that more people have participated in their worship services. However, these answers were frequently caveated. While several respondents stated that there were more people who participated, there were just as many who pointed out that the question was difficult or even impossible to answer. They had an *impression*, but they did not know for a fact. This was the case in one quarter of the respondents who commented that they chose the alternative “either/or” because they did not know for certain.²⁵ Here we may

²⁴ All quotes from the source material have been translated from Swedish to English by the author of the article. References to the source material is not made in the body of the text but is available from the author.

²⁵ This problem was discussed in Swedish Christian media during the same period as the survey. See for example “Fler ser på gudstjänst – men svårt att veta vilka” i *Dagen* March 17th, 2020, where several Free church pastors are interviewed.

note that other studies support the claim that there actually has been more people participating in the digitally-mediated services.²⁶

With that said, one quarter of the respondents answered that less people participated in the services. However, these respondents were just as uncertain whether their observations were correct. In addition, few respondents commented on who was missing and why. A few mentioned that older people who could not master the technology were often missing. In contrast, quite a few respondents stated that it was particularly older people who participated on a regular basis in digitally-mediated worship services, but only “when they finally grasped the technology.”

According to the respondents, fewer participants could also be due to poor technical quality or the fact that their members had participated in digital worship services in other congregations instead. This seems very common. Half of the respondents stated that the members of their congregations had followed digital services from other congregations. Notably, this often seems to have been in addition to “their own” service and not as replacement. Again, a third of the respondents chose the alternative “either/or” in response to the question whether congregants had followed other churches worship services, because they did not know for certain.

The pandemic as a catalyst of change

As previously mentioned, the results of this study have one more thing in common with other studies: the pandemic was considered a catalyst of change. Three quarters of the respondents thought that the pandemic would lead to positive developments for the congregation. The respondents from the Pentecostal Movement were most positive in this regard, and they also found the changes wrought by the pandemic to be desirable to a much higher degree than the other denominations.

The comment section did not indicate why EFK, SAM, and UC respondents were less hopeful about the future after the pandemic and were less satisfied with change, but the size of the congregations might be a contributing cause. These three denominations are represented in the survey by smaller congregations, mostly under 300 members. The *Svenska kyrkan*

²⁶ See for example Ganiel 2020, p. 29–30, Hörsch 2020, p. 22, Tweedie et al. 2021, p. 34–35, Fransson et al. 2021, p. 72–73, or the British study run by Centre for Digital Theology of spiritual life and religious activity in Britain, who found that a stunning 26% of respondents had engaged regularly (at least once a month) in digital worship during the pandemic, in contrast to before the pandemic where the numbers were around 5–10%. *Offline and Online Religious Activity in the UK during Lockdown and Post-Lockdown 2021*, p. 2.

online report clearly shows that location was the most important factor for digital transition, since the transition tended to be slower, less pronounced and/or did not occur at all in rural areas. This was due to the fact that in rural areas, congregations generally are smaller, which in turn means that they could continue more or less as usual in relation to the governmental restrictions during 2020, when up to 50 persons were allowed to gather in person.²⁷ A few respondents commented that their congregation is so small that they did not need to go digital. In November 2020, however, the restrictions increased, and only eight people were allowed to gather for worship. This prompted a digital transition in smaller congregations too.

Lack of resources was also mentioned as a cause for being less satisfied with the change. According to the respondents, the digital transition was difficult in congregations that did not have a full-time pastor employed who could push for the transition, congregations that were recently established, and when technology and/or the people who knew how to use it was scarce. Here we may note that the smallest category of congregations mention that they have used other media, like telephone or radio, instead.

In general, there seem to be different kinds of developments where all these things are interconnected. Respondents who stated that their congregations started early with digital transition (or had digital worship before the outbreak of the pandemic), had access to the necessary resources like technology and technicians, and had staff and/or volunteers who put in effort and time, were more positive towards digitally-mediated worship. They were also more positive toward the future and change, and they commonly stated that they had more people participating. Respondents from smaller congregations who might have started the transition later and who stated that they lacked resources tended to be more negative towards digital worship, future, and change. They also reported fewer people present for services.

What had changed, then? The respondents mentioned several changes to the worship services, in relation to both the form of the digital services and the level of participation and engagement.

The form of the worship service

The insight mentioned by most of the respondents is the importance of the local community, and how much “physical” meetings mean. This was also, as previously mentioned, the most common explanation as to why the transition to digitally-mediated worship was considered a change for the

²⁷ Fransson et al. 2021, 46–47.

worse. This was repeated throughout the whole survey in all free-text answers, no matter what the topic of the section was. Even in the section about organization and structure there were comments like: “physical worship services where we get to meet each other and listen to the word of God together cannot be replaced.”

As mentioned above, the sense of disruption of community was related to specific elements of the service, like intercession, eucharist, and communal singing, particularly “lovsång,” the practice of singing contemporary worship music.²⁸ Here we may note two things. Firstly, the respondents often mentioned these elements together:

Then I think that the lack of several elements (like the communal song, eucharist, rumble of prayer, intercession) will make us prioritize, highlight and emphasize those elements in the worship service for the time to come.

It was very clear that these elements were thought of as intertwined. Secondly, these practices were understood as something that creates and shapes community.

In longer free-text answers, the disruption of community was commonly balanced by an additional “on the other hand” in relation to digital worship. The respondents thought that community could be experienced in digital space too, and stated that it had some advantages that made them want to continue with digitally-mediated worship after the pandemic. Various reasons were mentioned for this continuation.

Firstly, for pastoral reasons. Digital worship is important for people who for different reasons cannot leave their homes, who are not comfortable in large social gatherings, or who feel that they do not fit in. Secondly, for the sake of the members of the congregation. A few found it convenient in stressful everyday life, but it was much more common to cherish how it enabled being part of the congregation at times when you were unable to attend in the local church. One respondent commented:

During the spring of 2021, me and my husband have been at the hospital with our wounded son. But we have been able to participate in worship services and prayer

²⁸ The concept of “lovsång” is translated here with (contemporary) worship music, as in Moberg & Skjoldis study of charismatic Christianity, see Moberg & Skjoldli 2018, p. 12, 17, 118, 132, 198, 207, 2015. Sune Fahlgren characterize “lovsång” as praise songs, usually directed towards God, sung in unison, led by a worship team, genre of soft rock or pop. Fahlgren 2015, 317–322.

for us and our situation. We would not have been able to do that if the congregation had "ordinary" physical worship.

A third reason for continuing with digitally-mediated worship was to reach new people. Here, the survey showed a puzzling tension between the worship service and evangelization sections. Since reaching new people was mentioned as an important reason for the continuation of digital worship, you would expect comments on this in the evangelization section. However, digital space was scarcely mentioned. If there had been any evangelization at all during the pandemic, the respondents stated that it had taken place in relation to distribution of food. Furthermore, in the comment section on insights, only a few discussed future evangelization in relation to digital media.

The experience (or at least possibility) of influx of new people was said to have affected the form of the worship. It was perceived as "more public," and adaptations in focus, language, and expressions to accommodate newcomers were generally appreciated and something that the congregations wanted to keep doing. The adaptation most frequently mentioned was shorter services. Several respondents were positive to this change, calling it "to the core," "concentrated," "pure and clean," or even "well thought-through and not unnecessary long."

To some respondents, shorter services were connected to more planning and preparation before the service, and they wanted this to continue after the pandemic. A few even stated that they were grateful that the pandemic forced these changes of the worship service. Here we may note a slight difference between the denominations. Respondents from the PM who encouraged planning nuanced this by stating that too much planning might "kill the spark."

If many elements of the service were considered lacking in digital space, one element seems to have benefitted: preaching. This is the element that the respondents thought really "worked" in a digital setting. As one respondent remarked, "Good teaching and good songs are transmittable via screen, but not participation." A few thought that it was positive that preaching had regained a more prominent role in the worship service. One even thought that it had improved the quality of the sermons:

I think that some parts of the services have worked well, even in the digital format [...] The teaching/preaching works well; they are well thought-through, focused, and up-to-date (perhaps more thought through than before?).

Other benefits of digital space were that it made preaching exchanges easier, it facilitated discussion about the sermons afterwards, and it promoted shorter sermons. The only negative comment on preaching in a digital space came from a pastor who thought it was “burdensome” to preach to a camera. Related to this were reflections that “the catechetical songs,” solo songs that teach about God rather than communal songs being directed to God, also had been promoted in the digital services. This was regarded as something positive.

Engagement and participation in services

According to the respondents, engagement in worship looked far different in the digitally-mediated services. Three quarters of the respondents thought it had decreased.

In the related comments, there was a certain conceptual confusion where the respondents seemed to have different understandings of what “engagement” is. It may be referred to as *actuosa participatio*, participants’ attentive interaction with what is said and done in the worship service. To some of the respondents, engagement meant having special tasks in the service.

This confusion is mirrored in how the concept of “participation” (“delaktighet”) was understood. In the survey question about participation, it was not specified that it was in relation to the worship services.²⁹ But the comment section made it clear that most of the respondents related the concept to services, with some referring to practical tasks and others to interaction in general. Furthermore, the respondents tended to use the two concepts interchangeably.

Because of this, I will present what the respondents say about both engagement and participation, first in relation to general interaction and then in relation to practical tasks.

Those respondents who discuss engagement and participation in terms of interaction in the worship service relate the decrease in engagement and/or participation to the same elements of the service that are considered communal. A recurring comment was that digital worship turns participants into spectators or even consumers. Nevertheless, according to the respondents that marked “less participation/engagement,” there were

²⁹ As several scholars have pointed out, the Swedish word “delaktighet” not only describes an important ideal for Protestant churches in Sweden, it also has a very wide connotation where it can mean both practical tasks, *actuosa participatio*, and being involved in the democratic decision making processes. See Dernulf 2015, Gustavsson 2017, Borgehammar 2020, and Rosenius 2021.

ways to increase participation through the choice of digital platforms. A common denominator in this category seems to be that they started out with broadcasts on platforms like Youtube, then switched to conference platforms like Zoom or Microsoft Teams.³⁰ For example, one of them commented:

We have tried with pre-recorded shorter services that have been shared on Youtube, but recently we transferred to live streaming and inviting to Zoom-meetings, which has increased participation since we are able to share subjects for prayer and, for example, lead in prayer.

This was a recurring theme among the quarter of the respondents who thought participation and/or engagement was just as good as before or even better. They related this to their choice of digital platforms; both interaction and partaking in practical tasks was said to be facilitated by the digital platforms. For example:

Some things have been amplified in digital services since we now use Teams: more conversation, more people sharing testimonies and prayer subjects, which ensures everyone gets a part of the urgent message. This has meant an increased closeness between more people in the congregation

Most of the respondents who discussed participation and/or engagement in terms of practical tasks in the worship service stated that less people were engaged. Interestingly, none of them mentioned the recommendation to self-isolate for people over the age of seventy, (a demographic that usually comprises a large portion of the usual volunteers.). This was probably due to the fact that none of the participants in the survey belonged to that age group. Instead they stated that the lack of practical engagement was a consequence of people not wanting to be seen in the public space of digital platforms.

A recurring remark was that “less participation/engagement” only referred to the majority of the congregation. There was a minority who had become more engaged, namely those people with technical expertise. A few even commented that these technicians risked wearing themselves out because of their high level of engagement. Surprisingly, only one respondent stated that congregations need to educate more technicians.

³⁰ This corresponds to discussions in Swedish Christian newspapers. For example, in the article “Allt fler kyrkor väljer gudstjänst via Zoom” (“More and more churches choose worship over Zoom”) in *Dagen*, February 12th, 2021.

Apart from the technicians, one other group seems to have been more engaged in the worship services—the pastors. The pastors themselves commented on this in Section 2, “Congregational leadership,” where they stated that their workload had increased, not least in relation to digital worship services. This follows from the experience of the congregants, who noted that when it came to worship services, the digital space was dominated by the pastor. Take, for example, this respondent’s comment :

I experience that it is more difficult for members in general to participate, be active, and be visible. Almost only the employees, congregational leadership, and the people that usually are seen in the worship services are visible now, and to an increasingly higher degree.

In summary: the digital transition of the churches during the pandemic could be said to have worked as a catalyst of change and affected the worship services in a number of ways. Respondents perceived less of elements that are communal and promote and shape community. According to the respondents, this is due to digital media. However, these same respondents also see advantages to digital worship. In particular, it allows people who otherwise could not or would not participate in worship services to do so. The worship services themselves seem to have changed in relation to language, focus, length, and structure. These changes were likely related to an increased level of planning and preparation required to run these new digital services. These particular changes are something that the respondents want to keep doing after the pandemic. The changes did not stop there, though. Respondents thought that in the digital space, elements of teaching like preaching and catechetical songs were promoted, while participation and engagement decreased. However, the experience of participation and engagement was related to what kind of digital platforms that have been used. Finally, there were two groups whose level of participation and engagement seem to have increased: technicians and pastors.

Part Two: Change in relation to the use of digital media

According to the respondents, the transition of worship services from local into digital space seems to have prompted notable changes. This is no surprise, since the intricate connections and reciprocal influence between technology and theology/spirituality are well substantiated throughout

the history of Christianity.³¹ The four denominations under consideration in this study are all examples of such connections and influences. The connections between the revival movements and the rising literacy in the end of the 19th Century have been thoroughly discussed by scholars.³² In addition, Free churches have traditionally been both quick and skilled in appropriating technology in the service of the Gospel, something that has contributed to their development.³³

Here some qualifications might be necessary. While I argue that technology influences theology, I do not advocate technological determination. As theologian Deanna Thompson has pointed out: while digital platforms come “wrapped in potentially powerful cultures,” we are still able to decide how we should let them affect us through the ways we choose to participate in these cultures.³⁴ But there is, like any media churches choose to employ, a certain logic to these media. Digital spaces will promote certain actions, thoughts, and practices, while other actions, thoughts, and practices will be curtailed. As Nick Couldry and Andreas Hepp have pointed out, social reality is constructed through a manifold of media, since “as embodied human beings, we have no choice but to act *from* a certain locality.” If the locality changes, so do the ways that humans interact.³⁵

In digital spaces, a prominent ideal for communication is that it should be short and to the point. While scholars debate whether or not the preference for a short format is due to digital media negatively affecting our attention span—or if digital media merely allows us to finally get data on how short human attention span has always been— it is clear that short form communication is an ideal. There are plenty of guides that, building on actual data, will tell you exactly how long people are watching on each

³¹ For an extensive historical overview, see for example Horsfield 2015, and for a shorter summary, see Mannerfelt 2021, p. 111–113.

³² See for example Gunnar Hallingberg’s books *Läsarna* (2019) and *Moderna läsare: frikyrkligheten som kulturväckelse* (2016). Hallingberg 2014, 91–104 about *Läsarkultur* in a digital era.

³³ When it comes to the intertwined nature of Free churches and their very conscious use of media, see for example Harry Lenhammar’s *Budbäraren, pietisten och församlingsbladet* (1981), in particular Lenhammar 1981, p. 14–16. In *Biskop Lewi Pethrus: Biografi över ett ledarskap. Religion och mångfald i det svenska folkhemmet* (2017) Joel Halldorf shows how both newspaper and radio was a decisive part of the leadership of PM:s most prominent leader, Lewi Pethrus. (Halldorf 2017, p. 110–111, 134–135, 137). The impact of media on Free church preaching is discussed by Sune Fahlgren (Fahlgren 2006, 338–339). Jan-Åke Alvarsson discuss Channel 10 in “Varför får vi “pingst-tv” i Sverige — nu? Reflektioner kring fenomenet Kanal 10 i Älmhult,” Alvarsson 2013b, p. 93–99.

³⁴ Thompson 2016, p. 15–17. See also Mannerfelt 2021, p. 114–115.

³⁵ Couldry & Hepp, 2016, p. 82–100. See also Kurlberg 2021, p. 159–182.

digital platform and what kind of content they prefer.³⁶ As Peter M. Phillips has shown in his study of Bible usage in a digital culture, people tend to quickly conform to the logic of, for example, social media, since the feedback in the form of likes and comments quite powerfully informs what kind of content is appreciated.³⁷ Thus, a contributing cause for shorter worship services during the digital transition of the pandemic may be the logic and ideals of digital media.

Another value that is promoted by digital media is being publicly visible. This feature of digital media seems to have prompted changes to Free church worship services. By this I mean not only aspects like focus and language, but also the wish to plan and prepare and even the reluctance to participate when one is not comfortable in the public eye of digital space.

The experience of less participation and engagement could also be attributed to digital media. As we have seen above, it is not just a matter of resources—technology and technological expertise—but also a matter of different digital platforms. Respondents that experienced less participation and engagement are likely to come from congregations that lacked resources, had a late transition, or used platforms like Youtube or Facebook Live. These kinds of digital platforms function in many respects like television broadcasts, and opportunities to respond are limited to writing in the comment field or pushing the “like” button. Platforms like Zoom and Teams create more opportunity for participation and engagement in the worship services since the participants can see, speak to, and write to each other.

This is discussed in the anthology *Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*, which was published in the beginning of the pandemic. The authors, prominent scholars in the field of digital religion and digital theology, pointed to the fact that many churches had chosen technology over theology, and opted for digital platforms that promoted performance over interaction.³⁸ Swedish churches were no exception.³⁹

The editor of the anthology, Heidi Campbell, analyzed strategies for digital transition and presented three categories that have been widely used. Campbell found that most churches used a transferring strategy,

³⁶ <https://digitalsnack.se/blog/guider-och-tips/guide-basta-langden-for-video-pa-sociala-medier/>

³⁷ Phillips 2018, p. 33–34, 80.

³⁸ Campbell 2020, p. 54; Lewis 2020, p. 65; Phillips 2020b, Nord & Luthe 2020, p. 67.

³⁹ Mannerfelt 2021, 119–121, Fransson et al. 2021, 41–44, Chow & Kurlberg 2020, 299–318.

where the liturgy from the local room remained intact and was broadcasted from a camera in the corner of the room. Some churches opted for a translating strategy, where some elements of the local worship service were adapted to better fit the digital format and create some opportunity for interaction. A few used a transformation strategy, where the starting point was the Gospel and what kind of theology they wanted to promote. Then the liturgy was adapted in relation to the digital platform to ensure elements of interaction and participation.⁴⁰

The transferring strategy employed by most Swedish churches might be part of an explanation as to why preaching was privileged and engagement was under emphasized. Preaching as well as catechetical songs thrive in a digital environment that promotes performance and broadcast. Elements of the worship service that build on and promote interaction and participation do not.

This may also partly explain why the pastor got so much focus. The logic of digital media tends to elevate individuals.⁴¹ The degree to which this holds true varies depending on the choice of platforms. As Fransson et al. discuss in *Svenska kyrkan online*: when the local worship service is transferred instead of translated, and if it is streamed using a digital platform that promotes performance over interaction, it emphasizes a single individual or a select few.⁴²

In sum: the logic of digital media contributes to the shaping of worship, and the choice of digital platforms partly decides what kind of spirituality is promoted. In that sense, the perceived changes in the worship services could partly be attributed to the logic of digital media. As digital theologian Jonas Kurlberg has shown: technology contributes to the shaping of spirituality. By extension, Kurlberg argues that the worship service can be understood as a persuasive technology that draws the congregation into a dynamic and shaping experience.⁴³ It is to that “technology” that I now turn.

⁴⁰ Campbell 2020, 54.

⁴¹ Mannerfelt 2020, 211–213.

⁴² Fransson et al. 2021, 70–71; Campbell 2020, 54, Mannerfelt 2021, 107–108.

⁴³ Kurlberg 2021, p. 159–181.

Change in relation to Free church liturgy

Change could be said to be caused to some extent by the transition to digital space. However, some comments in the survey imply that not all change is due to digital media. For example, one of the respondents stated:

Baptisms, engagement of the members, and visits to church by other people than the members have long been missing. The pandemic has neither increased nor decreased them. [...]

Other respondents speak of an amplification, where the pandemic has increased already existent tendencies. This is supported by debates and research on Free church worship services before the pandemic. Over and over again, they repeat that Free church liturgy and spirituality have changed and are changing, and mention the same changes as in the survey.⁴⁴ In part, many of the changes said to be caused by the digital transition have already occurred.

Striving towards shorter services, with personal and popular focus, is noted as a part of Free church spirituality.⁴⁵ The remarks on planning and preparation are no novelty, either. As several scholars point out, in Free church spirituality, there has been a continual tension between spontaneity and structure, with the trends currently moving toward increased structure.⁴⁶

Less participation and engagement also seem to be a change that occurred before the pandemic. For example, UC theologian Carin Dernulf argues that Free churches have turned away from this ideal. The congregation has turned into spectators and consumers, who watch and evaluate the worship service as entertainment. Dernulf also points to a significant professionalization, in which the pastor's performance is emphasized.⁴⁷ As several scholars state, this tension between a focus on the pastor/preacher

⁴⁴ Halldorf 2012, 122–123; Camnerin 2015, 9–15; Eriksson et al. 2015, p. 14. Hagerius 2015, p. 22; Halldorf 2015b, p. 167–168, Fahlgren 2018, p. 178–181; Hambre & Josefsson 2021, p. 25–41. Hambre & Josefsson mention that digitalization is one of the societal developments that has prompted the change in Free churches described in their article. However, it is just one phenomena among many that has caused change, and they do not discuss the impact of digitalization further, but rather move on to political and socio-economical causes.

⁴⁵ Moberg 2015, p. 96–98. Halldorf 2018, p. 148; Fahlgren 2018, p. 179.

⁴⁶ Halldorf 2018, p. 164–166.

⁴⁷ Dernulf 2015, p. 67–68, 74–75.

and the ideal of participation of many volunteers has existed for a long time in Free churches.⁴⁸

In conclusion: the digital transition amplifies and aids in discovering changes that, in part, have already occurred. But the transition is not the sole cause of the changes, even if many of the respondents give the impression that it is. How might one understand this tension? In the following, I will argue that Free church spirituality is a decisive piece of the puzzle.

Change and habit

Why do the respondents react to the digital transition the way they do? One reason could be the tendency mentioned in the introduction: since the digital is the new component, it tends to dominate the discussion and become the primary explanation. Here, I will argue that spirituality is an equally important agent. In her book *Always On: Practicing Faith in a New Media Landscape* (2019), Angela Gorrell points to the strong tendency among Christians to intuitive responses to digital media, responses that are connected to experiences and personality.⁴⁹ To those I would add: spirituality.

As previously discussed, spirituality is the interplay between theological doctrine, practices, and basic attitudes. It is formed and upheld, in particular, by liturgy. In other words, the worship service is key in the formation and maintenance of the spirituality embodied in Free church Christian life.

This understanding of the worship service as something that shapes spirituality is reflected in the survey. Some of the respondents explicitly worry about broken habits in their comments, a concern also expressed repeatedly in Christian newspapers during the pandemic.⁵⁰ If the habit of going to worship service on Sunday morning is broken, will it not affect spiritual life in a negative way?

In the final section of this article, I want to discuss the findings of the survey in relation to features of Free church spirituality. I will argue that these features influence the responses in the survey. Remember: the respondents are all in leadership positions in their congregations, and are

⁴⁸ Halldorf 2018, p. 162–163, Moberg 2015, p. 101–108.

⁴⁹ Gorrell, 2019, p. 25–33.

⁵⁰ See for example Emma Audas' chronicle "Farligt för kyrkan att vänja sig vid att inte få samlas" in *Dagen* January 13th 2021, or Fredrik Lignell's chronicle "Låt inget få makt över oss – inte heller skärmen" in *Dagen* September 16th 2021.

both shaped by and in charge of maintaining this particular kind of spirituality. In addition, the design of the survey alludes to NCD and certain ideals that are part and parcel of Free church spirituality. It would be reasonable to think that the embodied features of Free church spirituality have been activated and emphasized through the design of the survey, prompting answers in relation to that spirituality. However, the concept of spirituality is not only useful to understand the responses in the survey, it could also point to resources in Free churches' spirituality as the four denominations continue their work with digitally-mediated worship services.

Firstly, a core component in Free church spirituality is *community*. In her study of lived spirituality in contemporary Pentecostalism, Jessica Moberg shows an increased emphasis over time on community as an ideal. Relations have even become a goal unto themselves, and are stressed in patterns of action.⁵¹ Ulla Bardh elaborates on this in her study of Free churches, stating that in Free church spirituality, community functions as a sacrament. According to Bardh, the congregation is a sign and tool for Christ's presence in the world. She emphasizes:

*The congregation within Free churches is the real sacrament, the real sign of God's mercy. When you offer the sacrament, the sign, you handle the congregation. When you offer the sacrament, you offer the congregation as a way of life.*⁵²

This idea of community is presented in the work of theologians from all denominations, and especially articulated in relation to the worship service. This is done by, for example, Sofia Camnerin and Tomas Hammar (UC)⁵³, and Eleonore Gustafsson (EFK). Gustafsson draws on Ellis' argument that Free church spirituality rests on four pillars: Scripture, personal piety, eschatology and the gathering of the faithful in the worship service.⁵⁴ This emphasis on community is clearly expressed also among the respondents of the survey.

This feature of Free church spirituality could explain the overabundance of comments in all sections about the importance of meeting "physically." In the pandemic, a core component of Free church spirituality was disrupted.

⁵¹ Moberg 2013b, p. 45–47. According to Moberg, this is due to increased mobility and the therapeutic turn of society (digitalization is not mentioned).

⁵² Bardh 2008, p. 288.

⁵³ Camnerin 2017, 17–38; Hammar 2017, 274–280.

⁵⁴ Gustafsson 2015, p. 110–111.

This feature of Free churches' spirituality could also shed light on why so many respondents are eager to continue with digitally-mediated worship (and other meetings) for the sake of the members of the congregation. Through the digitally-mediated worship they are able to partake in the sacrament of community. Perhaps the idea of the congregation as a sacrament also holds resources for the future. A few of the respondents state that they are reminded that the community can gather in other settings and on other occasions than Sunday worship. Perhaps the pandemic could prompt a rediscovery of the importance of weekly gatherings in addition to the Sunday service?

Secondly, another core component of Free churches' spirituality is participation/engagement.⁵⁵ As we have seen, congregations that chose digital platforms that enabled engagement are more positive to and satisfied with the digital transition. Congregations that chose platforms that merely broadcast services are more negative.

Notably, the participation/engagement ideal seems sometimes to be associated with church growth. Many people participating is a sign of growth, and participation is also an instrument to promote growth.⁵⁶ This feature of spirituality may shed light on the puzzling observation that many respondents say that they want to continue with digitally-mediated worship for the sake of evangelization, while their plan for future evangelization does not seem to include digital tools to any extent. It is part of Free church spirituality to look for opportunities for growth, but when it comes down to practice, digital platforms are not yet part of the church's practice of evangelization and growth.

Furthermore, there seems to be a tension between community and evangelization. As EFK theologian Maria Furusand discusses in her article in this volume, many congregations seem to have prioritized a movement "inwards," towards community, at the expense of a movement "outwards," towards mission and evangelization.⁵⁷ In some aspects, digital platforms seem to have forced congregations to choose between focusing inwards and outwards. As one of the respondents puts it:

During the first five months of the pandemic, the services were fully digital and through them we reached many more than before. Instead of 65-75 visitors on a

⁵⁵ Josefsson 2005, p. 222.

⁵⁶ See for example Hammar 2017, p.287–290; *Färdväg*, p. 7; Eriksson & Nygren 2008, p. 3–4.

⁵⁷ See Furusand, p. 162 in this report.

Sunday, we had 500-700 views on Youtube. When we were able to gather in September, we had around 30 visitors in the services. The last two months we have had services on Zoom, which have created more closeness, but we do not reach as far beyond the church.

As the Free churches continue the practice of digitally-mediated worship, it would be important to consider what their purpose might be and then to choose digital platforms accordingly.

Thirdly, Free church spirituality relates to core features in Free church liturgy. In her previously mentioned study of contemporary Pentecostal spirituality, Jessica Moberg found two liturgical strands that have grown in importance over time. One was an increased emphasis on liturgy, where practices like Eucharist are important. The second was an increased emphasis on practices associated with contemporary worship music.⁵⁸ Joel Halldorf and Sune Fahlgren make the same observation. According to Halldorf and Fahlgren, there are three strands: classical Free church worship that emphasize preaching, and two strands that have grown in importance during the last decades: ecumenically inclined worship that emphasizes Eucharist and liturgy, and neopentecostal worship that emphasize charismatic practices and worship music.⁵⁹

This is confirmed by the findings in the survey. Judging from the frequently lamented loss of worship music, charismatics and Eucharist, these practices seem to have established themselves as a vital part of Free church spirituality. Notably, the boundaries between the categories may not be clear cut. According to the respondents, it is common to combine them, and let eucharist and charismatic expressions take place during the singing of worship music.⁶⁰ Perhaps this is why the respondents tend to describe worship music in almost sacramental terms. In Free church spirituality, worship music is a pivotal part of the service where elements that are understood to shape the sacrament of community takes place.

This sacramental feature of communal singing is reflected in the debate, for example in a text by UC musician Michael Johnsson. Johnsson points to how worship music is connected to participation and community, and he likens the communal song to the Eucharist as it nourishes spiritual life and is shared within the community. Communal song is con-

⁵⁸ Moberg 2013b, p. 52–57.

⁵⁹ Fahlgren 2018, p. 179; Halldorf 2018, p. 145.

⁶⁰ Hagerius 2015, p. 38; Dernulf 2015, p. 75, Hedén 2015, p. 189.

trusted to solo songs, a declining practice that, according to Johnsson, functions more like sermons.⁶¹ As we have seen, “catechetical song” seems to have been rediscovered and promoted, along with preaching, during the pandemic. This could be said to be caused by digital media logic, but I would argue that Free churches’ spirituality is a contributing cause, as the third category, “classical” Free church worship, seems to have been activated—or even rediscovered—during the pandemic.

Free churches’ spirituality might also explain why the respondents think that the Holy Spirit is thought to be able to work through words, but not create community, in digital space. Through their Free church spirituality, with its heavy focus on Scripture, they are accustomed to the idea of the Holy Spirit being mediated in words and text. They also possess a spirituality that is built on listening to sermons. Since the practices of listening to digitally-mediated sermons are very similar to the practices of listening in the local room, the impression that “preaching works” still holds.

However, it would appear that even this spirituality focused on preaching is not without challenges in the digital sphere. A core element in Free churches’ spirituality is the response to the sermon. Both members and newcomers are expected to respond.

When it comes to the members, they are commonly expected to respond through the cluster of practices that take place during the singing of worship music, as well as with financial offerings.⁶² During the pandemic, these kinds of responses have been obstructed, leaving financial offering as the only option to respond. Perhaps this is a contributing cause to the relative stability of financial offerings, even in the midst of the pandemic?

When it comes to the response from the newcomers, it has historically been an important element of Free church spirituality—and a marker for the success of the sermon. If many people responded, the sermon was strong.⁶³ Traditionally, people were encouraged to respond by stepping forward in order for others to pray for them or receive guidance in conversion by one-on-one conversation with ministers.

In an essay, Eleonore Gustafsson has argued that in recent decades, the response of these two groups often coincides. In the general commotion during the singing of worship, the newcomers can slip to the front for intercession at the same prayer station as the members use.⁶⁴ Gustafsson’s

⁶¹ Johnsson 2015, p. 155–171.

⁶² Hagerius 2015, p. 28, Gustafsson 2015, p. 210–211.

⁶³ Halldorf 2015, p. 51–54, Halldorf 2018, p. 148.

⁶⁴ Gustafsson 2015, p. 208–209.

observation might shed light on why the respondents do not know if there are more or less people participating in the services, and why they think that there has been no evangelization. After all, there are no ways for people to respond in the moment. EFK theologian Åsa Molin states in a similar essay that Free church worship has undergone a great change in relation to these kinds of responses, and she then calls for new models for responses that rediscover the traditional Free church practice to offer guidance and personal conversation to those who have been touched by the sermon.⁶⁵ Perhaps digital media could provide means for such a (re-)discovery?

In sum: core elements in Free church spirituality offer a complementary explanation for the results of the study, as well as potential resources for the continuation of digitally-mediated worship.

Summary

The purpose of the article was to report on and discuss the transition to digitally-mediated worship during the COVID-19 pandemic in four Swedish Free church denominations. The research questions guiding the article were: What changes are reported in relation to digital worship services? How might these changes be understood in relation to digital media logic and Free church spirituality?

The first part of the article reported on key findings in the survey. In many aspects, this report mirrors the findings in other North West European studies of the digital transition. There has been an immense increase in digitally-mediated worship, and this is something that many wish to continue with after the pandemic despite the fact that local worship takes precedence. The transition is commonly understood as causing change. These changes pertain to a decrease in or even absence of elements that are thought to promote and shape community and the form of the worship service.

The second part of the article discussed how these findings might be understood, not just in relation to the alluring novelty of digital media logic but also in relation to the much less-explored theological perspective of Free church spirituality. I argued that digital media logic could be said to amplify already existing changes to Free church worship. I then moved on to a discussion of how core elements in Free church spirituality—such as

⁶⁵ Moberg 2015, p. 101–102, 215.

community as a sacrament, participation/engagement and growth as an ideal—could shed light on the results. The results also confirmed the establishment of two recent strands in Free church worship, one ecumenically-inclined that focuses on Eucharist, one neopentecostally-inclined that focuses on worship music. The discussion also pointed to possible resources in Free churches' spirituality for the continued work with digitally-mediated worship. The digital transition seems to have led to a (re-)discovery of weekly gatherings that compliments the Sunday worship service, classical Free church worship centered on preaching, and catechetical singing. It also challenges Free churches to find new ways to practice core elements of spirituality like the sermon response. Finally, it reveals a tension between inward and outward movement, where digital platforms do not seem to allow for both of these core elements of Free churches' spirituality.

Literature

Printed sources

- Albrecht, Daniel E. 1999, *Rites in the Spirit: A liturgical approach to Pentecostal Spirituality*, Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Alvarsson, Jan-Åke 2013, "Några likheter och skillnader mellan väckelserna under tidigt 1900-tal och tidigt 2000-tal" in Alvarsson, Jan-Åke (eds.) *Pentekostalismen i Sverige på 2000-talet: Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2012–2013*, Uppsala: Institutet för pentekostala studier.
- Alvarsson, Jan-Åke 2013b, "Varför får vi "pingst-tv" i Sverige — nu? Reflektioner kring fenomenet Kanal 10 i Älmhult" in Alvarsson, Jan-Åke (eds.) *Pentekostalismen i Sverige på 2000-talet: Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2012–2013*, Uppsala: Institutet för pentekostala studier.
- Andreasson, Hans 2021, "Pandemi som förändringskraft: Församlingars identitet och gestaltning under förändring" in Fahlgren, Sune et al. (eds.) *Corona och kyrkorna: Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*, Stockholm: Libris.
- Bardh, Ulla 2008, *Församlingen som sakrament: Tro, dop, medlemskap och eukumenik bland frikyrkokristna vid 1900-talets slut*, Uppsala: Uppsala universitet.

- Berger, Teresa 2018, *@Worship: Liturgical Practices in Digital Worlds*, London and New York: Routledge
- Borgehammar, Stephan 2019, "Gudstjänstens grund: Deltagandets mysterium" i *Svenskt Gudstjänstliv* Vol. 94.
- Camnerin, Sofia 2015, "Gudstjänst i en föränderlig tid" in Jonsson, Åke (ed.) *Motstånd och förvandling: Gudstjänst på självförverkligandets marknad*, Örebro: Marcus förlag.
- Camnerin, Sofia 2017, "Den röda tråden är gemenskap" in Camnerin, Sofia & Jonsson, Åke (eds.) *Teologi för församlingsbruk*, Örebro: Marcus förlag.
- Campbell, Heidi 2020, "What Religious Groups Need to Consider When Trying to do Church Online" in Campbell, Heidi (ed.) 2020, *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Chan, Simon 2006, *Liturgical Theology: The Church as Worshipping Community*, Westmont, Illinois: IVP Academic.
- Couldry, Nick & Andreas Hepp 2017, *The Mediated Construction of Reality*, Cambridge: Polity Press.
- Dernulf, Carin & Robert Eriksson 2015, "Delaktighet" in Eriksson, Robert, Halldorf, Joel & Molin, Åsa (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.
- Edelman, Josua et al. 2021, *British Ritual Innovation under COVID-19*
<https://indd.adobe.com/view/6fe8a0a2-a121-4ca4-bd46-5cf4c2a7575f>.
- Ellis, Christopher J. 2004, *Gathering: A Theology and Spirituality of Worship in Free Church Tradition*, London: SCM Press.
- En større kirke på nett Erfaringer fra kirkens digitale satsing under koronakrisen.* KR 48/20 https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkera-det/2020/juni/kr_48_1_20_en%20st%C3%B8rre%20kirke%20p%C3%A5%20nett.pdf
- Eriksson, Klas & Catherine Nygren 2008, *Växande församlingar i Sverige*, Svenska baptistsamfundet.
- Fahlgren, Sune 2006, *Predikantskap och församling: Sex fallstudier av en ekklesial baspraktik inom svensk frikyrklighet fram till 1960-talet*, Örebro: ÖTHRapport.
- Fahlgren, Sune 2015, *Vatten är tjockare än blod: en baptistisk kulturhistoria*, Stockholm: Teologiska högskolan Stockholm

- Fahlgren, Sune 2018, "Gudstjänst i pentekostala kyrkor" i Fallberg Sundmark, Stina (ed.) *Kristen gudstjänst – en introduktion*, Skellefteå: Artos.
- Fransson, Sara, Stefan Gelfgren & Pernilla Jonsson 2021, *Svenska kyrkan online: Att ställa om, ställa in eller fortsätta som vanligt under coronapandemin*, Uppsala: Svenska kyrkan.
- Färdväg: *Equmeniakyrkans resplan för församlingens förnyelse och växt*, Accessed 211115 <https://equmeniakyrkan.se/wp-content/uploads/2019/11/Fardvag-resplan-for-forsamlingsutveckling-2019.pdf#page9>
- Ganiel, Gladys 2020, 'People Still Need Us': A Report on a Survey of Faith Leaders on the Island of Ireland during the Covid-19 Pandemic, Published by the Irish Council of Churches/Irish Inter-Church Meeting May 2020 <https://www.irishchurches.org/cmsfiles/resources/People-Still-Need-Us-May-2020.pdf>
- Gorrell Williams, Angela 2019, *Always On: Practicing Faith in a New Media Landscape (Theology for the Life of the World)*, Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
- Gustafsson, Eleonore 2015, "Att gå på möten: frikyrklig gudstjänstspiritualitet" in Jonsson, Åke (ed.) *Motstånd och förvandling: Gudstjänst på självförverkligandets marknad*, Örebro: Marcus förlag.
- Gustafsson, Eleonore 2015b, "Eftermötet" in Eriksson, Robert, Halldorf, Joel & Molin, Åsa (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.
- Gustavsson, Caroline 2016, *Delaktighetens kris: Om gudstjänstens pedagogiska utmaning*, Skellefteå: Artos.
- Hagerius, Joakim 2015, "Ordning" in Eriksson, Robert, Halldorf, Joel & Molin, Åsa (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.
- Halldorf, Joel 2012, *Av denna världen? Emil Gustafson, moderniteten och den evangeliska väckelsen*, Skellefteå: Artos.
- Halldorf, Joel & Fredrik Wenell 2014, "Introduction" in Halldorf, Joel & Wenell, Fredrik (eds.) *Between the State and the Eucharist, Free Church Theology in Conversation with William T. Cavanaugh*, Eugene, Oregon: Pickwick Publications.
- Halldorf, Joel 2015, "Avvisad och omfamnad: Idrott i den svenska Pingsrörelsen 1940-1980" in Nykvist, Martin & Maurits, Alexander (eds.) *Kyrkan och idrotten under 2000 år*, Lund: Universus Academic Press.
- Halldorf 2015b, "Historia" in Eriksson, Robert, Joel Halldorf & Åsa Molin (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.

- Halldorf, Joel 2017, *Biskop Lewi Pethrus: Biografi över ett ledarskap: Religion och mångfald i det svenska folkhemmet*, Skellefteå: Artos.
- Halldorf, Joel 2018, "Mötet i frikyrklighet och väckelse" i Fallberg Sundmark, Stina (ed.) *Kristen gudstjänst – en introduktion*, Skellefteå: Artos.
- Hallingberg, Gunnar 2010, *Läsarna*, Stockholm: Atlantis.
- Hallingberg, Gunnar 2014, "Läsarkultur: Om läsarnas håg för läsning", in Halldorf, Joel (eds.) *Läsarna i distractionernas tid: Bibel, kyrka och den digitala revolutionen*, Bromma: Teologiska Högskolan Stockholm.
- Hallingberg, Gunnar 2016, *Moderna läsare. 1900-talets frikyrklighet som kulturbygge*, Stockholm: Atlantis.
- Hambre, Lennarth & Ulrik Josefsson 2021, "Frikyrka i förändring: Utveckling och företeelser i svensk frikyrklighet under 1990-talet" in Josefsson, Ulrik & Wahlström, Magnus (eds.) *Entusiastisk kristendom & fanatism i Knutby Reflektioner och lärdomar från ett forskningsprojekt*, Uppsala: Forskningsrapporter från Institutet för Pentekostala Studier, Nr 8.
- Hammar, Tomas 2017, "Guds hopp till världen: Meningen med den kristna gemenskapen" in Camnerin, Sofia & Jonsson, Åke (eds.) *Teologi för församlingsbruk*, Örebro: Marcus förlag.
- Hedén, Andreaz 2015, "Bönen" in Eriksson, Robert, Halldorf, Joel & Molin, Åsa (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.
- Johnson, Michael 2015, "Sången" in Eriksson, Robert, Halldorf, Joel & Molin, Åsa (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.
- Josefsson, Ulrik 2005, *Liv och över nog. Den tidiga pingströrelsens spiritualitet*, Skellefteå: Artos.
- Kurlberg, Jonas 2021, "Liturgi som motiverande teknik: Liturgiska praktiker i digitala gudstjänster" in Fahlgren, Sune et al. (eds.) *Corona och kyrkorna: Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*, Stockholm: Libris.
- Lenhammar, Harry 1981, *Budbäraren, pietisten och församlingsbladet: Studier i svenska religionsperiodika*, Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi.
- Lewis, Bex 2020, "An Inclusive Church Community in a Digital Age," in Campbell, Heidi (red) 2020, *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Lindhard, Martin 2011, *Practicing the faith: the ritual life of Pentecostal Charismatic Churches*, New York: Berghahn books.

- Mannerfelt, Frida 2020, "Back to the Roots or Growing New Branches: Preaching Orality and Mission in a Digital Age" in Kurlberg, Jonas and Phillips, Peter M (eds) *Missio Dei in a Digital Age*, London: SCM Press.
- Mannerfelt, Frida 2021a, "Allt har sin tid: Kyrkornas omställning till det digitala rummet i samband med coronapandemin" in Fahlgren, Sune, Lockneua, Elin & Strömner, Daniel (eds.) *Corona och kyrkorna: Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*, Stockholm: Libris.
- Moberg, Jessica 2013a, *Piety, Intimacy and Mobility: A Case Study of Charismatic Christianity in Present-day Stockholm*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Moberg, Jessica 2013b, "Pentekostal spiritualitet i Stockholms län – En kartläggning" in Alvarsson, Jan-Åke (eds.) *Pentekostalismen i Sverige på 2000-talet: Rapport från ett forskningsprojekt på IPS 2012–2013*, Uppsala: Institutet för pentekostala studier.
- Moberg, Jessica & Jane Skjoldli 2018 (eds.), *Charismatic Christianity in Finland, Norway, and Sweden: Case Studies in Historical and Contemporary Developments*, London & New York: Palgrave Macmillan.
- Molin, Åsa 2015, "Predikan" in Eriksson, Robert, Halldorf, Joel & Molin, Åsa (eds.) *Söndag: gudstjänst i en ny tid*, Stockholm: Libris.
- Nord, Ilona & Swantje Luthé 2020, "Hope-Storytelling in the Age of Corona: How Pastors Foster the Community of Faith" in Campbell, Heidi (red) 2020, *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Når folkekirken skal spille efter reglerne – men uden for banen Folkekirkens håndtering af coronaperioden i foråret 2020*, 2020, Folkekirkens Uddannelse- og videncenter. <https://www.fkuv.dk/undersogelser-og-viden/udgivelser-og-rapporter/nar-folkekirken-skal-spille-efter-reglerne-men-uden-for-banen>
- Offline and Online Religious Activity in the UK during Lockdown and Post-Lockdown*. <https://www.dur.ac.uk/resources/digitaltheology/PressReleasereOnlineChurch.pdf> Accessed 211118
- Phillips, Peter M 2019, *The Bible, Social Media, and Digital Culture*, London & New York: Routledge.
- Phillips, Peter M 2020a, "Conclusion" in Kurlberg, Jonas and Phillips, Peter M (eds) *Missio Dei in a Digital Age*. London: SCM Press.

- Phillips, Peter M 2020b, "Enabling, Extending, and Disrupting Religions in the Early COVID-19 Crisis" in Campbell, Heidi (red) 2020, *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Pink, Sarah, Heather Horst, John Postill, Larissa Hjorth, Tania Lewis & Jo Tacchi 2016, *Digital Ethnography: Principles and Practices*, London: Sage.
- Rosenius, Marie 2021, *Delaktig i vilken mening? En teologisk analys av delaktighetsstrategier i svenskkyrkligt gudstjänstliv*, Skellefteå: Artos.
- Råmunddal, Lars 2014, "Is Church Development 'Natural'? A Critical and Constructive Analysis of Christian A. Schwarz's Biotic Church Growth Theory" in *Ecclesiology* Nr. 10 2014.
- Thompson, Deanna 2016, *The Virtual Body of the Suffering Christ*, Nashville: Abingdon Press.
- Tweedie, Fiona J, Sheila Akomiah-Conteh & Liam Jerrold Fraser 2021 "Adapt and be Flexible– the Mission Doesn't Stop": *The Scottish Church and the COVID-19 Pandemic*, Brendan Research.
- Åström, Henrik 2020, *Med upplyfta, heliga händer: en empirisk studie av pen-tekostala gudstjänster som trosformande miljö*, Ansgar Höyskole, Masteruppsats.

Newspapers

Dagen

Dagens nyheter

Pingst.se

Websites

<https://www.dn.se/ekonomi/tekniken-vi-kan-forvanta-oss-om-20-ar/>

<https://www.pingst.se/forsamling/resurs/forsamlingsutveckling/>

<https://digitalsnack.se/blogg/guider-och-tips/guide-basta-langden-for-video-pa-sociala-medier/>

<http://www.ncd-international.org/public/?jsessionid=92547168830C6941B2B1A9B492CF83BB#modal-close>

Hemma, i smågrupper och ibland i kyrkan

Spatiala perspektiv på levd religion i coronatid

WILHELM KARDEMARK

Människor befinner sig alltid någonstans och religion levs och praktiseras med det och på olika platser och i olika rum. Vissa används för sammankomster i större grupper, medan andra begagnas för möten i mindre. För många praktiker är rummets fysiska utformning avgörande och kan ingjuta känslor och få människor att interagera på vissa sätt. De rum vi befinner oss i som människor är dock inte bara materiella, de uppstår också i mötet mellan människor och kan ge utrymme för olika former av handlande som i sin tur kan skapa en speciell atmosfär. Coronapandemin med den oro för smittspridning och de restriktioner som kom i dess följd påverkade tillgänglighet till många rum, inte minst de med många människor i. Ibland öppnades också nya rum och gamla kom att rymma nya praktiker. I den meningen kan pandemitiden förstås som en tid av omlokalisering, temporära avsked till platser och skapande av nya rum och mötesformer.

Kyrkan och andra samlingslokaler i församlingars hägn hör till platser som under stora delar av pandemin endast varit tillgänglig i mycket begränsad skala, om alls. I många fall har kyrkliga aktörer försökt skapa nya, ofta digitala, rum och former för möten när fysisk närhet till andra människor blev förstådd som en potentiell hälsofara. Hur olika frikyrkosamfund och församlingar gjorde för att hantera denna situation och konsekvenserna för medlemmar är intressant för att förstå den här berörda religiositetens kopplingar till plats. Vad händer med människors religiositet och delaktighet i församlingslivet när platser de är vana att besöka är otillgängliga och man inte kan träffas som vanligt?

Det övergripande temat för detta bidrag handlar om religion, rumslighet och restriktioner och de effekter de senare haft på det religiösa vardagslivet i de studerade samfunden. Jag söker svar på följande frågor: hur kan de rumsliga förändringar pandemin inneburit på församlingsnivå be-

skrivas? Vilka effekter har omlokalisering och stängning av församlingsrelaterade verksamheter och rum haft på medlemmars religiösa vardagsliv?

Nedan beskriver jag inledningsvis studiens teoretiska utgångspunkter och efter det tas frågor som har att göra med materialet upp och vilka slutsatser som kan dras. Analysen tar vid efter materialdiskussionen och inleds med att jag tecknar en bild av hur och varför medlemmar överlag pressats bort från församlingarna och vad som gjort att vissa verkar ha dragits närmare till dem. Därefter beskrivs hur medlemmar mötts i mindre grupper och hur det kan förstås som del av en rumslig förändring under pandemitiden. Det rumsliga lyfts även fram i stycket som följer på detta där användning av jämförelsevis nya medier tas upp. I avsnittet Möten i segregerade rum beskrivs hur de rumsliga och mediemässiga förändringarna kan sägas ha bidragit till att göra möten mer segregerade, men också hur de använda medierna kan skapa mer integrerade möten. Texten avslutas med sammanfattande reflektion.

Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Teoretiskt tar jag min utgångspunkt i det forskningsfält som går under benämningen "levd religion". Inom detta kan det knappast sägas finnas en teori om hur människor lever religion. Däremot kan man lyfta fram ett antal intresseområden, vilka i sin tur har sin bakgrund i ett flertal olika teoretiska perspektiv så som ritualteori, materialitetsteori och spatialteori. Gemensamt för många studier inom området är en vändning till lekmännens religiositet och ambitioner om att undersöka hur "vanligt" folk praktiserar och lever sin religion. Det handlar således om ett intresse för hur religion är närvarande i människors vardag i vanor och rutiner, genom platser de besöker, sätt att hantera kroppen, rituella praktiker och sociala relationer.¹

Ett levd religion-perspektiv kan således inbegripa många olika aspekter som ofta ligger nära varandra. För att kunna belysa något som är tämligen unikt med coronapandemin, nämligen förändringar rörande människors möjligheter och vilja att besöka platser har jag valt ett spatialt, rumsligt, perspektiv för att närma mig materialet. Med ett rumsligt perspektiv kommer en betoning vid rum och platser människor använder och

¹ Enstedt & Plank 2018, s. 9-16.

hur de relaterar till och upplever dem.² Viktiga delar i ett sådant perspektiv handlar om människors förankring vid platser, deras föreställningar om dem, praktiker platser möjliggör och hur de skapas socialt. Nämda delar har också lyfts fram i religionsgeografiska studier som inte sällan betonar hur platser skapas rituellt och i relation till narrativ från aktuell tradition och lokal historia. Berättelser och antaganden som knyts till platser är en viktig del av dem och kan också påverka vad man uppfattar vara lämpligt agerande. Platser ställer ofta, så att säga, krav och bidrar till att disciplinera besökare.³

I den analys som följer är rumsligheten i förgrunden. Med det kommer ett fokus på frågor om var människor i församlingarna befunnit sig kroppsligen då individuell och församlingsrelaterad religiös praktiker genomförts, vad de gjort i dessa rum och vilka som befunnit sig i de olika rum som använts. Med detta angreppssätt närmar jag mig inte bara deltagande eller medverkan i olika former av rituell verksamhet utan också annan relaterad till församlingarna så som caféverksamhet. Bådadera bör ses som viktiga arenor i det religiösa livet och det är inte heller alltid tydligt var gränserna går. Med ett perspektiv som söker fånga den levda, vardagliga, religiositeten är det viktigt att också lyfta in de sociala dimensionerna och således inte göra för snäva avgränsningar. Det är heller inte enkelt – eller meningsfullt – att tydligt avgränsa individuella praktiker från kollektiva, allra minst i en tid då stora delar av det religiösa livet digitaliserats och på olika sätt blivit mer hembaserat.

Då Frida Mannerfeldt i denna volym undersöker gudstjänsterna har mitt fokus legat bortom dessa, på exempelvis "kyrkkaffe", möten i mindre grupper och verksamhet i hemmet. Detta innebär dock inte att gudstjänsterna skulle vara oviktiga viktiga för människors vardagliga religiositet och jag har heller inte helt bortsett från vad de svarande uttrycker om gudstjänsterna så som de genomförts i coronaanpassade format. Svar som på olika sätt har handlat om hur det religiösa livet till vardags påverkats av att man inte längre kunnat genomföra gudstjänster som tidigare har inkluderats. Det jag här sett efter handlar om vad frånvaron av gudstjänster på plats i kyrkan inneburit i människors vardag.

² Tuan 1974; Soja 1996.

³ Chidester & Linenthal 1995; Low 2003; Moberg & Kardemark 2021.

Material

Liksom i övriga texter i denna antologi undersöks svar på den enkät som gick ut till församlingar i Pingst, EFK, Svenska Alliansmissionen och Equimeniakyrkan. Övergripande frågor om enkätens utformning, distribution, urval och svarsfrekvens berörs i det inledande bidraget och ska ej upprepas här. I denna studie har tonvikten legat vid fritextsvaren. Jag har undersökt samtliga fritextsvar och utifrån dessa sedan sökt mig till delar av statistiken för ytterligare fördjupning rörande frågor av relevans för denna studie.

Att undersöka levd religion genom ett spatialt perspektiv i pandemitid med hjälp av den enkät som distribuerats erbjuder ett antal svårigheter som en följd av enkätens utformning och det urval av personer som den skickats till. Övergripande kan sägas att enkäten inte fokuserar på hur människor levit och praktiserat religion. Frågorna har istället fokuserat hur församlingarna hanterat utmaningar relaterat till organisering, ledning och prioriteringar som kommit med pandemin och restriktionerna. Frågor har exempelvis inte ställts om vad enskilda människor gjort istället för att fysiskt besöka kyrkan eller hur de gjorde när de såg på inspelade eller streamade gudstjänster eller hur, rent konkret, ett möte i mindre grupp kunde gå till online. Såg man på gudstjänsten på kvällen, åt man mat under tiden, bytte man kläder inför den, förberedde sig deltagare inför möten med ett fåtal personer via zoom? Lyckligtvis ger fritextsvaren antydningar om hur religiös praktik och vana påverkats och personer kommenterar hur de själv gjort, vad de menar att andra gjort och vad de tyckt varit ansträngande. Svarande från Pingst har vanligen lämnat fler, men också fylligare kommentarer. Vad det beror på är svårt att säga, men det tycks således som att frågorna av någon anledning föreföll mer intressanta att svara på för personer med den bakgrunden. Min ambition har varit att spegla tendenser i materialet i sin helhet, och endast i undantagsfall har jag lyft fram skillnader mellan samfunden.

Som nämnts tidigare är det vanligt inom levd religion-forskning att vända blicken till de "vanliga" människorna som är del av olika religiösa sammanhang för att på så vis få en skymt av gräsrotsreligiositeten. Svaren i det här projektet kommer från personer som man kan anta är mer involverade i församlingarnas liv än det stora flertalet. Det handlar om religiösa experter som pastorer men också om personer som vi bör anta är mer involverade i församlingarnas organisation och som känner denna mer än församlingsmedlemmen i gemen. Rörande de svarande kan det också vara så att flera av dem kan ha en jämförelsevis mer omfattande teologisk och eller religionsvetenskaplig utbildning. I den meningen är det knappast

gräsrotterna som tillfrågats. Fördelen med urvalet är att de som har svarat förhoppningsvis har en mer övergripande kännedom om församlingsmedlemmarnas liv under pandemin och vad församlingen som organisation gjort och hur det fallit ut. Med detta sagt ska materialet och de slutsatser som kan dras från det tolkas försiktigt.

Två krafter

När vi nu vänder oss till materialet ska jag i denna del söka synliggöra övergripande tendenser som pandemin burit med sig. Från ett spatialt perspektiv kan en sådan sägas vara att församlingarna påverkats av två krafter som påverkat var medlemmar befunnit sig och vad de gjort. Å ena sidan har pandemin och restriktionerna haft en centrifugal påverkan, pressat människor från de fysiska rum som normalt används, från sociala sammanhang de tidigare ofta varit del och från varandras kroppar. Å andra sidan är det också möjligt att tala om en centripetalkraft som dragit somliga medlemmar närmare verksamheten och vissa sammanhang.

Centrifugalkraften

Sett till pandemins centrifugala påverkan är restriktioner som drabbade gudstjänstlivet och digitalisering av den en viktig del. Utifrån materialet har gudstjänsterna tidigare fungerat sammanhållande och bidragit till en känsla av gemenskap som vi i sammanhanget bör se som en fråga om kroppslig och rumslig närhet. Band till och inom församlingen skapas genom möten och återkommande drag i svaren är att medlemmar vill mötas spontant i samband med gudstjänsterna och prata på kyrkfikat. Detta syns bland annat i svar om vad man tar med sig rörande gudstjänstfirandet till livet efter pandemin. En svarande påpekar på ett för helheten belysande vis att möten runt gudstjänsterna är viktiga. Personen har under pandemin insett "[v]ikten av ett personligt möte och hur viktigt det är att få träffas och samtala utanför gudstjänstens ramar, före och efter för att dela livet". Ett liknande synsätt återkommer även i följande svar där också en annan vanlig uppfattning lyfts fram, att möten genom digitala medier fungerar till del och är bättre än ingenting: "Det känns tvådelat. Ena sidan så har jag lärt mig att det fungerar att både lyssna och ha gemenskap på distans. Andra sidan har jag lärt mig vikten av gemenskapen kring sammanhang såsom kyrkfika." Vad som också är tydligt är att denna gemenskap för många är kroppslig och kommer till stånd bland annat genom rumslig närhet till varandra. Det handlar inte bara om att ha en insikt om att man är

del av ett sammanhang utan många vill, som jag tolkar det, kroppsligen erfar att man är del av det. En person kommenterar detta kortfattat som att "[d]et är bättre med fysiska gudstjänster. Den fysiska gemenskapen är viktig." En annan, något mer utförligt svarande, uttrycker att personen nu insett "[h]ur viktig församlingen är och att regelbundet möta varandra fysiskt i kyrkan och se varandra på riktigt. Hur betydelsefullt det är för mig att få lovsjunga tillsammans i kyrkan, det blir inte samma sak på zoom." Med pandemin försvann gudstjänster i ett delat fysiskt rum, och med det också en strakt sammanhållande kraft.

Pandemins centrifugala påverkan handlar också om att många andra rum, fysiska och sociala, stängts då verksamheter som normalt bedrivs satts på paus. Det rör sig om caféverksamhet, språkcaféer, läxläsning med barn och musikverksamhet. Hur vanligt förekommande nämnda verksamheter var innan pandemin och hur vanligt det varit att de ställts in är det omöjligt att svara på och som vi ska se nedan har det förekommit att vissa verksamheter förts över till onlineformat. Däremot förefaller det rimligt att mycket av dessa verksamheter försvunnit när man ser till alla återkommande kommentarer om vikten av att mötas på olika sätt och att man inte kunnat mötas. "Kringverksamheter" som av nämnt slag bör ses som viktiga i människors religiositet och vad som drar dem till församlingen om vi uppfattar religion som något socialt och inte blott som en fråga om tro och officiella religiösa riter. Att de sociala och troligen mer informella delarna är viktiga också något vi kan se i uttryck för saknad inför de uteblivna mötena och spridda kommentarer om att man är rädd att "tappa" människor i församlingens periferin när verksamheter lagts ned.

En person menar rörande församlingarnas verksamhet att det var "[s]vårt att få 'vi-känslan' under pandemin. Många fångades upp eller 'hölls vid liv' i någon av församlingens verksamheter, som deltagare eller ledare. Det saknas nu." Som detta svar indikerar är inte bara deltagande och utan även ledande och rimligen andra former av medverkan viktig och är något som drog medlemmar närmare församlingen. Då kringverksamheter försvinner, försvinner kontaktytor i församlingens hägn. Medlemmar pressas bort från församlingen när de inte längre behövs inför och under genomförandet av olika verksamheter och med det förändras sätt att leva en form av religiositet.

Att antalet verksamheter att ta del av och medverka i minskat tycks överlag beklagas, men det också finns röster som menar att de själva eller andra församlingsmedlemmar tycker att det känns ganska skönt att få en paus.

Centripetalkraften

Även om centrifugalkraften tycks vara stark kan vi som påpekats även se att en motsatt kraft, den centripetala, gjort sig gällande och att dessa krafter tycks ha verkat på olika delar av församlingen. Som vi återkommer till längre fram har mindre grupper i vissa sammanhang fått en ökad dragningskraft och på så vis fört medlemmar närmare mindre delar av församlingarna. När vi ser till kommentarer som handlar om hur medlemmar medverkat i olika verksamheter och fyllt funktioner för församlingarna ges indikationer om att en mindre grupp medlemmar blivit mer aktiva och att en större blivit passiv. Ett för sammanhanget belysande svar pekar på hur somliga tidigare aktiva slungats bort från församlingen medan andra dragits närmare till den: "vissa medlemmar fått ett ökat engagemang i gudstjänsterna (t ex de som är duktiga på teknik, hjälper till med livestreaming o dyl) medan andras engagemang minskat (de som varit mer aktiva på plats t ex förebedjare, de som ordnat fika osv.)" I samma anda kommenteras även att "[i] stället för många aktiva i gudstjänsterna så har färre antal människor varit aktiva. Det har satt större press på de aktiva." Arbetet fördelas ojämnt och att det kan ha blivit en mer arbetsintensiv tid syns även i andra svar där det framhålls att "[e]n liten skara har dragit ett större lass", vilket också väckt oro. "Några få personer som leder arbetet med gudstjänsterna. Risk [att] de blir utslitna av arbetet".

Vad den minskande allmänna medverkan och ökandet av en begränsad skaras medverkan i gudstjänsten beror på är utifrån materialet svårt att tydligt säga. Vad det verkar påverka både tekniskt kunnande viljan att medverka och förändringar i vad som efterfrågas av församlingarna. Det ställs nya krav på både rituella ledare och de som på olika sätt faciliterar, möjliggöra ritualerna, och periodvis innebar också restriktionerna att endast ett fåtal fick det.⁴ Till det kan vi troligen också lägga ett obehag eller ovilja inför att synas på skärmen, att själva mediet och det rum det skapar repellerar. "Det har varit svårt att få församlingsmedlemmar att delta" menar en person som lyfter fram att personer "är obekväma med att 'förevigas' på youtube" utöver "ålder, rädsla för covid". Liknande tongångar märks också i ett annat svar som är mer precist kring vad medlemmar inte vill göra: "Engagemanget har minskat mycket, en del vill inte vara mötesvärdar, inte spela när gudstjänster läggs ut på youtube samt färre frivilliga läser bibeltexter i gudstjänsten." På liknande sätt resonerar en annan svarande som framhåller musiken och som menar att "[m]usikdeltagandet har påverkats kraftigt negativt eftersom inte alla/många vill delta på

⁴ Jfr. Grimes 2014, s. 248–255.

youtube. Även kvaliteten på ljudet har varit haltande så även det har påverkat negativt, både som åhörare men även utifrån viljan/lusten som musiker att delta om inte ljudet blir bra". Som svaren ovan indikerar trycks medlemmar bort från verksamheten när de upplever att deras bidrag inte blir tillräckligt bra och när exempelvis musikframföranden och textläsning lämnar kyrkorummet och försvinner ut i digitala kanaler. De bidrag som många medlemmar vill göra är med andra ord knutna till kyrkorummet och en rumslig närhet till andra. De två delarna tycks således vara några av de som drar medlemmar till församlingen.

Möten i mindre grupper

I den enkät som gick ut till församlingarna ställdes inte frågor där de svarande ombads att lista aktiviteter som församlingarna genomfört eller som de själva medverkat eller deltagit i. Trots det ges exempel på aktiviteter som genomförts under pandemitiden och kommentarer kring hur olika verksamheter och aktiviteter fungerat och organiserats. När aktiviteter kommer på tal nämns möten i mindre grupper av olika slag och i enkäten ställdes också frågor om verksamheter i "smågrupper". Nedan ska vi närmas oss frågor om hur dessa fungerat och varit del i den rumsliga förändring pandemin inneburit. Noteras bör dock att det ibland är det svårt att avgöra om de aktiviteter som nämns är nya eller sådant som man fortsatta att göra sedan tidigare. Det kan också vara svårt att få en tydlig bild av huruvida möten och sammankomster skett online eller exempelvis i mindre grupper hemma. En annan svårighet handlar om självt uttrycket "smågrupp" som då man ser till fritextsvaren tycks kunna inkludera många olika former av grupper. Det talas om grupper som är ämnade för en viss del av församlingen (ex. ungdomar, kvinnor) men i de flesta fall verkar det vara grupper vars gränser inte dras på ett sådant sätt och relaterade uttryck som "cellgrupp" eller "husgrupp" förekommer.

Trots dessa metodologiska svårigheter är de mindre konstellationernas möten möjliga att ge en bild av som är viktig för att belysa frågor om religionens plats under pandemin. Till det bör vi också lägga att gruppernas möten oavsett deras uttalade syfte överlag ses som viktiga för medlemmarna och för församlingarna och som speciellt betydelsefulla under restriktionstiden. Däremot går det att se viss skillnad mellan samfunden rörande smågrupperna. I fritextsvaren framhålls de som viktiga mer tydligt i svaren från framförallt Pingst och svar på frågan om det startats nya smågrupper i församlingarna under pandemin pekar i samma riktning.

Bland svaren från Pingst och EFK menar drygt 32% att smågrupper startats i mycket liten utsträckning medan svaren från SAM och Equmenia ligger en bit över 60 procent.

När vi ser till vad som skrivs om nämnda gruppers funktioner och de sociala rum som skapas genom dem ges olika svar. Ett av de mer utvecklade svaren lyfter fram att grupperna kunnat leva vidare i olika former och att de kan vara mötesplatser där människor kan känna gemenskap, bli sedda och tillsammans engagera sig i religiös praktik:

För många har smågrupperna varit den del av församlingen som varit kvar under pandemin. Den har varit en viktig mötesplats och har på ett sätt ersatt gudstjänstgemenskapen. Träffarna har kunnat fungera både fysiskt vissa perioder och även digitalt. På ett naturligt sätt finns omsorgen om varandra i grupperna och om något händer kan man hjälpas åt med bön, vara lyssnade öra och dela erfarenheter. Den som är i en smågrupp är inte anonym som man faktiskt kan vara i en större församling. Att jag är sedd och väntad på är viktigt. Att enbart vara del av en stor församling, utan tillhörighet i smågrupp gör en lite mer sårbar.

Varianter av detta svar återkommer ofta bland de som förhåller sig positiva till smågrupper och som har erfarenhet av eller kännedom om att grupper träffats på olika vis. Att man träffats och hållit kontakten på olika vis syns också i flera andra svar. I några församlingar har man fortsatt att träffas med rumslig närhet i mindre grupper i kyrkans lokaler, men vanligaste är att man helt övergått till distansmöten eller haft olika lösningar under olika perioder och för olika segment av församlingen. "Det har varit så olika lösningar i olika smågrupper. De äldsta har haft telefonmöten, de flesta digitala möten, några utomhus. Men närheten har minskat." Här nämns telefonmöten för äldre och i andra svar omtalas "telefonsamtal" till de äldre. I svaren förekommer kommentarer som pekar mot att en mängd olika medier har använts inom smågrupper och mer generellt mellan medlemmar.

Vanligen uttrycks att möten över telefon och olika digitala plattformar som Zoom är viktigt för att upprätthålla kontakt, men vi ser även att önskan om och behov att träffas fysiskt är återkommande. Många församlingar har verkat för att någon form av möten i olika stora grupper ska kunna ske på ett "coronasäkert" sätt. Exempel är frukostverksamhet och utomhusaktiviteter för barn eller ungdomar, men det som mest dyker upp i svaren handlar om att smågrupper har ställt om till att exempelvis träffas för promenader. Denna fämligen genomgripande rumsliga förändring som rimligen skapar en annan form av samvaro kommenteras i flera fall som positivt och som något man tar med sig till livet efter pandemin.

Promenadmöten och andra nya sätt att träffas omfamnas dock inte unisont. På flera håll verkar intresset för att mötas på nya platser och genom nya praktiker ha varit lågt. En ledare för en smågrupp konstaterar att "[o]taliga försök för digitala möten och möten utomhus har gjorts men gensevaren har varje gång varit noll."

Nya medier, nya platser?

Pandemin och restriktionerna i dess följd har resulterat i omlokalisering av många verksamheter och platser för möten i församlingarna. Det handlar inte bara om att medlemmar pressats från olika sociala och fysiska rum utan också att man kommit att uppehålla sig mer i somliga. För att teckna en bild av de rumsliga förändringarna bör vi ha i åtanke att många av förändringar hänger samman med de medier som använts. Digitala medier tillgängliga idag ger många möjligheter att leva ut ett engagemang på digitala arenor.

Sett till medlemmarna går det också att också att se att engagemanget för församlingen rört sig ut i det digitala på olika sätt. En tendens – men alltså inte någon stark trend – som kan skönjas i kommentarerna är att medlemmar i högre utsträckning än innan pandemin valt att dela material från sin församling i sociala medier.

Det är dock vanligare att andra jämförelsevis nya digitala medier har använts för kontakt inom exempelvis grupper där man delat "tankar och böneämnen via SMS när det inte går att samlas fysiskt." SMS har även använts för att vända sig till både större delar av församlingen och enskilda personer. "Det har startats sms kedjor med dagens bibelord", men även "bönekedjor via sms" har initierats av medlemmar och det har förekommit att man från församlingens sida skickat "dagliga SMS" och veckobrev. En svarande nämner "Podd med intervjuer av församlingsmedlemmar", vilket verkar vara ett tillskott.

I materialet ges inga kommentarer om var medlemmar kroppsligen befunnit sig då de skrivit eller läst SMS eller lyssnat på podd. Sett till mediernas materiella förankring i mobiltelefonen öppnar det dock för att församlingen eller enskilda medlemmar blivit närvarande i varandras liv på nya platser. Ett SMS kan enkelt både skickas och läsas på jobbet eller då man är fast i trafiken, man kan ha kontakt i stunder man tidigare inte tänkt sig och känslor, intryck och tankar kan kortfattat delas med de som finns i SMS-gruppen. Mediet kan på detta sätt bidra till rumslig förändring, utan en lättanvänd mobil, inga snabba kontakter med församlingen i bilkön.

Vad jag ovan berört är små förändringar och det är mycket svårt att säga något tydligt om hur förändrat utbud och användning av medier påverkar de aktuella grupperna, mer än att förändringarna potentiellt kan ge nya sätt att leva aktuella former av kristendom. Den viktigaste, eller i varje fall mest kommenterade, förändringen handlar dock om gudstjänsterna vars tillgänglighet i och med expressdigitaliseringen förändrats avsevärt. Den geografiska tillgängligheten har ökat och med livestreaming och sändning via plattformar som Youtube har personer kunnat delta varhelst det finns uppkoppling. Gudstjänsten är inte längre en geografiskt bunden händelse och med användning av inspelade dito har också de tidsliga banden kapats.

När och var medlemmar tittat på gudstjänster ger materialet ingen exakt bild av. Däremot ser vi några kommentarer om att den rumsliga och tidsliga förändring inneburit disciplinära utmaningar för medlemmar som talar om tittande i hemmet, vilket man kanske bör anta är den vanligaste platsen. I en övergripande mening kan utmaningen förstås som ett exempel på hur en tilltagande konkurrens om tiden, likt den som Jörg Stoltz med kollegor beskriver på ett samhällsplan, kan erfaras men också komma till stånd genom spatial och medierelaterade förändringar.⁵ Hemmet och kyrkan är olika rum och möjliggör olika typer av agerande som en följd av de materiella omständigheterna och beteendenormer som häftar vid rummen. När gudstjänsten frigörs från det invanda rituella rummet ges nya möjligheter och val och en annan form av konkurrens om uppmärksamheten kan uppstå.

I enkätsvaren uttrycks det som att människor känner att de själva eller andra fått ett sämre fokus under själva gudstjänsten då sysslor i hemmet gör sig påminda. Men det handlar även om att friheten att se på gudstjänst när man vill bryter upp en invand tidslig och rumslig struktur individen i normalfallet inte behöver upprätthålla själv. Vanligen sker gudstjänsten på en tämligen fast tid och plats men blir genom tillgängligheten på digitala plattformar något man på ett annat sätt måste välja. Det handlar om var man vill ta del av gudstjänsterna – i soffan, i köket, badet – och när. Men det handlar potentiellt också om med vem, om någon, man vill göra det och om det är lämpligt att göra något annat under tiden. I det fåtal svar som förhåller sig till förändringar av detta tycks det som att medieomständigheterna förändrat gudstjänstens status i livet, vilket kan hos somliga väcka oro. En person som är orolig för egen del och för traditionsförmedlingen till barnen framhåller att "[i] coronatider finns det en risk för

⁵ Stoltz m.fl. 2016.

mig som medlem att tappa min gudstjänstrutin och vana. Söndag förmiddag är gudstjänsttid men nu kan jag välja att se gudstjänsten vid annat tillfälle. Tänker också för mina barn [på] vikten av att hålla tiden att 'gå på gudstjänst'. En annan person tänker i liknande banor men synliggör än tydligare att även om viljan finns att delta är det lätt glömma: "har man inte tydligt avsatt tid för att titta på gudstjänsten så är det lätt att den missas, om och om igen." Ett större ansvar hamnar på den enskilda att finna tid att se när det inte finns ett självklart veckoschema att falla tillbaka på. Digitaliseringen innebär på detta sätt en ökande individualisering av det religiösa livet där den enskilda i än högre utsträckning måste skapa sina egna rutiner.

Möten i segregerade rum

Under pandemitiden har sätten människor möts förändrats på flera sätt. En konsekvens av det som man på olika sätt kan se i materialet är att möten kommit att ske i allt mer segregerade rum. En del av detta handlar om att de mindre grupperna i vissa sammanhang har fått en mer central plats, att de i vissa fall inte tagit in nya medlemmar och att de varit inriktade på ett segment inom församlingen. En annan del om att medlemmar tagit del av gudstjänster i hemmen med färre valda och icke valda möten som följd. Vi har även sett att färre personer har involverats och velat bli involverade i genomförandet av gudstjänsterna, "kringverksamheter" har pausats och med det också möten inför och under dessa. Vidare är det vanligt att beklaga bristen på möte med personer i olika livsfaser och med skiftande engagemang i församlingslivet. Segregeringen hänger samman med mötesrestriktioner och smittorädsla, men det är också lämpligt att reflektera över hur valda medier och hanteringen av dem kan ha bidragit.

Sett till de digitala mötena hänger segregeringen i delar samman med mediet som används, vilket vi med medieteoretikern Joshua Meyrowitz, bör förstå som något mer än blott en kanal för kommunikation.⁶ Mediet i sig är snarare den miljö i vilken vi befinner oss och som sådan påverkar det kommunikationen i grunden. Vid möten över exempelvis Zoom försvinner många möjligheter till spontana möten då deltagarna kroppsligen befinner sig på olika platser. Under möten av nämnt slag sker kommunikation alltid till alla och turtagning i samtal försvåras när kroppsspråk sak-

⁶ Meyrowitz 1996.

nas till stor del och överföringen ger viss fördröjning. Detta gör att gruppstorlek lätt begränsas om tanken är att man faktiskt ska kunna prata, vilket i sin tur kan verka exkluderande. Samtidigt kan också mediet "tvinga" människor att mötas och på så vis skapa nya, mer integrerade mötesplatser, något som vid tillfällen kommenteras i relation till kyrkkaffet. Man stannar "inte bara vid sitt kaffebord med några få" menar en person och en annan betonar att möten över generationsgränser kommit till stånd genom organiserad digital fika. "Vi har haft kyrkfika via zoom vilket ökat kontakten mellan generationer och mellan personer som kanske inte kände varandra sedan tidigare. Detta då man inte kunna välja själv vilket 'fikabord' man satt sig vid utan blivit utplacerad." Det går dock inte att säga att digital fika överlag verkat integrerande då materialet också rymmer flera kommentarer om att det inte blivit den mötesplats det tycks ha varit i vissa församlingar. En person kommenterar exempelvis att det inte är "så många som tittar på gudstjänsten online (10-20 st.), och sen dem som är med på online 'fika' efteråt är väldigt få, och oftast är det samma folk. (4-8 st)."

Vad som gjort att medlemmar valt att närvara på digitala mötesplatser är svårt att ge svar på. Barriärer för att använda de medier som valts har sett till materialet varit olika för olika grupper. Vad det verkar har många äldre i församlingarna lärt sig hantera ny teknologi och kunnat delta, dock inte alla. Dessa har man i flera församlingar istället sökt nå via telefonsamtal, vilket självfallet är en annan typ av kommunikation då den vanligen sker en till en och med det inte skapar så många kontaktytor till flera personer samtidigt. En annan central del i mediernas och pandemins segregande verkan handlar om att viljan och lusten att delta i digitala möten som på många håll tycks minskat. "Jag märker av ett tapp vad gäller att vara med på digitala 'andliga' möten - men vet inte om det visar på ett döende andligt liv eller en trötthet vad gäller det digitala" konstaterar en person. En annan lyfter fram hur den totala mängden möten framför skärm kan göra ledan vid dem ojämnt fördelad: "Allt fler tröttnar på digitala möten, särskilt de som nu varit hänvisade till det i sina arbeten. Vi har nått många via videoandakter på fb, men om det känts välkomnande till församlingen vet jag ej.". Trösklarna för att delta vid olika former av sammankomster har förändrats och om det är så som indikeras på olika håll kan det vara så att de mycket skärmaktiva fjärmats från de digitala rum som använts.

Levd religion i coronatid

Genom enkätsvaren har vi fått viss inblick i vad som händer med religionen då möjligheten att besöka kyrkan och på andra sätt träffa andra inskränkts kraftigt. Föga förvånande har det inneburit förändringar. De viktigaste övergripande förändringarna handlar om att församlingslivet blivit mera utspritt då gudstjänster och andra verksamheter ställts in eller digitaliserats. Människor har inte träffats kroppsligen för rituell praktik i större grupper och de möten som i normalfallet "kommer på köpet" och uppskattas mycket har uteblivit. En mindre grupp medlemmar med efterfrågade kompetenser har genom ökad medverkan i gudstjänsterna dragits närmare församlingarna, medan flertalet pressats bort från dem av olika anledningar. Dessa anledningar är av både mediemässig och rumslig art. Sett till medverkan i gudstjänster handlar det om att ej tillfredställande kvalitet på sändningar minskat viljan att bidra men också att de bidrag medlemmar vill göra tycks vara platsbundna. Man kan läsa bibeltext inför åhörare på plats i kyrkan, men mindre gärna för dem när de sitter vid sina skärmar någon annanstans.

Medlemmars minskande delaktighet i gudstjänster och andra verksamheter bör ses som en viktig förändring av den vardagliga religionen. För dem som det berör innebär det rimligen att församlingarna blivit mindre närvarande i deras liv då man antingen inte velat medverka eller då det inte funnits verksamheter att förbereda och genomföra. All verksamhet har dock inte ställts in och på vissa håll tycks det som att möten i mindre grupper och på nya sätt kommit att spela en större roll. Vad detta innebär för medlemmars religion är svårt att säga. Det skulle kunna innebära en ökad närhet till de man faktiskt träffar men möjligen också en ökad social likriktning då möten överlag verkar ha blivit mer segregerade.

Segregeringen bör vi delvis förstå i relation till de medier som använts och som framförallt möjliggjort utbyte i mindre och förutbestämda grupper av människor som inte blivit alltför "skärmtrötta". I den meningen är medier inte neutrala överförare av information, utan formar även sätten att kommunicera och med vem. Att mediet påverkar praktiken gäller även gudstjänsterna som i normalfallet och under pandemin bör ses som viktiga delar av den levda religionen. Med digitaliseringen har de för somliga medlemmar blivit förknippade med en mängd val när man tar del av dem hemma – i vissa fall när man själv vill – och inte i det invanda och delade fysiska rituella rummet vid en viss tid. Dessa val, exempelvis om man vill göra något annat samtidigt, som kommit med omlokaliseringen av praktik och deltagande kan förstås som en ökande individualisering. Vid delta-

gande hemifrån har medlemmar inte behövt förhålla sig till de normer kyrkan som plats är förknippad med utan kunnat göra mer vad som fallit dem in.

Att man kunnat se de förändringar jag i detta bidrag sökt ge en bild av är inte så märkligt. Religion alltid är medierad och inflätad i de för tillfället rådande materiella och spatiala förutsättningarna. Dessa har, sett till röster från de berörda samfunden, gjort det svårt att skapa former för interaktion och praktik som möter de behov och önskningsar som församlingsmedlemmar har. De brister församlingsmedlemmar tycks erfara påminner också om något väsentligt vad gäller den form av religion som studerats, att den är kroppslig och rumslig. De sociala, rituella och rumsliga aspekter av religiositeten som i normalfallet är viktiga kan inte på ett enkelt sätt kan digitaliseras.

Referenser

- Chidester, David & Edward T. Linenthal (red) 1995, *American sacred space*. Bloomington: Indiana University Press.
- Enstedt, Daniel & Katarina Plank (red) 2018, *Levd religion: Det heliga i vardagen*. Lund: Nordic academic press.
- Grimes, Ronald L. 2014, *The craft of ritual studies*. Oxford: Oxford university press.
- Low, Setha M. 2003, "Embodied space(s): Anthropological theories of body, space and culture" i *Space & Culture* 6:1, s. 9-18.
- Meyrowitz, Johsua 1996, "Understandings of media: a review of general semantics" i *et Cetera* 56:1, s. 44-52.
- Moberg, Jessica & Wilhelm Kardemark 2021, "'It is, after all a church yard' Orthodox and heterodox Embodiments at three cemeteries in Gothenburg, Sweden" i Punzi, Elisabeth; Singer, Christoph och Wächter, Cornelia (reds), *Negotiating institutional heritage and wellbeing*. Leiden: Brill.
- Soja, Edward W. 1996, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Stoltz, Jörg; Judith Könemann; Mallory Schneuwly Purdie; Thomas Englberger; Krüggeler & Michael Farnham 2016, *(Un)Believing in modern society: Religion, spirituality and religious-secular competition*. New York: Routledge.
- Tuan, Yi-Fu 1974, *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values*. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall

”Vi ställer inte in, vi ställer om”

Pingströrelsen

HENRIK ÅSTRÖM

Inledning

I den här artikeln kommer Pingströrelsens liv och arbete under coronapandemin att diskuteras. Pingströrelsen¹ har på många olika sätt varit aktiv under pandemin och det inledande budskapet från Pingst och dess föreståndare Daniel Alm var att *vi ställer inte in, vi ställer om*.² Detta blev ett tydligt och återkommande anslag inom hela rörelsen, men också ett budskap som nådde ut till hela landet genom en landsomfattande debattartikel om trons styrka julen 2020.³

En återkommande satsning under pandemin har varit att inbjuda hela rörelsens pastorskår till regelbundna träffar över internet, så kallade Webinars. Den första träffen hölls den 19 mars 2020 och träffar har sedan med regelbunden frekvens hållits fortsatt under hela pandemin. Genom dessa samlingar har Pingsts centrala ledning hållit en direktkontakt med rörelsens församlingar och kunnat ge värdefull information. Här har pastorskåren också haft möjlighet att ställa frågor och få direkta svar. Konferenser och andra riksomfattande samlingar har i huvudsak inte ställts in utan gjorts om till digitala samlingar. Här kan tex. rörelsen sommarkonferenser, ledarkonferens och årsstämma nämnas.

Att medlemmar i en mycket begränsad utsträckning har kunnat träffas under pandemin går på tvärs med Pingst församlingssyn.⁴ Ett bibliskt församlingsliv med dess naturliga karismatik uppfattas förutsätta att de troende möts och är aktivt deltagande.⁵ Inom Pingströrelsen har trons praktik

¹ Kommer i artikeln att förkortas med Pingst.

² Andersson 2020.

³ Alm & Olofsson 2020.

⁴ Se vidare Josefsson, ”Bilder av församlingen”, s. 60 i denna volym.

⁵ Djurfeldt 2007, s. 35.

historiskt lyfts fram framför trons ideologi, vilket är viktigt att ha med in i analysen i den undersökning som här presenteras.⁶

I denna artikel kommer utvalda delar av pingstförsamlingarnas svar i en genomförd coronaundersökning att beskrivas. I undersökningen har 183 personer från fyra olika kyrkosamfund svarat på 89 frågor om församlingens liv och arbete under coronapandemin.⁷ Målet i detta kapitel är att försöka lyfta fram och kommentera det som varit utmärkande i församlinglivet inom Pingst. Jag kommer också att kort jämföra svaren inom Pingst med svar inom övriga aktuella kyrkosamfund. Slutligen sammanfattar jag och ger några egna reflektioner. Det bör observeras att då antalet svarande i undersökningen är något begränsat får varje svar ett relativt stort utslag på procenttalen som presenteras.⁸ Jämförelsen mellan samfundet är också någon vansklig då antalet svarande skiljer sig mellan samfundet och varje svar även här ger ett stort utslag på procenttalen som presenteras.

Församlinglivet

Utifrån det som sagts i inledningen förstår vi att pandemin har haft en mycket stor påverkan på församlinglivet. Svaren i enkäten visar både att många pingstförsamlingar uppfattar sig ha klarat pandemins omställning och utmaningar bra, men också att det varit en tuff period med många utmaningar.

Översikt över svaren

I korthet kan sägas att vi i svaren kan se att känslan av delaktighet i församlingen har försämrats (83%) och att delaktigheten i gudstjänsterna har minskat (75%).⁹ Församlingens frivilligarbetare uppfattas ha varit färre än

⁶ Brodd 2012, s. 9ff.

⁷ Se presentation av materialinsamling i Hagevi & Josefsson, "Frikyrkligheten i omställning och pandemi", s. 8 i denna volym.

⁸ Svarande från Pingst: 49 st.

⁹ Hänvisningen i procent är (om inget annat anges) en hopslagning av de två högsta eller de två lägsta svarsalternativen i undersökningen. (De högsta svarsalternativen står för *i mycket stor utsträckning* och *i ganska stor utsträckning*. De två lägsta svarsalternativen står för *i ganska låg utsträckning* och *i mycket låg utsträckning*) Talen är i regel något avrundade och har som syfte att visa på de olika svarens tyngdpunkt och riktning.

tidigare (54%), och medlemmar har i en mycket begränsad omfattning tagit nya ansvar (71%)¹⁰. En inte så lite grupp (27%) uppfattar till och med pandemin som ett välkommet avbrott i församlingsverksamheten. Ett tydligt undantag är församlingens tekniker som genomgående klivit fram och tagit ett utökat ansvar. Utsatta grupper i församlingen har varit särskilt utsatta (94%) och ensamstående uppfattas av majoriteten (69%) inte ha fått någon extra uppmärksamhet. Risker att församlingen förlorat kontakten med människor inom församlingens nätverk anses också vara överhängande av många (43%). En lika stor grupp (43%) anser trots allt att församlingen har tagit särskilda initiativ för att förstärka relationer mellan människor. På frågan hur församlingen lyckats kring vägvalen i firandet av nattvard är svaren väldigt skiftande, där de positiva och negativa svaren väger jämt (positivt: 39%, negativt: 43 %).

Positiva inslag är, att vi kan se att många medlemmarna uppfattats ha delat sin tro mer under pandemin (56%) och att det är få som anser att delandet av tron har minskat (10%). Digitaliseringen och aktualiseringen av sociala medier anses av en stor majoritet ha lett fram till att församlingen nått fler personer, nått nya människor och nya grupper i samhället (84%). De digitala gudstjänsterna och samlingarna har också utvecklats och blivit bättre under pandemin (28%). Digitaliseringen har gjort bönesamlingar, församlingsmöten och andra möten mer tillgängliga. En överväldigande majoritet (94%) uppfattar att församlingen har haft en bra förmåga att ställa om verksamheten, och ledarskapet uppfattas ha klarat av de ökade påfrestningarna på ett bra sätt (83%). Detta har skapat tro på en fortsatt positiv utveckling i församlingen efter pandemin (83%) och att det långsiktiga förändringsarbetet kommer att bli enklare i framtiden (43%). Slutligen har ekonomin i många församlingar inte påverkats märkbart under pandemin (43%)¹¹, ekonomin har till och med på sina håll förstärkts (34%).

Fördjupad kommentar

Församlingslivet under pandemin har för många församlingar varit en stor utmaning. Avsaknaden av det lokala fysiska mötet i församlingslivet har varit stor och många svar och kommentarer vittnar om detta. Detta är naturligt då församlingslivet i grunden bygger på att mötas och att församlingens medlemmar är en del av en större helhet. Att utifrån detta inbjudas till bön, fira gudstjänst, nattvard och sjunga lov- och psalmsång utan att se

¹⁰ Inkluderar även det neutrala svaret *Varken eller*.

¹¹ Detta procenttal visar undersökningens neutrala svar; *varken eller*.

och interagera med alla andra som också firar gudstjänst, är svårt att helt förena med ett traditionellt församlingliv där det gemensamma uppfattas vara något större än summan av de enskilda delarna.

Konsekvenserna av distanseringen pekar på en minskad delaktighet i församlinglivet och en känsla av minskat engagemang. I kommentarerna kring detta sägs att "man tappar i delaktighet" och att det i denna situation "är svårt att skapa delaktighet och gemenskap". I materialet betonas att "God undervisning och bra lovsång går att överföra via screen, men inte delaktighet". Men dessa frågor har många bottnar och svaren pekar åt olika håll beroende på hur frågorna har ställts och uppfattats. Materialet och enkätsvaren talar om att vissa grupper i församlingen varit ensamma under pandemin och att den äldre generationen har haft särskilt svårt att ta till sig det digitala formatet av församlingliv. Det förefaller också som att en mindre grupp engagerade fått bära ett särskilt stort ansvar i församlingsverksamheten. Det är också tydligt att medlemmars praktiska deltagande och engagemang har minskat i takt med att verksamheter lagts ner eller pausats. Att under en kort tid gå från en stor till en liten verksamhet leder naturligt till att antalet som vill vara med och hjälpa till riskerar att bli fler än vad verksamheterna behöver, och att många tidigare aktiva därmed inte längre efterfrågas i den kvarvarande verksamhetens genomförande.¹² Om *delaktigheten* och *engagemanget* bland medlemmar verkligen har minskat är osäkert.

Bland svaren ser vi nämligen att församlingar under pandemin har sett ett ökat antal deltagare i bönesamlingarna och att många av församlingarnas medlemmar även tagit del av gudstjänster från andra församlingar. Digitala församlingmöten verkar generellt ha lett till bättre tillgänglighet och ett ökat deltagande bland barnfamiljer och ungdomar. Den bibehållna eller förstärkta ekonomin pekar också på ett fortsatt, och till viss del ökat, engagemang. Det talas också mycket om hur församlingarna genom det digitala klivit ut i samhället har fått många nya besökare (tittare) som regelbundet börjat följa församlingens gudstjänster.

Frågan om medlemmars engagemang är därför komplex och kan ses från olika perspektiv. I en mening har fler personer nåtts av, och deltagit i, församlingens gudstjänster, bönesamlingar och församlingmöten. Genom medier som Zoom har det digitala mötet även skapat en viss möjlighet till interaktion. Men samtidigt är det tydligt att utgångspunkten och tolkningsramen för församlinglivet, genom dess teologi och tradition, utgår från det lokala mötet. Det lokala mötet är sinnebilden och målbilden

¹² En svarande skriver: "De medlemmar som sitter hemma tycker nog att möjligheten till engagemang har minskat".

för församlingslivet och som de nya mötesformerna och plattformarna för gemenskap värderas och prövas utifrån. I enkäten är det tydligt att digitala sändningar uppfattas som ett bra *komplement* till det lokala mötet och att det digitala formatet troligen har kommit för att stanna. Det är lika tydligt att det digitala inte ses som en lika rik form av församlingsliv som det traditionella lokala mötet. Utifrån detta finns det en tydlig oro för att medlemmar efter en så lång tid av distans har vant sig vid ett bekvämt och flexibelt digitalt församlingsliv utan en massa verksamheter och gudstjänster att stressa iväg till. I en kommentar kan vi läsa att vardagen faktiskt upplevts blivit lite enklare och att ett stressmoment tagits bort när familjen nu inte behövt jäkta iväg till gudstjänst varje söndag. En svarande undrar om alla i församlingen kommer att komma tillbaka till gudstjänsten och aktivt delta, eller om församlingen även i fortsättningen vill styra över sin tid och fira gudstjänst när det passar? Det finns här möjligen en oro för att vägen tillbaka till det traditionella församlingslivet inte är lika självklar för alla.

Sammantaget visar svaren att det digitala formatet uppfattas ha fördelar och är här för att stanna. Samtidigt är det tydligt att den digitala mötesformen inte är helt kompatibel med församlingslivets teologi och målbild. En fråga som utifrån detta kan ställas är om en allt större grupp av aktiva personer i församlingslivet kommer finnas utanför den lokalt närvarande och aktiva gemenskapen efter pandemin. Vad kommer i så fall konsekvenserna av ett sådant församlingsliv kunna bli, och hur kan församlingen möta detta teologiskt och praktiskt? Detta är frågor som kan komma att behöva diskuteras i framtiden.

Jämförelse med övriga samfund

Jämfört med övriga kyrkosamfund i undersökningen kan vi se några saker som sticker ut inom Pingst. På frågan om hur utsatta grupper i församlingen påverkats under pandemin är det nästan dubbelt så många inom Pingst som svarar *i mycket stor utsträckning*.¹³ Huruvida pandemin påskyndat förändringsprocesser svarar nästan hälften (49%) inom Pingst de två högsta svarsalternativen, medelvärde från de tre övriga samfundens svar är 17%. Något fler inom Pingst anser att fler tagit ansvar under pandemin¹⁴ och när det gäller start av nya verksamheter är det 37% inom Pingst som

¹³ 63% inom pingst jämfört 34% som medelvärde för övriga samfund. När vi väger samman alla 5 svarsalternativen blir skillnaderna mellan samfunden dock marginala.

¹⁴ Pingst 28,5%. Medelvärde för övriga samfund: 19,3%.

svarar att nya verksamheter har startats i ganska eller i mycket stor utsträckning. Medelvärdet för övriga samfund är 16,5%. Här är skillnaden som störst mellan Pingst och SAM.¹⁵

Gudstjänsten

Gudstjänsten har en central plats i församlingslivet då den på ett särskilt sätt håller samman församlingen och skapar tillhörighet.¹⁶ Här möts olika generationer och församlingsgrupper för att tillsammans komma inför Gud, lovprisa, lyssna till predikan och be. Det är tydligt att församlingarna inom Pingst har gjort sitt bästa för att hålla gudstjänsten vid liv och att denna samling uppfattats som den allra viktigaste att fortsätta med under pandemin. Det är dock svårt att sätta olika typer av samlingar mot varandra, men i praktiken har gudstjänsten haft största prioritet under pandemin. Det digitala format som de flesta gudstjänster under pandemin använt sig av har sina för- och nackdelar, och jag kommer i denna del av artikeln att lyfta fram något av detta ytterligare.

Översikt av svaren

Uppfattningarna om församlingens gudstjänster under pandemin varierar. Svaren visar att gudstjänsten uppfattas ha blivit bättre (28%), varken eller (37%) eller ha blivit sämre (35%). Engagemanget i gudstjänstlivet har uppfattats ha minskat markant (73%), men en majoritet av medlemmarna har även följt andra församlingars gudstjänster (59%). Uppfattningarna om de olika vägvalen kring nattvarden varierar, men det är en vanlig uppfattning att församlingen inte har lyckats särskilt bra med nattvarden.¹⁷ Gällande dop i gudstjänsten är det en stor grupp som svarar varken eller (47%) och en grupp (33%) som svarar att församlingen inte har lyckats särskilt bra med detta.

Fördjupad kommentar

Gällande gudstjänsten sticker svaren inom pingst ut och kan uppfattas som något motsägelsefulla. Inom Pingst är det hela 28% inkluderat 9 av 18 pastorer som svarat att församlingens gudstjänster blivit mycket eller lite

¹⁵ Pingst 37% svarar att nya verksamheter startas. SAM 4%.

¹⁶ Se Mannerfelt, "Old and New Habits", s. 90 i denna volym.

¹⁷ Lyckats väl: 39%. Lyckats mindre bra: 43%.

bättre under pandemin. Samtidigt framgår det klart av frisvaren att gudstjänsten under pandemin har uppfattats ha varit klart begränsad och att viktiga delar av församlingslivet har haft svårt att få plats.

Vid närmare analys av frisvaren om gudstjänsten är det tydligt att en stor majoritet uttrycker att den digitala gudstjänsten har varit bra och att den har utvecklats och har haft ett stort värde. Vi kan också se att pandemin lett fram till en ökad reflektion över gudstjänstens innehåll, upplägg och budskap. Flera uttrycker att reflektionen varit välbehövlig och att detta med stor sannolikhet kommer att bidra till den traditionella gudstjänstens utveckling.¹⁸ Gudstjänsten upplevs ha blivit mindre pratig, mer komprimerad och mer tidsaktuell i sitt budskap. Vidare framkommer att förinspelade personliga vittnesbörd med medlemmar som tidigare inte vågat vittna i gudstjänsten. Mycket uppfattas därmed ha varit positivt med pandemins gudstjänster. Det verkar dock ha varit svårt att få gudstjänsten att bli personlig och innerlig. Den personliga förbönen har till exempel varit svår att genomföra i gudstjänsten. Församlingens sångare har också upplevt det utmanande att sjunga och leda lovsång inför tomma kyrkor. Det finns därmed både det som har uppfattats ha varit positivt respektive utmanande med gudstjänsten under pandemin. Det är positivt att gudstjänsten under pandemin har genomlysts och att den utifrån detta bedöms kunna få en fortsatt positiv utveckling, men det är samtidigt klart att få förordar den digitala gudstjänsten framför den traditionella.

Besökarantalet i gudstjänsten har genomgående haft en positiv utveckling och det talas om att ett mycket större antal människor än vanligt har sett och följt samlingarna regelbundet. Någon talar om mångdubbelt fler besökare och att församlingen gått från 75 besökare till uppåt 700 visningar på Youtube. En stor församling med över 700 medlemmar talar om en ökning av gudstjänstbesökare med 30-50%. Men hur dessa siffror skall värderas är svårt att säga. Vi har tidigare noterat att församlingarnas medlemmar i högre grad än tidigare surfat runt och besökt andra församlingars gudstjänster och därmed med stor sannolikhet varit med och bidragit till ett ökat gudstjänsttittande. Det förefaller också i stor utsträckning oklart vilka det är som har tittat och hur församlingen skall följa upp detta,

¹⁸ En svarande skriver: "Vi har fått lära oss att jobba med Gudstjänster på ett annat sätt, vilket har varit positivt. Jag tror att vi som församling har förstått att man måste öppna sin ögon och tänka på nya/annorlunda sätt när man planerar och genomför gudstjänster. Tror vi inte kommer vara lika låsta vid att hamna i ett "spår", utan att vi är mindre rädda för förändring."

värdera tittarsiffrorna och komma i kontakt med alla de som tittat. En av de svarande beskriver detta på ett träffande sätt: "Vi har nått människor som inte satt sin fot i en kyrka och kanske inte heller kommer att göra det." Min samlade bedömning är att gudstjänstbesökarna trots allt har ökat och att nya människor har nåtts under pandemin, men att vägen in i församlingslivet för denna nya grupp är mycket oklar.

Nattvard i gudstjänsten har varit en utmaning i tider av oro för närhet och smitta. Här ser det ut som att många församlingar firat nattvard mindre ofta och att det på sina håll inte varit prioriterat. Några säger till och med att församlingen under pandemin inte har firat nattvard alls. Men det finns församlingar som regelbundet och på ett bra sätt har firat nattvard i gudstjänsten och i andra typer av samlingar.

Jämförelse med övriga samfund

På frågan om gudstjänsten blivit väsentligt bättre eller sämre under pandemin svarar Pingst i en betydligt högre grad (28%) än övriga samfund (9,4%)¹⁹ att gudstjänsten har blivit bättre under pandemin. Pingst (67%) verkar också ha sett en lite större ökning av gudstjänstbesökare jämfört med övriga samfund i denna undersökning (43%).

Församlingens andliga liv

Församlingens andliga liv har på många olika sätt påverkats av pandemin och här ska vi se något av detta utifrån både en kollektiv och en personlig utgångspunkt. Det gemensamma och det personliga andliga livet hör nämligen samman i ett kristet församlingsliv. Båda dessa dimensioner påverkar och förutsätter i mycket varandra.

Översikt av svaren

På frågan om *församlingens andliga liv har försämrats* under pandemin är det en stor grupp som svarar varken eller (43%). Det är dock en något större

¹⁹ Procenttalen är snittsiffror av svaren på frågorna: mycket bättre, lite bättre.

I svaren om gudstjänsten från samfundens pastorer ser vi följande: Inom EFK svarar tre pastorer att gudstjänsten blivit lite bättre. Inom SAM är det ingen pastor som svarar att gudstjänsten blivit lite bättre/mycket bättre. Inom Eumenia svarar en pastor att gudstjänsten blivit lite bättre. Inom Pingst är det tre pastorer som svarar att gudstjänsten blivit mycket bättre och sex pastorer som svarar att gudstjänsten blivit lite bättre.

grupp som uttrycker att det *gemensamma andliga livet* blivit lite (39%) eller mycket sämre (6%). Det är en klar majoritet (83%) som svarar att pandemin varit en ganska eller en mycket stor påfrestning för det *andliga livet bland församlingens medlemmar*. Den psykiska ohälsan uppfattas också av många ha ökat under pandemin (44%). Församlingen anses dock ha givit goda förutsättningar för medlemmarnas andliga utveckling (65%). Den egna tron upplevs också ha fördjupats och utvecklats under pandemin (65%). Gällande smågrupper har få nya grupper startats. En klar minoritet (12%) har svarat att smågrupper har startats i en ganska stor eller i en mycket stor utsträckning²⁰ medan en majoritet (51%) svarar att nya grupper har startats i en ganska liten eller i mycket liten utsträckning. På frågan om människor som tidigare inte varit med i en smågrupp nu kommit med i en svarar nästan hälften varken eller (49%) och hela 41% svarar i ganska eller i mycket liten utsträckning. Efter pandemin tror däremot en stor grupp (61%) att smågrupper kommer att vara något prioriterat i församlingen.

Fördjupad kommentar

Pandemin har som jag redan påpekat haft en stor påverkan på församlingens liv. I en tid då det gemensamma församlingens liv med dess rutiner och givna sammanhang i grunden har förändrats har det under pandemin funnits en möjlig risk att både det gemensamma och det personliga andliga livet har försvagats. Om denna oro vittnar kommentarer som uttrycker att det funnits medlemmar som inte alls har följt de digitala gudstjänsterna och att motivationen hos medlemmar har minskat. Tidigare invanda andliga rutiner där församlingens medlemmar brutit upp från det vardagliga för att komma till den andliga gemenskapen riskerar att försvagas, vilket i förlängningen kan leda till ett försvagat gemensamt och personligt andligt liv. Det är något av detta som kommer fram när det uttrycks en oro över om alla medlemmar kommer att komma tillbaka till församlingens gemenskap och gemensamma andliga liv efter pandemin. Det gemensamma andliga livet har uppfattats försvagats under pandemin. Det är just detta som hela församlingens liv med sin teologi och organisation är uppbyggt kring. Församlingens liv är i grunden något kollektivt som det personliga är ämnat att finnas inom (1 Kor 14:26). I 1 Johannesbrevet 1:7 står det: "Men om vi vandrar i ljuset, liksom han är i ljuset, då har vi gemenskap med varandra, och blodet från Jesus, hans son, renar oss från all synd."²¹ Observera hur Johannes skriver att om vi vandrar i ljuset har vi

²⁰ Nästan 37% svarar *varken eller* på frågan.

²¹ Bibel 2000.

gemenskap med varandra. Gemenskapen i församlingen är en central del i vad det är att vara en kristen och att leva ett trons liv.

Det *enskilda* andliga livet uppfattas dock av en majoritet ha utvecklats och fördjupats under pandemin. Det har i församlingen gjorts insatser för att stärka det personliga andliga livet, men det beskrivs inte särskilt uttömmande på vilket sätt detta har gjorts. Någon berättar att församlingen skickat ut bibelläsningar, bönetips och bibelreflektioner. Digitala bönemöten med nattvard lyfts också fram som personligt stärkande. Det ökade personliga ansvaret för det personliga andliga livet är tydligt i svaren. Det framkommer att medlemmar reflekterat mer över sin tro och tagit tag i det personliga andakts- och bönelivet. En av de svarande sammanfattar på ett bra sätt med orden: "Alla har fått ta ett större eget ansvar för sitt eget andliga liv och sina vanor." Om detta håller i sig kan det troligen också komma att påverka det gemensamma andliga livet på ett positivt sätt efter pandemin.

Det är klart att vissa grupper i församlingen har drabbats hårdare än andra under pandemin, och här kan de äldre särskilt lyftas fram. Denna grupp har i stort saknat erfarenhet och kunskap om det digitala formatet och verkar därmed inte lika naturligt som de yngre ha kunnat delta i församlingslivet. En annan grupp som om möjligt varit ännu mer drabbade är barnen. Barnens samlingar, som i stor utsträckning har en fysisk och kreativ pedagogik, har uppfattats ha haft det särskilt tufft under pandemin. Det sägs ha varit svårt att engagera och motivera barn att delta via en skärm. Detta har också ställt höga krav på ledarnas kreativitet, vilket uppfattats som krävande och svårt. Här finns dock församlingar som berättar om det motsatta med ett ökat antalet barn och ett växande engagemang inom barnverksamheten.

Att träffas i smågrupper har inte ökat under pandemin, det har snarare minskat. Många smågrupper har pausats och det framkommer att smågrupper i många församlingar inte har varit prioriterade under pandemin, undantaget är i regel ungdomar som mer frekvent har fortsatt att träffas i smågrupper. På frågan vad som kan bli viktigt efter pandemin är det en majoritet som svarar att smågrupper kommer att bli mycket viktigt och att detta bör prioriteras efter pandemin. Smågruppen ses av många svarande som något mycket viktigt i det personliga andliga livet, men också i det gemensamma. Underökningen ger dock inte några direkta förslag som gäller på vilket sätt församlingen ska prioritera och lyfta fram smågrupper efter pandemin.

Jämförelse med övriga samfund

Skillnaderna mellan Pingst och övriga kyrkosamfund är inom dessa aktuella frågor relativt små. Det som sticker ut något är att 65% inom Pingst svarar att den egna tron utvecklats i stor eller i ganska stor utsträckning. Medelvärdet för de övriga samfunden är här 39%. Det är något fler inom Pingst (12%) jämfört med genomsnittet för övriga (8%) som menar att fler smågrupper har startats under pandemin. På frågan om nya personer kommit med i smågrupper svarar 14% inom Pingst att så har skett, medan medelvärdet i de övriga samfunden är 5,5%. Inom berörda frågor är skillnaderna minst mellan Pingst och EFK.

Reflektion

Pandemin har på många sätt varit en unik tid som för många lett fram till reflektion och omprövning. Att backa och se livet från en ny position kan vara nyttigt och klarläggande, men kan också vara smärtsamt. Om detta vittnar svaren i den undersökning som jag här analyserat. Att inte kunna mötas till församlingsliv har för många varit prövande och vittnar om den lokala församlingens betydelse för ett levande och dynamiskt trosliv. Känslan av saknad är naturlig då troslivet i grunden är kollektivt och något som levs ut och erfars tillsammans med andra. Gemenskapen i en församling är alltid större än summan av de enskilda delarna, och om detta vittnar många svar, som uttrycker att den digitala gudstjänsten och församlingslivet på intet sätt är lika fullödigt och berörande som när de troende möts lokalt. Det fysiska mötet i en församling är mer än en samlingsform, det är teologi och en omistlig del av den kristna trons liv, formande, förmedlande och uttryck. Här blir den historiska betoningen på trons utlevda liv och praktik framträdande.

Gällande de andliga gåvorna blir det kollektiva perspektivet och trons praktik särskilt tydliga. I Bibeln beskrivs de andliga gåvorna främst som något som skall bygga upp församlingens kropp snarare än att vara en personlig och privat sak. Frågorna i den aktuella undersökningen tar inte upp de andliga gåvorna, men det är ändå något förvånande att ingen av de svarande från Pingst i de skrivna kommentarerna nämner eller reflekterar över de andliga gåvornas funktion och plats i församlingslivet under pandemin. Det hade varit intressant att fått höra mer om hur medlemmar och ledare från Pingst reflekterat över de andliga gåvornas plats och utrymme i ett digitalt församlingsliv, där vi ofta inte ser eller kan interagera med

varandra. En fördjupad analys om karismatik och de andliga nådegåvornas plats och funktion under pandemin hade varit intressant.

Den paus från församlingsverksamheten som många uttrycker har varit skön uppfattar jag inte vittnar om en önskan att slippa församlingens olika samlingar och verksamheter. Pandemins ofrivilliga paus har snarare uppfattats som en skön men tillfällig paus, där återhämtning, reflektion och utvärdering betonats. Här uttrycker flera svarande att gudstjänsten olika delar och inslag har omprövats under pandemin och att delar av församlingens verksamhet troligen inte kommer att startas upp igen efter pandemin. Det verkar i undersökningen som att församlingar under pandemin sett församlingens liv från en annan utsiktsplats och att gudstjänster och verksamheter i detta bl.a. har utvecklats till att bli mer utåtriktade. Men detta har samtidigt föga förvånande lett till ett upplevt minskat fokus på församlingens egna andliga liv och utveckling. I den tid som nu kommer efter pandemin kan det därför bli en utmaning för församlingen att lika tydligt fortsätta att vara utåtriktad och samtidigt bygga upp och svara upp mot de enskilda medlemmarnas andliga behov och utveckling. Detta blir inte minst en viktig fråga om församlingen efter pandemin väljer att fortsätta att sända sina gudstjänster över webben samtidigt som gudstjänsten i huvudsak sker i gudstjänstrummet och därmed möjligen inte längre är lika skraddarsydd för det mer utåtriktade digitala formatet.

Det förefaller som de allra flesta församlingar inom Pingst har klarat av den omställning i församlingens liv som pandemin har medfört. Församlingarna har på ett tydligt sätt hittat vägar framåt och ställt om snarare än ställt in. Pandemin har till och med påskyndat olika utvecklingsprocesser och framåtandan är om möjligt nu större än vad den var innan pandemin. Den positiva tron på framtiden är ett särskilt starkt kännetecken inom Pingst.

Medvetenheten om goda strukturer har förstärkts för framtiden och församlingens lokala och gemensamma perspektiv har blivit tydligt. Samtidigt har det digitala formatet breddat församlingens både inre och yttre liv, där medlemmar genom det digitala formatet på ett lättare sätt än tidigare kunnat delta i församlingens olika samlingar, trots att man inte alltid kunnat vara lokalt närvarande. Så länge församlingen kan hitta ett bra sätt att hantera och balansera det lokala med det digitala formatet är denna breddning av tillgänglighet och möjlighet till deltagande enligt min uppfattning något positivt.

Många i undersökningen betonar betydelsen av att träffas i hemgrupper. Behovet av smågrupper är stort och tydligt uttryckt, men när verksamheterna nu efter pandemin åter startar upp, och efterfrågar medlemmarnas tid och engagemang, kan det bli en utmaning att samtidigt ta nya

tag och utveckla hemgrupper. Församlingens ledarskap kan därför behöva reflektera över vilken församlingsverksamhet som ska prioriteras och hur medlemmarnas tid och möjlighet till engagemang ska räcka till. Enligt kommentarer i undersökningen tenderar hemgruppens liv och gemenskap värderas högre än att till exempel tjäna i församlingens olika verksamheter. Att som församling bedriva verksamheter har enligt min egen erfarenhet allt oftare börjat omtalas i något nedsättande ordalag, medan hemgruppen istället lyfts upp som något centralt för ett växande och levande församlingsliv. Jag tror att den lilla gruppen har en viktig plats i ett levande och växande församlingsliv, men den något negativa synen på församlingsverksamhet kan enligt min uppfattning också vara ett uttryck för en något oreflektad syn på församlingens olika verksamheter. I sin bästa form skapar verksamheter träffpunkter, gemenskap och leder naturligt till ett engagemang där alla kan få plats. Om församlingen, som många uttrycker, nu vill prioritera hemgrupper behöver församlingen fråga sig om hemgrupperna är en av församlingens många olika verksamheter eller om det är smågrupper som församlingen ska vara uppbyggd och strukturerad utifrån. Om det är det sistnämnda som önskas förefaller uppstarten av församlingslivet efter pandemin vara en bra tid för en sådan förändring. Men här behöver församlingen vara vaksam så att människor som inte naturligt kommer med i en hemgrupp hamnar utanför och förlorar möjligheten till engagemang och tjänande.

Pandemin har varit en prövösam period, men har samtidigt lett fram till utveckling och reflektion. Den påtvingade distansen har givit församlingen och dess medlemmar möjligheten att se församlingslivet från nya perspektiv. Detta verkar ha lett till en förnyad kärlek till församlingen och dess uppdrag. Att en kris som denna lett fram till en ökad tro på församlingens betydelse och uppdrag är tydligt. Det är hoppfullt att yttre omständigheter inte kvävt kyrkans liv, de verkar paradoxalt nog snarare ha varit upplivande.

Referenser

Litteratur

- Djurfeldt, Olof 2007, "Att bygga efter Bibelns mönster" i Waern, Claes (red) *Pingströrelsen: Verksamheter och särdrag under 1900-talet*. Örebro: Libris.
- Brodd, Sven-Erik 2012, "Ecklesiologi — studiet av kristen gemenskap: Några tankar kring ett studium av svensk pingströrelse" i Uno Solinger (red) *Församlingssyn i Pingströrelsen. Forskningsrapporter från IPS, Vol. 3*. Alvik: Institutet för Pentekostala Studier.
- Bibel. 1998-2000. Stockholm: Bonnier.

Internet

- Andersson, S. 2020 "Daniel Alm: Vi ställer inte in, vi ställer om." *Världen idag*, Mars 2020. <https://www.varldenidag.se/nyheter/daniel-alm-vi-staller-inte-in-vi-staller-om/reptcA!e9DfmZxP-GUHxDY5J0xtd0w/>
- Alm, D & O. Olofsson 2020 "Låt oss göra julen 2020 till ett så ljusst minne som möjligt." *Hallands nyheter*, December 2020. <https://www.hn.se/åsikter/ordet-är-fritt/låt-oss-göra-julen-2020-till-ett-så-ljust-minne-som-möjligt-1.38580030>

Corona, församlingen och samfundet

Equmeniakyrkan

GUSTAF BJÖRKMAN

Equmeniakyrkans ingång i pandemin

Equmeniakyrkan bildades 2011 av tre tidigare samfund: Svenska Baptist-samfundet, Svenska Missionskyrkan och Metodistkyrkan i Sverige. Equmeniakyrkan består av cirka 650 församlingar och har 67 000 medlemmar.¹ Equmeniakyrkans församlingar är självständiga och leds av en styrelse samt en församlingsföreståndare i ett gemensamt ledarskap. Församlingarna samverkar genom den årliga kyrkokonferensen som är Equmeniakyrkans högsta beslutande organ. Kyrkokonferensen utser kyrkostyrelsen som har ansvaret för kyrkan tillsammans med de kyrkoledare som kyrkokonferensen väljer. Kyrkan har ett nationellt kansli för att samordna det gemensamma arbetet. Equmeniakyrkans barn- och ungdomsverksamhet samordnas av en egen organisation som bara heter Equmenia.

Kännetecknande för Equmeniakyrkan i relation till de andra samfundet är att många av församlingar är små i antalet medlemmar. Exempelvis är det drygt en tredjedel av Equmeniakyrkans församlingar i den här undersökningen som anger att de har under 99 medlemmar jämfört med exempelvis Svenska Alliansmissionen där motsvarande siffra är en femtedel. I små församlingarna är ofta de ekonomiska förutsättningarna att man bara kan bära en anställd, som oftast är en pastor. Men det är också många församlingar som inte har någon anställd alls, där ansvaret helt vilar på frivilliga insatser. Equmeniakyrkan finns representerad över hela Sverige, både i städer och på landsbygden, men är ofta starkare i mindre samhällen än i större städer.

Equmeniakyrkans församlingar är även indelade i sju regioner. Regionerna leds i sin tur av en regional kyrkoledare. Organiseringen medför

¹ Enligt Equmeniakyrkans hemsida avläst den 20 december 2021: <https://equmeniakyrkan.se/kyrkan/equmeniakyrkans-historia/>

att församlingarna relaterar både till sin region och till den nationella kyrkan. Det samma gäller för de lokala ungdomsföreningarna i församlingarna.

Under pandemin aktiverades Equmeniakyrkans nationella krisgrupp som är gemensam för Equmenia och Equmeniakyrkan. Där fattades beslut om vilka åtgärder som rekommenderades församlingarna. Sen skickade kommunikationsavdelningen ut brev till alla anställda i församlingarna och dess ordföranden om vad som gäller och hur det påverkar de lokala församlingarna. När myndigheten utfärdade olika lokala bestämmelser kunde de olika regionerna gå ut med regionala råd till församlingarna om vad som gällde. Detta verkar ha fungerat väl i Equmeniakyrkan. Ingenstans i undersökningen framkommer det att instruktioner har varit otydliga eller att det varit felaktig eller långsam kommunikation. Men studien nedan visar också att pandemin likväl fått stora konsekvenser på församlingslivet.

Om undersökningen och materialet

I den här studien beskrivs och bearbetas utvalda delar av svaren från Equmeniakyrkans församlingar. Under rubrikerna Engagemang, Gudstjänst, Andligt liv och Diakoni analyseras svaren från enkäten. Undersökningens syfte är att lyfta fram och kommentera det som varit utmärkande i församlingslivet. Sedan kommer också svaren från de aktiva inom Equmeniakyrkan att jämföras med resultaten från de övriga samfundet. Slutligen sker en sammanfattning med några egna reflektioner.

I enkätundersökningen har 183 personer deltagit och av dessa är 49 från Equmeniakyrkan. Av dem som deltagit i är 16 pastorer och 33 är aktiva medlemmar. Knappt hälften bor i en mindre ort, vilket också avspeglar sig i att en tredjedel av respondenterna tillhör församlingar med mindre än 100 medlemmar.²

² För vidare beskrivning av enkät och material se Hagevi & Josefsson, "Frikyrklig-heten i omställning och pandemi", s. 8 i denna volym.

Engagemang

Pandemins konsekvenser i form av nedstängning och begränsade möjligheter att mötas har haft stor påverkan på Equmeniakyrkan. Undersökningen visar att många församlingar har klarat omställningen väl men samtidigt att förändringarna varit stora.

Åtta av tio tillfrågade i Equmeniakyrkan beskriver hur de upplever att församlingarna i mycket stor utsträckning har gjort betydande förändringar på grund av coronapandemin. De svarande menar också de flesta församlingar haft ganska stor eller mycket stor förmåga att ställa om. En av de tillfrågade beskriver det så här: "Vissa verksamheter har skalat upp men mycket har pausats periodvis eller helt. Vilket inneburit att vissa ideella engagerats mer och andra inte alls." Detta sammantaget ger en tydlig bild av att pandemin varit omvälvande för församlingsmedlemmarna, men att majoriteten ändå menar att församlingen har lyckats klara omställning. Det ges dock en bild av att det varit olika kring vad i församlingslivet som har ställts om och vad som ställts in.

Församlingens ungdomspastor har varit i framkant med att hitta sätt att arbeta med tonåringar som fungerar i pandemitid och på distans. Ledare för de yngre barnen har mer tyckt det varit skönt med ett avbrott. Ansvarig för de äldre är församlingens pastor och denna drabbades av handlingsförlamning och har nästan inte på något sätt utvecklat församlingens äldrearbete.

För några församlingar har omställningarna som pandemin orsakat snarare varit en paus. En av de tillfrågade som tillhör en mindre församling sammanfattar situationen med att "Allt har hamnat på vänt". Det tyder på att möjligheten till omställning varit knuten till individer snarare än ett aktivt ställningstagande och prioritering från församlingsledningen.

Det ligger i linje med att sex av tio svarande i samfundet menar att just ledarskapet i församlingen har utsatts för stora påfrestningar. Det är begripligt då många beslut snabbt har behövt fattas som så tydligt handlar om församlingens kärnverksamhet. Kan vi samlas till gudstjänst? Kan vi fira nattvard? Ska vi erbjuda digitala samlingar? Har vi kompetens till detta? Många stora beslut har blivit nödvändigt att fatta som församlingsledningar tidigare inte behövt förhålla sig till. I Equmeniakyrkan är oftast styrelsen också arbetsgivare och måste därmed även fatta beslut om hur eventuella anställda ska behandlas på sin arbetsplats. En av de tillfrågade lyfter i fritextsvaren fram att mycket av ledning och samordning i en församling sker när man ändå möts. Så när spontana och naturliga möten uteblir i församlingens lokaler saknas plötsligt den spontana återkoppling

som ledarskapet tidigare varit beroende av. Upplevelsen har mer varit att man tvingats fatta beslut i blindo.

På frågan om delaktigheten i församlingen har försämrats svarar två tredjedelar att den har försämrats. Samtidigt skriver flera av de svarande att det ideella engagemanget har blivit mer ojämnt. Vissa grupper har fått mer att göra, medan andra har blivit mer passiva. Sara Fransson för i sitt kapitel i denna bok ett intressant resonemang om att det finns ett samband genom att de som svarat att påfrestningen ökat för ledarskapet också är de som samtidigt menar att delaktigheten sjunkit.³ Detta resultat bekräftar bilden av ett ledarskap som i vanliga fall verkar i gemenskap och med stor delaktighet men under pandemin blivit mer isolerat och att det därför blivit en tyngre börda att bära för ansvariga personer. I Equmeniakyrkan finns inte sällan ett ideal om att hög delaktighet bland medlemmar är ett tecken på en levande församling. När jag tjänstgjorde som pastor och församlingsföreståndare i Equmeniakyrkan i Fiskebäck brukade vi skämtsamt säga att om bara 50 personer samlades i gudstjänsten var ingen där spontant, då en vanlig söndag engagerade minst 50 personer i form av kaffegrupper, kyrkvårdar, nattvardstjänare, musiker, sångare, förebedjare, söndagskolledare och parkeringshjälpare. Det är ju lätt att se vilken påverkan en övergång till digital gudstjänst får på ett sådant engagemang.

När det gäller frågan om församlingens ekonomi svarar intressant nog en tredjedel att den försämrats, men två tredjedelar att den är oförändrad eller har förbättrats. Detta kan tyckas vara ett förvånande resultat då den vanligaste inkomstkällan i en församling i Equmeniakyrkan är frivilliga anonyma gåvor i form av kollekt och månatliga överföringar. Att ekonomin i en klar majoritet av församlingarna inte har försämrats skulle kunna tolkas i termer av att församlingens medlemmar uppvisat en stark fortsatt trohet och lojalitet till församlingen även när det inte gått att mötas. Medlemmarnas engagemang för församlingen är således större än enbart möjligheten att träffas.

Pandemin har också inneburit att man tvingats tänka om och prioritera. Två tredjedelar svarar att pandemin tydliggjort församlingens prioriteringar – något som också ges uttryck för bland Svenska kyrkans kyrkoherdar i Sara Franssons artikel.⁴ Fokuset för församlingarna i Equmeniakyrkan har varit att prioritera bland den redan befintliga verksamheten snarare än att fundera kring nya verksamheter under pandemin. Inom det här området avviker Equmeniakyrkan delvis då samfundet i

³ Se Fransson, "Församlinglivet under coronapandemin", s. 196 i denna volym.

⁴ Se Fransson, "Församlinglivet under coronapandemin", s. 196 i denna volym.

mindre utsträckning än de övriga i enkätundersökningen anger att de startat nya verksamheter. En förklaring till den här prioriteringen kan vara att just Equmeniakyrkan i större utsträckning består av mindre församlingar där resurser och möjligheter till förändringsarbete varit svårare att mobilisera.

Ett annat område där Equmeniakyrkan sticker ut, i detta fall genom en mer positiv bild, handlar om arbetet med barn och unga. Det är i samfundet organiserat via en egen ungdomsförening och ofta genomsyras församlingarnas barn- och ungdomsverksamhet av ett aktivt scoutarbete. Två tredjedelar av de aktiva svarar att de i stor utsträckning gjort det man kan för att hålla liv i barn- och ungdomsverksamheten. Den siffran är i jämförelse med övriga samfund tämligen hög. Församlingarna har i högre utsträckning än i övriga samfund lyckats hålla igång sitt arbete bland barn och unga. Inte minst gäller det församlingarna i mindre orter och på landet. En förklaring till det uppkomna resultatet skulle kunna vara just att barn- och ungdomsverksamheten ofta är knutet till scoutarbetet. Scoutarbete bedrivs nästan alltid utomhus och i små patruller. Det gör den typen av verksamhet väl anpassad för att kunna upprätthållas även under en pandemi där just utomhusvistelser och att träffas i mindre grupper varit en del av hur vi fått leva.⁵ Dessutom är scoutarbete ofta en verksamhet som attraherar barn från vitt skilda sammanhang och för många barn kan scoutpatrullen vara den fasta punkten i tillvaron. Därför är det glädjande att se att så många församlingar gjort allt vad de har kunnat för att hålla liv i sin barn- och ungdomsverksamhet.

Gudstjänst

Att samlas till gudstjänst är en av de mest centrala praktikerna i Equmeniakyrkan. Gudstjänsten kan se olika ut beroende på församlingens storlek och dess gudstjänstkultur. I gudstjänsten sker ett möte mellan Gud och människa, mellan himmel och jord, mellan nutid och framtid. Människor som inte annars skulle ha träffats kommer tillsammans. Genom att fira gudstjänst gestaltar den kristna församlingen hoppet om Guds rike. Där berättas om hur Gud handlar genom historien, i skapelsen och i frälsningen. I texter, sånger och människors möte blir församlingen en del i ett

⁵ Att Scoutrörelsen i sin helhet klarat pandemin bättre än andra delar av civilsamhället bekräftas också av att scoutrörelsen i sin helhet har ökat i medlemsantal under pandemin. <https://www.scouterna.se/aktuellt/pressmeddelande/scouternas-rekordokning-trots-pandemi-3-000-fler-scout-2020/>

större skeende, som också samtidigt pågår över hela jorden. Människan är skapad för gemenskap med Gud. Det är naturligt att fira gudstjänst tillsammans med andra.⁶ Vad händer då när denna rytm bryts av en världsvid pandemi? När det inte längre är möjligt att samlas i kyrkor och kapell, vad händer med gudstjänsten och vad händer med de som brukar fira den?

Det är tydligt att kyrkan har blivit digital under pandemin. På frågan om församlingen har förändrat arbetet med digitala mötesplatser svarar i stort sett alla att det skett i stor utsträckning. Hur många som deltar i gudstjänsterna är svårare att veta när mötesplatserna är digitala så på frågan om antalet deltagare har ökat eller minskat är det många som skriver i fritextsvaren att man inte kan veta det då man räknar på helt olika sätt.

Hur har då digitaliseringen skett i Equmeniakyrkan? Utifrån fritextsvaren kan vi se att församlingarna valt olika plattformar. Några har valt att lägga ut församlingens gudstjänst på Youtube. Youtube är ett socialt medium för att visa film eller sända live. Du behöver inte vara inloggad eller ha ett konto för att besöka Youtube så det är enkelt att bara klicka in och titta på gudstjänsten. Samtidigt ger Youtube liten möjlighet till interaktion. Facebook verkar också utifrån svaren ha varit en vanlig väg att gå. Facebook ger en något större delaktighet då du kan se om andra som du är vän med på Facebook också ser samma livesändning. Samtidigt kräver Facebook att du har ett konto vilket ger en begränsning. Om man i stället använder en plattform för digitala möten så som Zoom eller Meet då kan alla som deltar synas. Detta ger störst delaktighet hos dem som deltar men gör det svårare att vara med och vara anonym. Det är också svårare att "råka" snubbla över ett möte på Zoom då det kräver en mer aktiv handling än när algoritmer på Facebook eller Youtube kan lyfta upp vissa gudstjänster. Så valet av digital plattform påverkar om man vill se att gudstjänsten ska vara mer utåtriktad eller mer inåtvänd.⁷ Någon skriver i fritextsvaren att man sände sin gudstjänst via Youtube för att sedan mötas på Zoom för kyrkkaffe. Det som kan konstateras är att väldigt många i Equmeniakyrkans församlingar har fått göra stora omställningar och kanske har det skett en digital revolution som skulle tagit många år men som nu fick ske på några veckor. Flera av de som deltar i enkäten uttrycker en förhoppning om att digitala gudstjänster är här för att stanna. Man argumenterar för att det gör det möjligt att följa sin gudstjänst även om man inte är på plats eller om man är sjuk och inte kan ta sig till kyrkan.

⁶ *Kyrkohandbok för Equmeniakyrkan* 2019, s. 13.

⁷ För resonemang om val av olika plattformar under pandemin – se Mannerfelt, "Old and New Habits", s. 90 i denna volym.

Under våren -21 har jag och min man varit på sjukhus med vår skadade son. Vi har ändå kunnat delta i gudstjänster och fått delta i bönestunder för oss och vår situation. Det hade vi inte kunnat göra om församlingen bara haft "vanliga" fysiska gudstjänster.

När frågan i stället ställs om engagemanget hos församlingsmedlemmarna har ökat eller minskat svara hälften att det minskat lite och en fjärdedel att det minskat mycket. Det digitala formatet ger också större valfrihet när det är lika nära till den egna församlingens gudstjänst framför datorskärmen som andra kyrkors. Ungefär hälften av de tillfrågade svarar att de i ganska stor utsträckning har följt andra kyrkors gudstjänster.

Att fira nattvard när gudstjänsterna har blivit digitala eller delats upp i mindre samlingar är en utmaning och undersökningen bekräftar att man i låg utsträckning lyckats väl i vägvalen kring detta. På frågan om församlingens gudstjänster blivit bättre eller sämre svarar en tredjedel att de varken blivit bättre eller sämre och en tredjedel svarar att de blivit lite sämre.

Jämfört med de andra samfundet i undersökningen så följs man i stora delar åt och Equmeniakyrkan ligger ofta nära genomsnittsvaren för helheten. Man kan notera en liten avvikelse kring frågan om nattvard där fler i Equmeniakyrkan tycker att den kunde hanterats bättre. Just kring nattvarden skiljer ibland praxis i Equmeniakyrkan från de andra frikyrkosamfundet. Equmeniakyrkan har ofta en pastor som leder nattvarden och det är vanligt att man följer en viss ordning. Avsaknaden att kunna fira nattvarden märks också i fritextsvaren men det är knappast det som efterfrågas mest, utan det är längtan efter att få samlas.

I svaren som ges är det tydligt att pandemin inneburit stora omställningar för församlingarna. Fritextsvaren visar att man firat gudstjänst på Youtube, Facebook och Zoom. Vissa församlingar, ofta mindre, har inte firat gudstjänst alls, utan istället har man erbjudit andakter och enkla samlingar ute. Flera påpekar också att denna omställning har slagit mot kyrkans äldre medlemmar som har haft svårt att hitta hem i ny teknik.

Pandemin har tvingat församlingarna till en digital omställning som ändå skulle skett över tid. Flera av svaren påpekar också att det digitala har fördelar. Man kan följa gudstjänsten även om man är på en annan ort, eller om man är sjuk, eller man kan se den i efterhand och på så sätt få en gemensam erfarenhet trots att man inte kunde vara med live. När det gäller frågan om gudstjänsten blivit sämre eller bättre under pandemin så påpekar flera av svaren att vissa saker faktiskt blivit bättre. Några uppfattar att gudstjänsterna i digital form blivit mer koncentrerade och har ett större fokus. Den digitala mötesplatsen ger också en större kontaktyta. Inte bara att man kan se en gudstjänst innan man besöker kyrkan för att få en bild

av vad man kan förvänta sig, det ger också ett öppet fönster mot nya besökare. Några skriver att man har haft fler visningar än det tidigare var besökare och man hoppas att det är ett tecken på att nya människor, som inte deltog före pandemin, hittat till den digitala gudstjänsten.

Under pandemin har man också kunnat reflektera över vad som är viktigt. Någon skriver att pandemin har hjälpt till att skapa samtal om vad gudstjänsten är och hur den bör se ut.

Trots att de digitala mötesplatserna säkert är här för att stanna och att den utvecklingen inte kan backas så är ändå det mest slående och tydligaste bestående intrycket av svaren att man saknar att samlas fysiskt. Man saknar att sjunga tillsammans, man saknar att be tillsammans och man saknar att mötas. En av de svarande sammanfattar det så här på frågan om vad man kan ta med sig efter pandemin: "Hur viktigt det är med fysiska gudstjänster. Det blir inte samma sak med en digital gudstjänst. Närvaro av andra ger en gemenskap som saknas nu." Sammanfattningsvis kan man säga att gudstjänsterna under pandemin har varit en omvälvande upplevelse och många nya upptäckter och insikter har gjorts, dels vad som är möjligt med digitala mötesplatser, dels vad man saknar när man inte har det.

Andligt liv

Pandemin har inneburit social distansering och tydliga avbrott i församlingarnas ordinarie verksamhet. I stället för ordinarie mötesplatser så som gudstjänster, andakter, undervisning och dagledigsamlingar har en del församlingar försökt att skapa digitala mötesplatser och uppmuntrat sina medlemmar att hålla kontakten utan att träffas. Detta har även uppmuntrats av kyrkan nationellt via hemsidan.⁸ Vilken påverkan har detta haft på andligheten? Hur uppfattar medlemmarna i Equmeniakyrkan att deras andliga liv har påverkats av pandemin?

Pandemin har påverkat det andliga livet negativt, visar undersökningen. På frågan om församlingens andliga liv har blivit bättre eller sämre under pandemin svarar en stor majoritet att den blivit sämre, en fjärdedel svarar att den är oförändrad och i stort sett ingen säger att det blivit bättre. Två tredjedelar av de svarande från Equmeniakyrkan menar att pandemin inneburit en ganska stor påfrestning på det andliga livet.

⁸ Se Equmeniakyrkans hemsida <https://equmeniakyrkan.se/aktuellt/live-sandningar/> avläst den 20 december 2021.

Equmeniakyrkans medlemmar uppfattar inte att tron har fördjupats eller att församlingarna har gett sina medlemmar förutsättningar att fördjupa den. Men man uppfattar inte heller motsatsen. På frågan om församlingen gett medlemmarna förutsättningar till ett andligt liv under pandemin svarar 75 procent varken eller samt i ganska stor utsträckning. På frågan om ens egen tro har fördjupats svarar nästan 60 procent att den inte har fördjupats under pandemin jämfört med 35 procent i undersökningen som helhet. Så bilden som framträder av undersökningen är att det andliga livet blivit lidande av pandemin, i synnerhet i jämförelse med de andra samfunden.

På frågorna kring det andliga livet sticker svaren från Equmeniakyrkans församlingar ut. Det är vanligare att man i Equmeniakyrkan har uppgett att det andliga livet blivit sämre under pandemin, jämfört med de andra samfunden samt att det också inneburit stora påfrestningar för det andliga livet bland medlemmarna i församlingarna. Samtidigt finns det inga större samfundsskillnader vad gäller församlingarnas förutsättningar att främja medlemmarnas andliga utveckling under pandemin. Så skillnaden kan inte förklaras av att respondenterna inom Equmeniakyrkan tycker att församlingarna har gjort för lite för att främja andligt liv i jämförelse med uppfattningarna som framkommer i de andra samfunden.

I Henrik Åströms analys av svaren från Pingströrelsen görs en distinktion mellan det enskilda och det gemensamma andliga livet som är intressant för att förstå resultatet.⁹ Jämfört med Pingströrelsen och EFK så kan man ana en nyansskillnad gentemot Equmeniakyrkan. Henrik Åström påpekar att medan det gemensamma andliga livet har försämrats, har det enskilda andliga livet fördjupats enligt svaren från Pingst. Det har dock inte skett på motsvarande sätt inom Equmeniakyrkan. Kan det vara så att det gemensamma livet är bärare av det andliga livet i större utsträckning i Equmeniakyrkan?

När man jämför Equmeniakyrkans andliga liv med de andra samfunden framträder bilden att det andliga livet inte blomstrat under pandemin och färre anger att deras tro inte utvecklats under pandemin. När man ser vad som skrivs i fritextsvaren förstärks den bilden. Flera svarande framhåller avsaknaden av gemenskap som det svåraste under pandemin. En församlingsmedlem från Equmeniakyrkan sammanfattar bilden med att "det är i gemenskap vi tillsammans bygger upp varandra och fördjupas, att leva ett år på sin kammare är det få som klarar av". Andra skriver att

⁹ Se Åström, "Vi ställer inte in, vi ställer om", s. 136 i denna volym.

”vi behöver gemenskapen för att det andliga livet ska få näring” och utbrister att ”det är svårt när man inte får träffas. Vi behöver varandra!” Utifrån både enkätens svar och fritextsvaren är det tydligt att gemenskapen är viktig i Equmeniakyrkan. Tro är inte något som i första hand sker på egen hand utan något som görs tillsammans. Detta behöver inte vara ett tecken på svaghet, eller ett tecken på en svag tro. Snarare så är gemenskapen och beroendet något som framhålls i kristen tro som centralt och avgörande.

Bilden av gemenskapen som bärande för det andliga livet skulle kunna ses som en svaghet och tolkas som att man är beroende av andra för att kunna tro och ännu inte blivit självständigt troende.

Men beroende är inte bara något negativt. Kanske ska man tolka beroendet av gemenskapen som något positivt och som något av ett särdrag för Equmeniakyrkan. I kristen tro finns en betoning av att vara beroende av varandra och inte att hylla solitär styrka. Bilderna av det andliga livet i Nya testamentet är ofta bilder av hur man hör ihop så som bilden av stenar i ett husbygge eller kroppsdelar i en kropp. I Korintierbrevet liknas det andliga livet vid att vara kroppsdel i en kropp och betoningen är att ett sunt kristet liv är när de olika delarna samspekar och utövar ett positivt beroende:

Kroppen består inte av en enda del utan av många. Om foten säger: »Jag är ingen hand, jag hör inte till kroppen«, så hör den likafullt till kroppen. Och om örat säger: »Jag är inget öga, jag hör inte till kroppen«, så hör det likafullt till kroppen. Om hela kroppen var öga, vad blev det då av hörseln? Om allt var hörsel, vad blev det då av luktsinnet? Men nu har Gud gett varje enskild del just den plats i kroppen som han ville. Om alltsammans var en enda kroppsdel, vad blev det då av kroppen? Nu är det emellertid många delar, men en enda kropp.

(1 Korintierbrevet 12:14-20)

Att pandemin haft en negativ påverkan på det andliga livet i Equmeniakyrkan framgår således av undersökningen. En slutsats av det resultatet är att det andliga livet hos medlemmarna i Equmeniakyrkan är beroende av gemenskap för att växa. När möjligheten att mötas och uttrycka sin tro tillsammans upphör, så blir det andliga livet lidande.

Avslutande Reflektion

I Romarbrevet 1:12 står det: "...för att vi tillsammans ska få tröst genom vår gemensamma tro." I boken *Teologi för församlingsbruk* skriver dåvarande kyrkoledare Sofia Camnerin en inledande text i denna antologi och gör ett försök att sätta ord på vad som kännetecknar Equmeniakyrkans församlingar. Camnerin skriver att vid beskrivningen av vad församlingen är så går det inte att komma runt gemenskap. Gemenskapen i Guds rike är målet för hela mänskligheten och hela skapelsen. Hon påminner om att det grekiska ordet för gemenskap *koinonia* betyder att dela något.¹⁰

I den här undersökningen har det visat sig att gemenskapen, att få dela något, har varit bärande för många av Equmeniakyrkans församlingar. Pandemin har på många sätt prövat församlingarna. Men på det hela taget så får vi konstatera att man har klarat sig väl.

Visserligen har det funnits utmaningar som det inte ska blundas för. Fokus för församlingarnas anpassning till pandemin har varit att prioritera och ställa om redan befintlig verksamheten snarare än att försöka hitta nya verksamheter. En av anledningarna till det valet, som delvis skiljer sig från de övriga samfundet, är Equmeniakyrkans förhållandevis små församlingar. Det är församlingar som har förhållandevis få medlemmar och få anställda. Det är färre personer som har möjlighet och resurser att tillsammans fatta strategiska beslut för vägen framåt.

En verksamhet som dock inte, i jämförelse med exempelvis gudstjänstlivet, behövt anpassas i lika stor utsträckning är det aktiva scoutarbetet som genomsyrar samfundets barn- och ungdomsverksamhet. Att vara utomhus i små grupper var verkligheten för den verksamheten redan innan pandemin. Det är därför tänkbart att det ligger bakom det faktum att församlingarnas barn- och ungdomsverksamhet har prioriterats och hållits igång i högre utsträckning än barn- och ungdomsverksamheten i de andra samfundet.

När frikyrkan växte fram har den ofta benämnts som en väckelserörelse. Tanken i det begreppet är att någon sover och behöver väckas, bli medveten, få upp ögonen för vad som finns att se. Frikyrkans stora bidrag har därför varit att bemyndiga människor. Varje individ är betrodd att be, läsa Bibeln och ha en egen personlig relation med Gud. Det är inte bara prästen eller kyrkans officiella företrädare som uttrycker tron utan det kan alla göra. Kristen tro är inte bara en kultur eller en kollektiv erfarenhet. Kristen tro är också personlig. Därför har det alltid varit främmande för

¹⁰ Camnerin 2017, s. 22

frikyrkan att man skulle kunna födas in i en församling. Tron är personlig och individuell och bemyndigar varje individ att själv kunna tro på och erfara Gud. Samtidigt så har också frikyrkan präglats starkt av att man är en gemenskap. Pandemin har visat att medlemmarna i Equmeniakyrkan är beroende av denna gemenskap för att kunna leva ut sin tro. Inte minst syns det i resultaten kring hur det andliga livet har påverkats. I grund och botten ska denna bekännelse tolkas som något positivt och eftersträvansvärt. Kyrkans medlemmar är inte sig själva nog. Men kanske kan man också tolka det som att Equmeniakyrkan inte bara är en väckelserörelse som är reaktion på en statskyrka utan att man är Kyrka i sin egen rätt som både bemyndigar människor till personlig tro, men samtidigt gör det i gemenskap och beroende av varandra.

Referenser

Litteratur

Camnerin, Sofia 2017 "Församlingen" i Camnerin & Jonsson (red), *Teologi för församlingsbruk*, Örebro: Marcus Förlag
Kyrkohandbok för Equmeniakyrkan 2019. Stockholm: Verbum

Internet

<https://www.scouterna.se/aktuellt/pressmeddelande/scouternas-rekordkning-trots-pandemi-3-000-fler-scouter-2020/>
<https://www.scouterna.se/aktuellt/pressmeddelande/scouternas-rekordkning-trots-pandemi-3-000-fler-scouter-2020/>

Kan det kristna livet levas utan den större gemenskapen?

Evangeliska Frikyrkan

MARIA FURUSAND

Inledning

Evangeliska Frikyrkan, EFK, består av ca 300 samverkande församlingar med tillsammans ca 33 000 medlemmar runt om i Sverige. EFK består av allt från små församlingar till större med närmare tusen medlemmar, både på landsbygd och i storstad.

Under pandemivåren 2020 gjorde anställda på EFKs Sverigeprogram en rundringning till flertalet pastorer och andra anställda inom rörelsen, för att undersöka hur medarbetare och församlingar mår samt att identifiera vilka behov och vilka resurser som fanns.¹ Ledare i församlingar uppmuntrades att gå med i EFKs Facebook-grupp EFK Ledare, där samtalet om församlingsliv pågått sedan långt innan pandemin.² Under pandemin har gruppen fungerat som en plattform där ledare och medlemmar kunnat ställa frågor och dela erfarenheter. Sverigeprogrammet tog även fram en resurssida på EFKs hemsida, *Tips till församlingar i coronatider*.³ Där finns bland annat information om hur gudstjänstfirande med restriktioner kan gå till, tips på hur man kan hålla givandet vid liv, det diakonala arbetet samt det som rör barn och familj i församlingen. Våren 2021 gjordes en satsning med temat *Omstart*, för att tillsammans tänka kring församlingslivet efter pandemin.

Strax innan pandemin slog till utmanade EFKs missionsdirektorer Linalie Newman och Ingemar Forss rörelsens pastorer och ledare att ta ansvar både för varandra och för landet. Detta initiativ resulterade i 12 regionala medarbetarnätverk runt om i Sverige, där pastorer och medarbetare

¹ EFKs Sverigeprogram är den delen av EFKs organisation som arbetar med församlingsutveckling, församlingsplanering, ledarfrågor, diakoni, mångkultur och frågor som rör barn, ungdom och familj inom Sverige. Sverigeprogrammet är en stöttande funktion för församlingslivet.

² Facebook @EFK Ledare

³ Se efk.se

kunnat stötta och uppmuntra varandra, för att i sin tur sedan stötta och uppmuntra sina respektive sammanhang.

Många pastorer har i tider när allt varit som vanligt, uttryckt att "kyrkan är inte en byggnad, det är människorna som är kyrkan." När pandemin var ett faktum och restriktionerna gjorde att församlingar fick stänga ner mycket verksamhet, när det kristna livet förpassades till hemmen och streamade gudstjänster blev det nya normala, då blev det plötsligt skarpt läge. Uttalandet satte den kristna gemenskapen på prov. Vad var det viktigaste? Kan det kristna livet levas utan den större gemenskapen? För några visade det sig stämma. Det var inte byggnaden som var det viktiga utan människorna. För andra visade sig kyrkan som byggnad vara en viktig plats för tron och för att växa i relationen med Jesus.

Material

Enkätundersökningen som ligger till grund för det här projektet har besvarats av totalt 183 personer, varav 59 personer kommer från en EFK-församling. Det är 20 EFK-församlingar som deltagit i undersökningen. Av de svarande är det 20 personer som är anställda pastorer och 39 personer är engagerade medlemmar. 44% av de svarande är kvinnor och 56% är män. Det är 31% av de svarande som är yngre än 40 år, 28% är mellan 41–49 år och 41% har passerat 50 år.

Av församlingarna som ingår i studien finns 35% på en ort med färre än 25 000 invånare. Drygt hälften finns på en ort med fler än 80 000 invånare och 12% finns på en ort i storleken däremellan. Församlingarnas storlek varierar, där 39% av församlingarna har färre än 99 medlemmar, 37% har mellan 100–299 medlemmar, 17% har mellan 300–699 medlemmar och 7% har fler än 700 medlemmar.⁴

I den här artikeln ligger fokus på vad som har hänt i församlingslivet i de 20 medverkande EFK-församlingarna under coronapandemin. Det som främst behandlas är gudstjänstlivet under pandemin, hur engagemanget i församlingen tagit sig uttryck, hur det andliga livet sett ut samt diakoni, evangelisation och relationer.

⁴ För vidare presentation av enkäten och studiens material se Hagevi & Josefsson, "Frikyrkligheten i omställning och pandemi", s. 8 i denna volym.

Att vara en gudstjänstfirande församling

I inledningen till boken *Söndag, gudstjänst i en ny tid* skriver författarna: "Det är inte så att gudstjänsten enbart 'stärker' vår identitet, utan gudstjänsten är grunden för vår identitet. Ja, gudstjänsten är det som gör oss till kyrka."⁵ För många församlingar inom EFK innebar våren 2020 att gudstjänsten, från en söndag till en annan, gick från att vara en gemensam, fysisk handling i gemenskap till att bli digital händelse på skärm hemifrån. Vad gör det med den gudstjänstfirande gemenskapen när dess identitet rubbas och nya vägar måste finnas? Hur upprätthålls det som gör kyrkan till kyrka när gudstjänsten inte längre firas som vanligt?

I detta avsnitt beskrivs vad som har hänt med gudstjänstlivet under pandemin och hur olika digitala plattformar skapat olika möjligheter och utmaningar för gudstjänstfirande.

För de flesta församlingar blev det en stor omställning att skapa och producera gudstjänster som skulle sändas över Youtube eller Facebook. Några församlingar valde en mer interaktiv gudstjänstform, via till exempel zoom-möten, där deltagarna kunde se varandra över skärmen och i någon mån även interagera med varandra. Enkätsvaren visar att den snabba digitala omställningen inte har bidragit till bättre gudstjänster. Hälften av de svarande tycker att gudstjänsterna har blivit lite eller mycket sämre under pandemin medan två femtedelar anser att gudstjänsterna varken blivit bättre eller sämre. 10% tycker dock att gudstjänsterna har blivit lite bättre. Uppfattningen om försämringen av gudstjänsterna är oberoende av storleken på församlingen. Tendenserna är liknande i övriga samfund. Utifrån det insamlade materialet sticker EFK ändå ut något i förhållande till övriga samfund, då det inom både Pingst och Equmeniakyrkan finns svarande som menar att gudstjänsterna blivit mycket bättre under pandemin. Inom EFK är det flest som tycker att gudstjänsterna blivit mycket sämre. Närmare en femtedel av de svarande uppger detta. En svarsperson i en mellanstor församling på en mindre ort beskriver att "den digitala gudstjänsten tappar något väsentligt i att gudstjänsten till sitt väsen är väldigt fysisk. Det går till stora delar inte att översätta digitalt egentligen, men det digitala har varit bättre än inget."

Den digitala omställningen har enligt undersökningen lett till att församlingsmedlemmars engagemang i gudstjänsterna har minskat. Hela tre fjärdedelar uppger att engagemanget minskat. Det är en bild som delas

⁵ Eriksson m.fl. 2015, s. 13.

med alla svarande i alla samfund. Färre personer har varit synliga i de digitala gudstjänstsändningarna, vilket bland annat kan förklaras av att innehållet i gudstjänsterna i flera fall har minimerats för att skapa en bättre upplevelse för deltagarna över skärm. En pastor svarar att det är svårt att säga om gudstjänsterna blivit bättre eller sämre av att bli digitala, snarare mer koncentrerade i sin form.

Mindre inslag, mindre info, gudstjänsten har känts mer ren och avskalad. Men samtidigt har ju fundament i gudstjänsten saknats, så som den gemensamma bönen, tillbedjan/lovsång och nattvard.

En minskad delaktighet med färre medverkande och ett anpassat innehåll som fungerar för det streamade formatet, kan medföra att gudstjänsten får ett större fokus på proffsighet, där de medverkande måste leverera ett bra innehåll. Mottagaren blir en passiv lyssnare eller möjligen en kritisk lyssnare och tyckare. Carl-Erik Sahlberg har kommenterat konsumtionskulturens påverkan på den gudstjänstfirande församlingen, med orden: "Vi har gått från att vara läsare och görare till att bli hörare och tyckare."⁶ Om så var fallet redan tidigare, vad har då pandemin gjort med gudstjänstdeltagarens syn på gudstjänsten?

Enkäten visar att informanterna saknat de kyrkliga handlingarna under pandemins nedstängda fas. Hälften av de svarande menar att arbetet med dop varit oförändrat sedan pandemin slog till och en tredjedel svarar att det minskat. En anledning till att så stor andel svarat varken eller, kan vara att antalet dop i en församling varit lågt redan innan pandemin, varför skillnaden inte blir särskilt märkbar. Församlingar som varit vana att döpa många människor kan däremot ha märkt en stor nedgång, eftersom förhållandevis många ändå anser att arbetet med dop har minskat. Flera församlingar har fortsatt med någon form av nattvardsfirande under pandemin. I svaren framkommer att några församlingar har firat nattvard i små grupper medan andra har valt att fira nattvard digitalt. Det digitala nattvardsfirandet uppfattas av några som positivt samtidigt som andra saknar det fysiska och gemensamma nattvardsfirandet. En pastor formulerar avsaknaden av det fysiska nattvardsfirandet:

Den stora saknaden är nattvarden. Vi firar normalt sett nattvard varje söndag [...] Reflektionen vi gjort är att nattvarden är så mycket mer än bara intagandet av bröd och vin; rörelsen i rummet, blickarna, kramarna, omsorgen, förbönen... allt sådant som gör tron så kroppslig och som aldrig kan återskapas på distans. Vi

⁶ Dernulf & Eriksson 2015, s. 74

har dock inget principiellt motstånd mot att fira nattvard över nätet och gjorde inledningsvis några försök.

Många församlingar har sänt gudstjänster via Youtube eller Facebook, medan andra gått över till Zoom-gudstjänster, vilka varit mer interaktiva. Med det plötsligt stora utbudet av digitala gudstjänster har församlingsmedlemmar även kunnat följa andra församlingars gudstjänstsändningar i ganska stor utsträckning, visar undersökningen. Församlingar har sett de digitala sändningarna som missionella ytor som man gärna vill fortsätta med även efter pandemin. De som beskriver Zoom-gudstjänster har, till skillnad från dem som använt andra plattformar, upplevt en större närhet till församlingen. Där har man kunnat dela livet med varandra på ett annat sätt än de som suttit hemma framför en skärm med streamad gudstjänst. Utmaningen med Zoom-gudstjänster verkar dock vara att nå nya människor.

Trots digitala sändningar och Zoom-gudstjänster är det flera som uppger att den påtvingade digitaliseringen gjort att både vuxna och barn tappat goda vanor och rutiner kring gudstjänstfirandet. Det blir inte det samma att sitta hemma som att gå till kyrkan. En person uttrycker sin oro över vad det digitaliserade gudstjänstfirandet kan göra med församlingens medlemmar.

Jag tror tyvärr att många har kommit ur vanan. Tycker det är mycket olyckligt hur man så lätt blir konsument i och med att man kan delta på gudstjänster vid andra tider. Man bedömer som åskådare i stället för deltagare. Gillar inte vad det gör med mig.

Valet av plattform för att vara kyrka i, vare sig det är en förinspelad Youtube-sändning, ett Zoom-möte i realtid eller något annat digitalt rum, påverkar möjligheten till gemenskap och upprätthållandet av det kristna livet. Hur mycket behöver församlingsmedlemmarna egentligen varandra för att vara en gudstjänstfirande församling?

Pandemin riskerar att skapa en spänning mellan det fysiska mänskliga mötet och det digitala. Några kommer troligen även fortsättningsvis att se den digitala församlingen som sin. Ledare kan behöva vaka över att inte två parallella församlingar skapas.

Bland de svarande uttrycks en oro för hur det kommer att bli när man väl får återvända till gemenskapen i kyrkan. Vilka kommer att komma tillbaka och hur kommer församlingen att se ut? Kanske har församlingen fått ett större inåt-fokus, med en längtan efter att få mötas "bara vi" och därmed missat chanser att möta människor utanför kyrkan i deras existentiella frågor som pandemin kan ha utlöst eller förstärkt.

Om gudstjänsten är det som gör oss till kyrka, som Eriksson menar, och den möjligheten tas ifrån den gudstjänstfirande församlingen, vad är det då som definierar kyrkan?

Engagemang i församlingen

När Paulus beskriver församlingen i Första Korinthierbrevet väljer han att använda bilden av kroppen. En kropp med många olika kroppsdelar som alla är beroende av varandra. "Ty liksom kroppen är en och har många delar och alla de många kroppsdelarna bildar en enda kropp, så är det också med Kristus."⁷ Att vara en församling innebär gemenskap och tillhörighet, något som kraftigt begränsats under pandemin. Nästan 70% av enkätsvaren talar om att delaktigheten i församlingen försämrats under pandemin. "Delaktighet handlar ytterst sett om att erfara att man hör till ett sammanhang, är en del av en helhet och får komma till sin rätt som människa", skriver Carin Dernulf och Robert Eriksson.⁸

I följande avsnitt berörs frågor om delaktighet och engagemang i församlingen, genom att se på hur ledarskap, beslutsfattande och kommunikation sett ut under pandemin, hur verksamheter har påverkats samt hur man med rådande restriktioner kan bygga en församling.

Ledarskap och beslutsfattande

Pandemin med dess restriktioner har väckt frågor om församlingen som demokratisk förening med beslutsfattande i års- och församlingsmöte. Hos några uppstod en oro kring medbestämmande och transparens. Inom EFK uppger en dryg tredjedel att ledarskapet i församlingarna blivit något mer tydligt under pandemin medan nästan hälften menar att det vare sig blivit mer eller mindre tydligt i relation till hur det var tidigare. Det tyder ändå på att församlingars ledarskap visat tydlighet under pandemin och troligtvis gjort det redan innan.

Beslutsfattandet under pandemin har i stor utsträckning legat hos församlingens styrelse/församlingsledning. Trots detta verkar många församlingar ändå ha hittat vägar för att fatta gemensamma församlingsbeslut,

⁷ 1 Kor 12:12.

⁸ Dernulf & Eriksson 2015, s. 69.

då nära tre av fyra av de svarande anser att beslutsfattandet inte har blivit svårare under pandemin.⁹

Anställda i församlingar verkar ha fått ökat ansvar. Kanske för att det är de som haft det operativa ansvaret i församlingen. En svarande menar att "det är de anställda som till största delen fått ta ansvar för verksamheten. Församlingens ledarskap har följt deras förslag." De kortare beslutsvägarna skapar en risk att församlingens anställda fattar viktiga beslut på egen hand. En pastor beskriver att beslutsfattandet i stor utsträckning hamnat i hens knä.

Jag skulle säga att jag som pastor och föreståndare tagit många beslut på egen hand. Det har inte funnits tid att förankra alla beslut. Särskilt de första månaderna i pandemin ställde otroliga krav på snabba beslut. Vi formade också en krisgrupp de första veckorna som bestod av mig som föreståndare, vice ordförande, ordförande, kassör, läkare och pastorer. Den gruppen fick en viktig roll det första halvåret. Sen har vår personalgrupp i många frågor agerat yttersta ledarskap. Församlingsledningen har klivit tillbaka lite och haft svårt att hänga med i allt som sker. Detta tror jag hör ihop mycket med att ideella församlingsledare haft mycket att ställa om på sina arbetsplatser och det blev naturligt att anställd personal fick stort förtroende att leda i omställningen.

Kommunikation

I tider av osäkerhet och snabba förändringar är det viktigt med tydlig kommunikation till alla berörda personer. Det skapar trygghet och medvetenhet om vad som sker med det gemensamma i församlingen. För flera kan pandemin ha upplevts som minskat informationsflöde, då det som vanligtvis sägs runt till exempel fikaborden efter en gudstjänst har försvunnit. De officiella kommunikationsvägarna har blivit allt viktigare och församlingar har behövt bli bättre på att kommunicera. Någon uttrycker att "vi behöver bli bättre på att kommunicera vad som händer i församlingen", medan någon annan beskriver att "ledarskapet har kommunicerat med församlingen genom veckobrev vilket inte är nytt för pandemin. Men dessa brev har blivit ännu viktigare för att kunna följa vad som händer i församlingen och hur ledningen tänker och resonerar i pandemin."

Fritextsvaren vittnar om att kommunikation är oerhört viktigt. Där det redan fanns ett upparbetat informationsflöde i församlingen har det fortsatt att fungera, medan det blivit svårare att föra ut information där det

⁹ Av de svarande är det 36% som anger att det blivit varken eller på frågan om beslutsfattandet blivit svårare under pandemin, och 39% som i liten eller mycket liten utsträckning tycker att det har blivit svårare

inte funnits en lika tydlig strategi innan pandemin. En reflektion inför framtiden är hur de officiella och de inofficiella kommunikations-kanalerna ser ut och används i församlingen.

Verksamhet

Undersökningen visar att pandemi och restriktioner i ganska stor utsträckning har tydliggjort hur EFK-församlingar prioriterar sin verksamhet. Det framgår att gudstjänstfirandet är den överlägset högst prioriterade verksamheten. Då flera församlingar ställt om till digitala gudstjänstsendningar har det tagit mycket kraft, vilket många gånger skett på bekostnad av annan verksamhet.

Två målgrupper omnämns som de som blivit mest negativt påverkade av pandemirestriktioner, barn och äldre. En majoritet (59%) av de svarande uppger att församlingen i ganska eller mycket stor utsträckning gjort allt den kunnat för att bibehålla barn- och ungdomsverksamhet. Några har samlat barn utomhus, andra har haft digitala mötesplatser för barn och hittat andra kreativa lösningar. Samtidigt är det flera som vittnar om svårigheten med att skapa välfungerande digitala samlingar för barn. En viktig aspekt av detta är att barnen under pandemin har tappat den naturliga mötesplatsen i kyrkan under gudstjänsttid. Möten i kyrkan är så mycket mer för ett barn än att "bara" gå till söndagsskolan. För många församlingar har det även varit svårt att göra söndagsskolan digital, bland annat för att det är svårt att engagera barn i en digital samling samt att barn är beroende av en vuxen för att kunna hantera en digital söndagsskola. Det har även varit svårt för många att på ett tilltalande sätt nå barn genom de streamade gudstjänsterna. Någon av de svarande berättar att de under församlingens Zoom-gudstjänster haft inslag för barnen, vilket kan ha skapat en känsla av fortsatt tillhörighet i församlingen på ett bättre sätt än till exempel Youtube-gudstjänster.

Även de äldre medlemmarnas engagemang har begränsats hårt. Många äldre har haft svårt att använda sig av de digitala plattformarna. En knapp tredjedel av församlingarna uppger att de har försökt att göra allt för att bibehålla verksamheten för de äldre, medan nästan lika många, närmare en fjärdedel, har gjort det i liten utsträckning. De flesta anser dock att församlingen varken gjort det ena eller det andra.

En knapp tredjedel av de svarande uppger att pandemin kom som en objuden inkräktare i församlingslivet, som mycket av församlingens kärnverksamhet på paus på obestämd framtid. Undersökningen visar även på den motsatta uppfattningen, då en fjärdedel av de svarande menar att pan-

demin kommit som ett välkommet avbrott från en slentrianmässig verksamhet i församlingen. Kanske är det så att många upplevt en verksamhetströtthet, som i och med pandemirestriktionerna fick ett slut. En svarande förklarar pandemin som ett välkommet avbrott.

Jag tror att många tyckt det varit ett skönt avbrott att inte behöva vara engagerad i församlingen, och att åka och besöka gudstjänster på söndagar också för den delen. Det blir ett eldprov i höst att se vilka som kommer tillbaka, och hur villiga man är till frivilligarbete. Det är möjligt att vi kommer behöva se över hur vi organiserar oss för att klara av det.

Trots omständigheterna och de begränsningar som funnits, finns det församlingar som startat upp nya verksamheter och projekt under pandemin. Majoriteten har inte gjort det, men en fjärdedel har i någon mån ändå lyckats göra det.

Hur ska församlingen byggas egentligen?

Pandemin har accentuerat frågan om hur församlingslivet bör se ut och hur ska det byggas för att fungera för så många som möjligt i tider av kris. Gemenskapen mellan människor framstår som något av det viktigaste som synliggjorts under pandemin. Det finns två kategorier av församlingar som anser sig minst påverkade av pandemin. Det är för det första de små församlingarna, som kunnat fortsätta med sitt församlingsliv i någon form trots restriktioner. Den andra kategorin är de församlingar som byggt sitt församlingsliv på någon form av smågrupper, i vilka medlemmar kunnat fortsätta att mötas. Det som verkar vara viktigt är dock att det handlar om församlingar där mötet i smågruppen varit mer prioriterat än den större gemenskapen i gudstjänsten. Detta utvecklas ytterligare i kommande avsnitt.

Församlingens andliga liv

Det har varit utmanande för församlingens medlemmar att bibehålla och utvecklas i det andliga livet under pandemin. I denna avdelning förs resonemang om vägar till trons fördjupning och behovet av smågrupper för att möjliggöra det.

Undersökningen visat tydligt på vikten av gudstjänstgemenskap för det andliga livets utveckling och upprätthållande. Nästan hälften av de svarande anser att församlingens andliga liv har försämrats under pandemin, tätt följt av dem (43%) som anser att det varken blivit bättre eller

sämre. En svarande säger att "jag har insett att församlingens gudstjänster är mer viktiga för vårt andliga liv än vad jag tidigare hade trott." Begränsas denna del av det kristna livet, blir det en påtaglig försämring. Gudstjänstlivet i gemenskap kan av många ha uppfattats som självklart och något som tagits för givet. Det är inte förrän det inte längre finns som behovet av det framträder. Som ordspråket säger: man saknar inte kon förrän båset är tomt.¹⁰

Sara Fransson visar i sin artikel i denna rapport att detta även blivit tydligt i Svenska kyrkan.¹¹ Hon beskriver hur framför allt flera yngre kyrkoherdar beskriver gudstjänstens centrala roll i församlinglivet. De betonar att de efter pandemin vill värna gudstjänsten framför till exempel fikakulturen. Möjligen är det en skillnad i synen på gudstjänstfirandets centrala roll mellan pastorer/präster och den vanlige gudstjänstdeltagaren, som i större utsträckning kanske kan sakna den mellanmänniska gemenskapen runt fikaborden.

För många svarande har pandemin även inneburit en stor påfrestning på det personliga andliga livet. Det som sker, eller inte sker, i den större gemenskapen i församlingen påverkar även på det personliga planet. Två tredjedelar uppger att pandemin varit en stor påfrestning i ganska stor eller mycket stor utsträckning. Samtidigt är det lika många svarande som menar att församlingen i ganska eller mycket stor utsträckning gett förutsättningar för att främja medlemmarnas andliga utveckling. Närmare tre femtedelar av EFK-respondenterna uppger att den egna tron har fördjupats i stor utsträckning under pandemin. Den rådande situationen har inneburit en svår påfrestning på det andliga livet men den personliga tron har ändå fördjupats tack vare att församlingar gett nödvändiga förutsättningar för det.

Trons fördjupning

Vilka är då de bidragande faktorerna till den personliga trons fördjupning? Något som återkommer i materialet är behovet av en gemenskap där tron kan få utvecklas tillsammans med andra. Personer som funnits i smågrupper som kunnat mötas under pandemin, verkar ha påverkats i mindre utsträckning av pandemin än dem som saknat det mindre sammanhanget.

¹⁰ För vidare resonemang se Josefsson, "Bilder av församlingen", s. 60 i denna volym.

¹¹ Se Fransson, "Församlinglivet under coronapandemin", s. 196 i denna volym.

Jag tror att den andliga utvecklingen hos församlingsmedlemmar under pandemin har varit ganska oavhängigt av huruvida man haft sammanhang där man kan utvecklas andligt som funnits kvar. Till exempel en hemgrupp som haft fortsatt kontakt, regelbundet deltagande i böneträffar som funnits kvar, en partner/andra familjemedlemmar/nära vänner som man regelbundet ber/läser bibeln/lovsjunger gud tillsammans med. För de som inte haft det har det varit svårare och kanske stannat av mer. Till exempel singlar, personer som inte är med i en hemgrupp osv.

Det har dock inte varit helt enkelt att upprätthålla smågruppsstrukturer i församlingar, och ännu svårare har det varit att starta nya grupper, trots att behov funnits.

En annan bidragande faktor för trons fördjupning verkar vara praktiker kring bibelläsning och bön. En svarsperson säger att det har varit "en tid av fördjupning och en tid där den personliga andakten och att dela tro med familj och nära vänner varit viktigt. Det tror jag har lett till djup och fokus i församlingen." Samtidigt är personen medveten om utmaningen som finns hos de nyomvända, som behövt mer stöd från mogna kristna i sin nya vandring med Jesus.

Möjligheten till gemenskap i en mindre grupp tillsammans med fungerande personliga praktiker har bidragit till människors upplevda fördjupning av det andliga livet. Samtidigt visar materialet på upptäckten av att församlingens gudstjänster spelar en viktig roll för det personliga andliga livet. Detta senare kan få betydelse för vägval när pandemi och restriktioner lättar.

Smågrupper

I flera av fritextsvaren framkommer hur betydelsefullt deltagandet i en smågrupp har varit under pandemin. Det är dock få församlingar, enbart 10%, som lyckats starta nya smågrupper under den här tiden. Det framgår av svaren att de flesta som funnits en smågrupp under pandemin, är de som fanns med i en grupp redan innan. Deltagandet i en smågrupp har varit betydelsefullt på många plan, och har även inneburit att man kunnat få praktisk eller ekonomisk hjälp av varandra inom gruppen.

Här har vi ett jobb att göra. Vi har fått bekräftat att vi är en församling som HAR husgrupper, inte en församling som BESTÅR av husgrupper. Dvs det är inte vårt DNA utan snarare en del av vår verksamhet. En av våra pastorer har gjort ett omfattande jobb under året och tagit fram en plan för hur vi ska jobba vidare. Pandemin kommer hjälpa oss att förklara och motivera för församlingens husgrupper att det är viktigt att en viss förändring sker.

Behovet av smågrupper i församlingen är tydligt. En övervägande majoritet av de svarande inom EFK (61%) tror att deras församlingar kommer att prioritera arbetet med smågrupper i större utsträckning efter pandemin. Det är en uppfattning som tydligast är gemensam med Pingst, medan SAMs och Equmeniakyrkans respondenter inte i samma utsträckning tror att smågrupper kommer att vara ett lika prioriterat område framöver. För en etablerad församling där smågrupperna är mer av en verksamhet är utmaningen större än för en församling där hela församlingsstrukturen är byggd på smågrupper. Kanske gör församlingar det för komplicerat med smågrupper, när det egentligen inte borde vara svårare än en informant skriver: "Se till att verkligen alla hittar hem i en hemgrupp."

Med hjälp av smågrupper, som inte är beroende av att kunna mötas i den gemensamma kyrkobyggnaden, skulle fler församlingsmedlemmar kunna fördjupas i sitt andliga liv, oavhängigt vad som sker runt omkring. Smågruppen kan fungera som en puls i det kristna livet.

Diakoni, evangelisation och relationer

Pandemin har inneburit en större och oönskad ensamhet få många. Ensamheten har främst drabbat de äldre i församlingarna, men även många andra. Den ofrivilliga ensamheten kan leda till ett sämre mående och ökad psykisk ohälsa. Diakonin, som varit högt prioriterad i många församlingar har på grund av pandemirestriktioner tvingats till begränsningar.

En betydande andel (41%) av de svarande menar att deras församling i ganska eller mycket stor utsträckning har engagerat sig i samhällsbehov som uppkommit på grund av pandemin. Det tyder på att församlingen, i den mån det varit möjligt, har försökt att hitta vägar för diakoni. En knapp fjärdedel av de svarande anger däremot att församlingen i ganska eller mycket liten utsträckning har engagerat sig i samhällsbehov.

Den interna hjälpen

Ett område där smågrupperna spelat en viktig roll i flera församlingar, är för den interna hjälpen. En majoritet av de svarande (57%) menar att man inom smågrupperna hjälpt varandra både praktiskt med till exempel att utträta ärenden eller genom ekonomiskt stöd. Här utmärker sig EFK något i relation till övriga samfund. För dem som finns i en smågrupp utgör denna ett viktigt nätverk. För den som däremot inte finns i någon smågrupp, eller för den som söker diakonalt stöd från församlingen, har pandemirestriktioner skapat vissa begränsningar.

Evangelisation

Pandemin har för många inneburit att hemmet fungerat som arbetsplats och den naturliga kontakten med människor utanför hemmet och familjen har blivit minimerad. Trots detta är det många (42%) som anger att församlingsmedlemmar ökat sitt evangeliserande, genom att dela sin tro med personer utanför församlingen under pandemin. Det är även en stor andel (44%) som anger att evangelisationen varken ökat eller minskat. Däremot är det enbart 14% som i mindre utsträckning delat sin tro med andra än med dem inom församlingen. Den ökande evangelisationen förklaras av en svarande med "att inte kunna ha de vanliga verksamheterna har gjort att vi har gått ut och evangeliserat mer regelbundet." En annan orsak till den ökade evangelisationen kan vara att "människors allmänna rädsla och oro gör att kristnas trygghet märks i större utsträckning vilket kan ge upphov till mera frågor". Pandemin uppfattas ha väckt existentiella frågor hos många, och det kan mycket väl vara så att människor med en tro känt ett större lugn och förtrostan i en orolig tid, vilket resulterat i fler samtal med människor om livets viktigheter.

En annan del av evangelisationen som lyfts fram som ett positivt exempel är alla de gudstjänster som sänts på Youtube eller Facebook under pandemin. Det har gett människor en möjlighet att "titta in" in kyrkan utan att behöva avslöja sig i en gudstjänst. Två tredjedelar av de svarande uppger att församlingarna har ökat användandet av digitala och sociala medier för att nå nya människor. I framtiden är det intressant att se vilken effekt dessa medier haft för att människor ska komma till tro. Hur många har blivit kristna genom Youtube-sända gudstjänster? Frida Mannerfelt resonerar kring digitaliseringens möjligheter, men även dess risker, för kyrkan och gemenskapen i sin artikel i den här rapporten.¹²

Relationer

I studien ligger ett stort fokus på den interna hjälpen och de redan befintliga relationerna inom församlingen. 59% av de svarande menar att tillhörigheten och gemenskapen i församlingen har påverkats negativt under pandemin. Drygt 40% av församlingarna uppger att de har försökt att ge extra uppmärksamhet till dem som inte har någon livspartner eller släkt på nära håll. Förutom församlingens egna medlemmar, finns det ofta personer i församlingens nätverk som relaterar till församlingen på ett eller

¹² Se Mannerfelt, "Old and New Habits", s. 90 i denna volym.

annat sätt. Flera församlingar verkar ha bibehållit kontakten med dem (34%) medan en nästan lika stor del (29%) inte har lyckats med det.

Analys och reflektion

Utifrån det insamlade materialet och genomgången ovan är det ett antal områden jag vill reflektera kring. Resonemang kommer föras kring relationen mellan det inåt-fokus som framträder i materialet och uppdraget att evangelisera. I undersökningen och i samtal jag själv haft som pastor har behovet av smågrupper lyfts fram. Därför kommer jag även att resonera kring det. Pandemin tvingade fram en förnygring och ett förändringsarbete i många församlingar, vilket jag också resonerar kring. Slutligen kommer jag att göra en framåtblick, utifrån några områden som har stuckit ut under arbetets gång.

Inåt-fokus vs. Evangelisation

En av EFKs identitetsmarkörer är att man vill vara missionell till sin natur och förstå den enskilda församlingen som sänd till världen. Församlingen uppfattas verka med Gud i hans mission och arbetar utifrån en helhetssyn på evangeliet.¹³

Under pandemin har flera nya missionella ytor skapats, som Youtube- eller Facebook-sända gudstjänster. En direkt effekt av pandemin är att många församlingar blivit mer digitalt öppna och på så vis mer tillgängliga för fler. Församlingar har glatt sig åt att de digitala gudstjänsterna har haft fler visningar än antalet som brukar komma till kyrkan. Pandemin har påskyndat att tillgängliggöra förkunnelse och på så vis skapat fler missionella ytor. Detta är däremot en osäker måttstock för verkligt gudstjänstfirande.

Samtidigt som den missionella ytan blivit större längtar många efter den fysiska gemenskapen i församlingen. Man vill mötas, dela måltidsgemenskap, skratta tillsammans och allt det som hör församlingslivet till. Gemenskapen sattes på paus i och med pandemins tillslag, och behovet av att återskapa den är stort. En utmaning för församlingar efter återöppnandet kommer att vara att å ena sidan värna de goda relationerna inåt i församlingen och samtidigt bibehålla fokus på att dela evangeliet till människor genom de nya missionella ytorna. En möjlig risk är att pandemin gjort

¹³ EFKs Tro och självförståelsedokument.

församlingen mer inåtvänd. En konsekvens av detta kan bli att församlingen förlorar sitt missionella fokus och i stället blir en klubb för inbördes beundran.

En viktig lärdom från pandemin är att rummet faktisk spelar roll. Det gäller oavsett om man firar gudstjänster på plats i ett kyrkorum eller digitalt. Att titta på en Facebook- eller Youtube-sändning kan liknas vid att passera utanför kyrkan och kunna titta in och ta del av innehållet lite mer anonymt. Att däremot kliva in över tröskeln, in i kyrksalen, är för många svårare och kan jämföras med att klicka in sig i en Zoom-gudstjänst. Som kyrka, och i egenskap av pastor i en församling, behöver jag och vi identifiera svårigheterna och möjligheterna för hur gemenskap skapas och främjas, främst för nya människor som inte redan känner varandra.

Frågan ställs på sin spets. Vilken kyrka vill vi vara efter pandemin? En kyrka med starkt inåt-fokus, där en innerlig gemenskap växer fram eller en kyrka som hela tiden når nya människor? En förhoppning är att dessa båda delar ska kunna kombineras i formandet av och bygga en stark och varm gemenskap där nya människor hittar ett hem.

Smågrupper

Flera av dem som deltagit i undersökningen har betonat vikten av smågrupper. Det verkar vara så att de som redan innan pandemin hade ett system för smågrupper i församlingen, har varit bättre rustade för att klara av en kris som coronapandemin. Detta väcker även frågor om hur hållbara strukturer byggs i församlingen och i människors liv. De som verkar klara av krisen bäst, och som fortsatt att växa i tro och lärjungaskap, är de som haft en smågrupp där man möts fysiskt eller digitalt.

Med undersökningen som grund är det min personliga uppfattning att församlingar i högre grad bör skapa strukturer för smågrupper. Dessa verkar stödja medlemmarna att växa och bevaras i tron även i kriser som man inte kan styra över. För många församlingar kommer det sannolikt innebära en utmaning att erbjuda varje person som relaterar till församlingen en smågrupp.

Relationer människor emellan kommer fortsätta att vara viktiga framöver. Både för dem som är gamla i tron, men inte minst för dem som är nya. Det behövs för att ha en trygg bas att bygga sitt kristna liv på. Det finns dock risker med smågruppsarbetet, om det blir ett allt för stort inåt-fokus. Det kommer att vara en utmaning för församlingen efter pandemin att skapa smågrupper som också fungerar som en missionell yta.

Smågruppen och gemenskapen i den kan fungera som en rytm i livet, som ger en livsavgörande puls. Något som pågår, oavsett omständigheter runt omkring. Att bygga smågruppsgemenskaper är ett behov i alla kristna sammanhang, men kanske har det också blivit ett sätt för församlingar inom EFK att definiera gemenskap. Den lilla gruppen, med nära relation till varandra och till Gud.

Förändringsarbete och kommunikation

Som nämnts ovan är det många som har uppfattat att församlingens ledarskap har blivit tydligare under pandemin. Undersökningen pekar på vikten av god och transparent kommunikation, både vad gäller beslut och förändringar. Pandemin har påskyndat visst förändringsarbete i församlingen. Vissa förändringar har varit önskvärda, andra har tvingats fram. Ett område som nämns är generationsskiftet som tvingades fram när restriktionerna uppmanade 70+:are att stanna hemma. Många äldre som burit ett stort ansvar i församlingens liv kunde inte längre göra det. Det ledde till att en förnyingsprocess som skulle skett över en längre tid tvingades fram. För några kan generationsskiftet varit önskat medan det för fler kan upplevts väl drastiskt, med följden att människor känt sig avsidestagna och inte längre behövda.

Framåt

Förhoppningsvis finns det ett slut på pandemin. I skrivande stund är utvecklingen osäker. När jag blickar framåt är det några områden som jag uppfattar är viktiga för församlingar inom EFK att vara uppmärksam på:

- Församlingen är Kristi kropp och församlingens liv bygger på gemenskap mellan människor och mellan människor och Gud. Många vittnar om att engagemangsnivån har blivit lägre. Risken är att gudstjänsten och församlingens liv professionaliseras. EFKs betoning på lekmannaskapet och det allmänna prästodömet bör även fortsättningsvis prägla församlingen.
- Pastorer har allt att vinna på att stödja trons fördjupning hos medlemmarna, även när det inte går att mötas till gudstjänst. Smågrupper kommer att spela en betydande roll för det framtida församlingsbygget, för att både församlingar och enskilda ska kunna leva i ett hållbart och långsiktigt lärjungaskap. Att skapa goda vanor och en rytm för livet är kanske till och med viktigare än att mötas till stora gudstjänster.

- Kommunikation är A och O för att skapa delaktighet. Undersökningen har visat att de officiella kommunikationsvägarna blir avgörande när de inofficiella inte finns kvar på samma sätt. En god kommunikation ökar också möjligheten till en större delaktighet.
- En viktig fråga är hur de digitala plattformarna ska användas framöver? Men är det rimligt att fortsätta att använda dem på samma sätt som mitt under pandemin? För en del har de varit den enda möjligheten till kontakt med sin församling, medan det för andra snarare skapat en distans till församlingen. Har digitala gudstjänster verkligen fungerat som en missionell yta, eller är det ett önsketänkande? Detta behöver varje församling analysera.

Kan det kristna livet levas utan den större gemenskapen? En till synes enkel fråga, men utan ett entydigt svar. För några har det inte fungerat alls att vara kristen på egen hand. För en del kanske det till och med har varit förödande. Andra har däremot fördjupats i sin tro, trots pandemins omständigheter. Kärnan i kristen tro är gemenskap och varje människa är skapad till gemenskap. Därför behöver det kristna livet, så långt det är möjligt, levas i den större gemenskapen.

Referenser

Litteratur

Dernulf, Carin & Robert Eriksson 2015, "Delaktighet. Om att ta emot och bli emottagen" i Eriksson m.fl (red) *Söndag. Gudstjänst för en ny tid*. Örebro: Libris förlag.

EFKs Tro och självförståelsedokument.

Eriksson, Robert m fl (red) 2015, *Söndag. Gudstjänst för en ny tid*. Örebro: Libris förlag.

Fahlgren, Sune m fl (red) 2021, *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Stockholm: Libris förlag.

Webbsidor

www.efk.se

<https://efk.se/om-oss.html> Hämtad 211108

<https://efk.se/kontakt/efk-och-corona/tips-till-forsamlingar-i-coronati-der.html> Hämtad 211108

<https://efk.se/kontakt/efk-och-corona/tips-till-forsamlingar-i-coronati-der/rum-for-samtal-med-tema-omstart.html> Hämtad 211108

”Fokus på kärnan: livet med Gud”

Svenska Alliansmissionen

JAKOB SVENSSON

Inledning

Svenska Alliansmissionen (SAM) är ett samfund med närmare 14 000 medlemmar i 153 församlingar. Huvudkontoret ligger i Jönköping och församlingarna finns särskilt koncentrerade till Småland med angränsande landskap. Samfundet bedriver pionjär verksamhet med församlingsplantering på olika platser såsom Stockholm, Malmö och Båstad. Även migrantförsamlingar i bland annat Västerås, Göteborg, Norrköping och Stockholm är anslutna till samfundet.

Under pandemin har samfundet stöttat och uppmanat församlingar på olika sätt att följa restriktioner och rekommendationer. Bland annat genom digitala samlingar som till exempel årskonferens, ”församlingslyftet”, tillsammanskvällar och trettondagsmöten. Anställda på samfundet har också på olika sätt lyssnat in församlingars behov samt genomfört direkta ekonomiska utrop för samfundets gårdar och skolor då de kämpat med ekonomin. Digitala gudstjänster och samlingar har genomförts av samfundspersonal med församlingar, ibland även genom fysiskt besök. Särskilt har det funnits en omfattande kontakt och dialog med församlingsledningar och pastorer för både rådgivning och stöd. Kommunikationsavdelningen har varit mycket aktiv gentemot församlingarna genom att sprida viktig information till exempel via mejl och hemsida.¹ Som stöttning till pastorerna har samfundet även genomfört teologiska Zoom-samtal om aktuella frågor bland annat kopplat till pandemin.

Materialet

I SAM:s undersökning har 26 personer, 11 kvinnor och 15 män, från 10 SAM-församlingar deltagit och svarat på enkäten. Av de medverkande är 4 personer under 40 år, 9 personer mellan 41–49 år och 13 personer över 50

¹ Svenska Alliansmissionen 2021.

år. De medverkande har olika uppgifter i församlingarna varav 8 är pastorer och 18 medlemmar. Av studiens samtliga 182 deltagare utgör SAM:s medverkande således drygt 14 procent. Av SAM:s deltagare i enkäten bor 17 personer på ort med mindre än 24 999 invånare, 2 personer på ort mellan 25 000 och 79 999 invånare samt 6 personer på ort med mer än 80 000 invånare. 1 person har utelämnat denna uppgift. Av de medverkande tillhör 5 personer en församling med färre än 99 medlemmar, 19 personer tillhör församlingar med medlemsantal mellan 100–299 personer och 2 personer tillhör församling med medlemsantal mellan 300–699 medlemmar. Som siffrorna visar tillhör de flesta medverkande, 24 personer, församlingar under 300 medlemmar. Detta är inte förvånande då majoriteten av SAM:s församlingar befinner sig inom detta medlemsantal. 17 personer av de deltagande bor även på ort med mindre än 25 000 invånare vilket också faller sig naturligt då majoriteten av SAM:s församlingar finns på orter med lägre befolkning än 25 000 invånare.

Texten som följer i denna artikel syftar i första hand till samfundets materialinsamling och delprojekt. I jämförelse med övriga samfund är SAM:s deltagande tydligt lägre i undersökningen. En viss försiktighet har därför beaktats då olika slutsatser dragits.

Fokusområden

Engagemang

Enkäten visar att tre fjärdedelar av församlingarna genomfört betydande förändringar av verksamheten på grund av pandemin i mycket stor utsträckning. Nästan alla församlingar har även haft förmåga att ställa om i stor utsträckning. Tre fjärdedelar svarar dock att känslan av delaktighet i församlingens arbete har försämrats i stor utsträckning. Samtidigt svarar i stort sett alla att de är jätteglada över sin församling vilket eventuellt kan påvisa ett passivt engagemang via skärm men inte delaktighet i församlingens ledargrupper. Majoriteten svarar även att pandemin inneburit stora påfrestningar för vissa utsatta grupper i församlingen i stor utsträckning. I enkätsvaren framgår dock inte en gemensam bild av vilka grupper detta gäller men några fritextsvar kan eventuellt ge vägledning: "Det har varit svårt att få församlingsmedlemmar att delta. På grund av ålder, rädsla för covid samt att en del uttrycker att de är obekväma med att 'förevigas' på Youtube." "Framför allt saknar barnen en plats i gudstjänsten

när det blir digitalt, vilket är oerhört tråkigt. En 'förlorad generation' kanske inte är allt för överdrivet trots allt."

Drygt hälften av svaren visar dock att pandemin inte påskyndat förändringar som församlingarna tidigare velat göra. Detta skiljer SAM något gentemot Pingst och EFK i undersökningen. Pandemin har inte påskyndat förändringar procentuellt i samma utsträckning inom SAM-församlingarna som hos de två andra samfundet. I denna fråga behöver vägas in att flera av SAM:s församlingar befinner sig på orter med mindre församlingar där eventuellt benägenheten till förändringar inte sker i samma takt som i större sammanhang. Vilken ålder medlemmar befinner sig i bör också räknas in som en påverkande faktor vid förmågan att förändra verksamhet. Dock, en viktig aspekt att beakta är att det mindre sammanhagens styrka under pandemin kan ha varit att hålla befintliga verksamheter i gång. Behovet av att påskynda förändringar under pandemin kan därför ha sett olika ut i församlingar. SAM:s församlingar, utifrån geografi och storlek, kunde därför eventuellt i större utsträckning än andra medverkandes församlingar haft befintlig verksamhet i gång under krisen.

Drygt hälften av de medverkande i undersökningen andas dock optimism då man tror att församlingen kommer att utvecklas positivt efter pandemin. Svaren påvisar en tro på framtiden och vad som kan följa av det. Ett svar som uttrycker något om vad som saknats och en vägvisare framåt i att hitta tillbaka till varandra: "Det personliga mötet går inte att ersätta digitalt. Så oavsett antal deltagare så blir närvaron och personliga relationer lidande."

Ledarskap i församlingarna

Under pandemin har det i flera fall varit påfrestande att vara i ledarskap. Två tredjedelar svarar att pandemin inneburit stora påfrestningar för församlingarnas ledarskap. Exakt vilka påfrestningar det handlar om framkommer inte men följande svar ger guidning: "Det har varit svårt som ledning att stå pall för de val man gör då det alltid finns personer som är missnöjda oberoende vad man gör eller inte gör." "Stor påfrestning för styrelsen/ledarskapet, med tråkiga och impopulära beslut." Drygt en tredjedel anser att församlingens ledarskap blivit mer tydligt medan hälften svarar varken eller.

Hälften av de medverkande anser att församlingsledningarna tagit beslut under pandemin medan en tredjedel svarar varken eller. På frågan om andra människor än tidigare tagit ansvar över församlingens uppgifter varierar svaren. En femtedel svarar i stor utsträckning, nästan två femtedelar i liten utsträckning och knappt hälften varken eller. Beslutsfattandet har

blivit svårare hos flera församlingar svarar en tredjedel medan hälften svarar varken eller och nästan tre fjärdedelar svarar att församlingens ledning visat sig tåla den påfrestning som pandemin inneburit. På frågan om det långsiktiga förändringsarbetet blivit enklare eller svårare svarar en tredjedel enklare, en tredjedel svårare och en tredjedel varken eller. Några svar om det positiva som upplevts hos ledarskapet är "god stämning och välmående grupp." "Majoriteten i ledningen har varit flexibla, förstående och tagit sitt ansvar."

Församlingens verksamhet

I frågor om församlingens verksamhet svarar strax över hälften att pandemin tydliggjort vilka verksamheter församlingen prioriterat. Nästan alla svarar också att sin församling startat nya verksamheter eller projekt i liten utsträckning. I denna fråga skiljer sig SAM markant mot de övriga tre samfundens svar. Vad detta helt beror på är svårt att säga, men förmågan att som gemenskap ställa om och anpassa efter rådande förhållanden, kan vara en aspekt. Det finns dock erfarenhet inom samfundet som ger en annan bild. En anpassning till den då rådande pandemisituationen innebar inte per automatik nystart av verksamheter, utan förändring och anpassning av befintlig verksamhet. Ett exempel på detta kan vara att i stället för stillasittande bön inomhus anordna vandring med bön. Det är förvisso olika verksamheter men snarare en anpassning av situationen än en nystart av verksamhet.

Två tredjedelar svarar att de haft barn- och ungdomsverksamheten vid liv i stor utsträckning. På frågan i vilken utsträckning det medverkande anser att församlingen gjort allt den kunnat för att hålla verksamheten i liv för äldre, svarar endast en fjärdedel i stor utsträckning. Drygt hälften svarar att pandemin inte inneburit ett välkommet avbrott från verksamheten och att frivilligarbetare i församlingen varit mindre aktiva under pandemin. "Jag upplever inte att medlemmar sett det som en välbehövlig paus från verksamhet, utan att man i stället känt en sorg över de kontakter vi inte kan upprätthålla." Nästan alla ser positivt på framtiden då de svarar att de är övertygade om att Gud kommer verka ännu kraftfullare de närmaste åren. Knappt tre fjärdedelar svarar att de ger konkret hjälp till nya kristna så att de kan växa i sin tro. Detta stärker bilden av att verksamheterna kan komma starkt tillbaka.

Bilden av församlingars verksamheter är att det innan pandemin fanns flera frivilliga ledare som hjälptes åt att bära verksamheten i olika grupper. Undersökningen visar att det under pandemin blivit färre ledare på grund av att vissa verksamheter inte kunnat genomföras. De verksamheter som varit möjliga att få till stånd har i stället samlat en mindre grupp av ledare

som blivit än mer aktiva. "De församlingsmedlemmar som oavsett covid är aktiva är nu under covid än mer aktiva."

"Angående medlemmars engagemang tänker jag att vissa grupper engagemang har ökat, framför allt de som jobbar med teknik. För andra har det inneburit begränsning i om med att gudstjänster sänds live och ligger offentligt på till exempel Youtube."

Församlingens organisation

Knappt två tredjedelar svarar att församlingens organisation klarat påfrestningarna bra under pandemin i stor utsträckning och drygt hälften att kommunikationen inom församlingen blivit bättre. Svaren varierar något på frågan om församlingens totala ekonomi blivit bättre eller sämre under pandemin. Hälften av de medverkande svarar varken eller, vilket kan bero på en oförändrad ekonomisk situation eller att medverkande saknar kunskap i frågan. Drygt en tredjedel svarar att ekonomin blivit sämre. Antalet deltagare på digitala församlingsmöten har minskat svarar knappt hälften medan en fjärdedel svarar en liten ökning. Vad gäller delaktigheten och interaktionen under församlingsmöten svarar hälften en minskning och knappt hälften varken eller.

Nära två tredjedelar svarar att möjligheten att välkomna människor utan tidigare kontakt med församlingen har försämrats. Detta är inte heller förvånansvärt med tanke på de restriktioner pandemin påförde samhället och därmed församlingar. Möjligheten att träffas över digitala plattformar har möjliggjort mötesplatser för fler men knappast skapat ett rum för delaktighet och engagemang för massan och nya bekanta. Kommunikationen verkar ha blivit bättre: "Församlingsledningen har jobbat bra med att informera. Sedan har det inte varit så mycket till dialog." "Medveten, regelbunden och tydligt uppstyrd kommunikation skapar tilltro och trygghet när alla får del av i princip samma information samtidigt." Men samtidigt stärker undersökningen bilden av digitala mötesplatser med mottagare som i det formatet lätt blir passiva.

Gudstjänst

På frågan om gudstjänsterna väsentligen blivit bättre eller sämre under pandemin svarar hälften sämre och nästan hälften varken eller. I relation till detta har alla utom en svarat att man förändrat arbetet med digitala mötesplatser i stor utsträckning. I stort sett alla har även uppgett att engagemanget i gudstjänstlivet minskat. Å andra sidan svarar majoriteten att det är en inspirerande erfarenhet att delta i sin församlings gudstjänst. Drygt hälften har också svarat att medlemmar följt andra församlingars

gudstjänster via nätet. Ett par exempel på olika tankar om digitala sändningar: "Digitaliseringen skapar nya möjligheter och det blir lättare att mötas".

"Det är väsensskilt att träffas i kyrkan och på skärmen. Vår församling bygger mycket på gemenskapen och mötet med varandra. Jag förlorar känslan för församlinglivet när jag inte träffar mina syskon i Kristus".

De medverkande svarar olika i vilken utsträckning församlingen lyckats väl i vägvalen kring att fira nattvard under pandemin. Två tredjedelar svarar dock att man lyckats i låg utsträckning. Svaren skiljer sig även något på frågan om i vilken utsträckning som församlingarna fortsatt oförändrat med dop under pandemin, om än i digitala gudstjänster. En tredjedel svarar i låg utsträckning, en tredjedel varken eller och en tredjedel i hög utsträckning. Svarens variation kan indikera att församlingarna valt att hantera just nattvardsfirande och dop på olika sätt. Till exempel har en del församlingar valt att fira nattvard digitalt, en del har firat nattvard genom drop-in i kyrkan och en del avvaktat med att fira nattvard. "Nattvard har vi enbart vågat fira nu i påsk och då under en längre period med drop-in nattvard."

Det framkommer i svaren att engagemanget i gudstjänstlivet minskat men de digitala mötesplatserna ökat. Tillgängligheten att fira gudstjänst i sin egen eller annan församling har alltså ökat under pandemin men delaktighet och engagemang minskat. Svaren visar samtidigt att det finns en längtan att fira gudstjänst och att det ger mersmak med fördjupad tro och erfarenhet. "Inget kan ersätta den gemenskap vi upplever när vi andas samma luft, kan röra och se varandras ansikten."

Andligt liv

På frågan om församlingens andliga liv varit bättre eller sämre under pandemin svarar nästan hälften varken eller och nästan hälften lite sämre. Större delen svarar även att de tror pandemin inneburit en stor påfrestning för det andliga livet bland församlingens medlemmar. Hälften svarar att församlingen gett förutsättningar för att främja medlemmarnas andliga utveckling under pandemin, medan nästan en tredjedel svarar i liten utsträckning på frågan.

På frågan om i vilken utsträckning pandemin varit en period då tron har fördjupats och utvecklats är det större skillnad i svaren. Svartalternativen varken eller, i stor utsträckning och i liten utsträckning får en tredjedel av svaren var. Det skiljer även i svaren på frågan om medlemmars psy-

kiska ohälsa ökat under pandemin. Hälften svarar varken eller och en tredjedel i stor utsträckning. Klart är saknaden av närhet till varandra under tid av isolering. "De ensamma har blivit mer ensamma. Ledsamt att inte smågrupper har kunnat vara i gång."

Tron, visar svaren, har varit en bärande kraft i arbetslivet under pandemin för majoriteten av de medverkande, drygt tre fjärdedelar svarar att tron hjälpt dem i yrkeslivet i stor utsträckning. Några fler än hälften svarar även att de uppfattar att människors intresse för andliga frågor ökat under pandemin. Detta gäller även för de medverkande själva, då tre fjärdedelar svarar att betydelsen för tro och andliga frågor ökat i olika grad. "Mitt andliga liv är för mig en trygghet och en självklar del av mig. Jag har förlitat mig än mer på Gud i pandemin och bett för familj och vänner och deras hälsa."

Diakoni

På frågan om det startats nya smågrupper under pandemin svarar tre fjärdedelar i liten utsträckning. Drygt hälften anser också att intensiteten, nerven och gemenskapen i smågrupperna påverkas negativt av digitala möten. Det är därför inte förvånande att de flesta svarar i liten utsträckning på frågan om nya människor kommit med i någon smågrupp under pandemin. "Smågrupper är viktigt. Men svårt att träffas digitalt. Blir mer personligt."

Det är lite olika svar om man inom smågrupperna hjälpt varandra praktiskt med att till exempel göra ärenden eller bidragit med ekonomisk hjälp. En tredjedel svarar i liten utsträckning och nästan hälften varken eller. Avseende denna fråga svarar de övriga medverkande samfunden i större utsträckning än SAM, att man hjälpt varandra inom församlingens smågrupper. En aspekt av att försöka förstå skillnaden i detta kan vara att flera av SAM:s församlingar finns på mindre orter där det finns andra sociala strukturer. Dessa gemenskaper kan fylla människors behov på liknande sätt som smågrupper gör. Drygt hälften svarar även att man i liten utsträckning ökat sin satsning på smågrupper för tonåringar. I fråga om framtiden och smågrupper andas svaren optimism. Hälften svarar i stor utsträckning och hälften varken eller, att de tror att församlingen kommer att prioritera smågrupperna högre efter pandemin. Att hälften svarar varken eller kan indikera att församlingarna bär andra sociala strukturer än just smågrupper.

Engagemang och evangelisation i samhället

Svaren skiftar något i frågan om i vilken utsträckning församlingen engagerat sig i de samhällsbehov som uppkommit. Svarsalternativen i stor utsträckning, i liten utsträckning och varken eller får ungefär en tredjedel var. Drygt hälften svarar att man ökat användningen av digitala och sociala medier för att nå nya människor i stor utsträckning. På frågan om medlemmar delar sin tro med personer utanför församlingen svarar drygt en tredjedel att det ökat och nästan hälften varken eller. Nära hälften svarar att smågrupperna i liten utsträckning spelat en viktig roll i evangelisationen under pandemin och en tredjedel svarar varken eller. "Digital närvaro är viktig men inte viktigast. Mötet mellan människor är grunden men det digitala kan vara ett komplement."

Relationer i församlingen

På frågor som rör relationer i församlingen svarar tre fjärdedelar att känslan av tillhörighet och gemenskap påverkats negativt under pandemin. Samtidigt svarar fler än tre fjärdedelar att man vet, helt eller delvis, att andra i församlingen ber för mig. Nästan alla svarar även att det helt eller delvis är möjligt att tala med andra om personliga problem i sin församling. Hälften svarar även att sin församling delvis eller helt erbjuder regelbunden hjälp till människor att upptäcka sina gåvor och förmågor. En fjärdedel svarar varken eller och en fjärdedel svarar knappast på frågan. Svaren antyder att det finns en grundläggande omsorg i församlingarna. Denna omsorg kan påverkas av kriser men visar på en fundamental och viktig diakoni som människor finner trygghet i.

Nära hälften svarar i liten utsträckning på frågan om församlingen under pandemin tagit nya initiativ för att stärka relationer. Nära hälften svarar även varken eller på frågan. På frågan om församlingen gett extra stöd till dem som inte har en livspartner eller släkt på nära håll skiljer det något åt och församlingarna har hanterat denna fråga på olika sätt. Drygt en tredjedel svarar varken eller och en tredjedel svarar i stor utsträckning. Det gäller även frågan om församlingen tappat kontakten med personer som vanligtvis finns i församlingens nätverk. Svartsalternativen varken eller, i stor utsträckning och i liten utsträckning får ungefär en tredjedel var av svaren. På frågan om man uppmuntrat vuxna att dela tron med barn i hemmet jämfört med tiden strax före pandemin, ser svaren liknande ut med ungefär en tredjedel var av svaren på samma svartsalternativ. Församlingens relationer och mötesplatser mellan generationerna har försämrats i stor utsträckning svarar majoriteten och tre fjärdedelar tror att församlingen kommer att fokusera mer på relationer mellan medlemmar i stor

utsträckning efter pandemin. "Att ta tillvara på relationerna mellan generationer och inse att vi verkligen behöver varandra."

Svaren i enkäten påvisar att relationerna blivit lidande vilket bör ses som en naturlig konsekvens eftersom vi under pandemin uppmanats att avstå från att träffa varandra. Svaren visar också problematiken med att ses på skärm då det upplevs skapa viss distans. Relationer har under pandemin upprätthållits på andra sätt än att mötas fysiskt, såsom via telefon, mejl, sms och digitala plattformar.

Dock, enkätsvaren visar att detta inte tillgodosett medlemmars känsla av sam- och tillhörighet. Att smågrupperna fungerat sämre på ena eller andra sättet under pandemin blir därför uppenbart då man inte träffats. De digitala plattformarna har gjort det svårt med interaktionen, vilket inte tillgodosett behovet av mellanmänsklig närhet. Det har uppenbart varit svårt att bibehålla relationer vilket stärker förståelsen av "sändare" och "mottagare" över digitala mötesplatser. Tillgängligheten ökar för individen men engagemanget och tillhörigheten till en större social gemenskap riskerar att minska.

Analys och reflektion

Förändringsarbete

Historiskt sett har kristna använt olika kommunikationsverktyg, tillgänglig teknik och anammat en utveckling av sin tids kommunikationsmedel, vilka blivit viktiga vid förmedlandet av evangeliet. Detta har utmanat etablerade strukturer inom kyrkan och blivit märkbart vid olika skeenden genom historien. Till exempel när boktryckarkonsten möjliggjorde snabb och billig spridning av böcker, en grund för reformationens genomslag. Senare i historien utvecklades nya trycktekniker vilket medförde vind i segel för kolportörerna som reste runt, predikade och spred litteratur i väckelserörelsens anda; dåtidens pionjärer. Senare kom även radio, tv och i vår tid internet, att spela stor roll för kyrkans kommunikation.² Omställningen till att vara kyrka på nätet har utan tvekan påskyndats av coronapandemin. SAM står i en god tradition av entreprenörskap. Kanske är omställningen till digitala samlingar och att vara kyrka på nätet vår tids nytänkande kolportörskap?

² Se Fransson m.fl. 2021, s. 133–147 för ett djupare samtal om förändringsarbete och omställning i Svenska kyrkan under coronapandemin.

Resultatet i SAM:s undersökning visar att församlingarna skiljer sig mot de övriga samfundet i frågan om att starta nya verksamheter, då det inte skett i lika stor utsträckning som i övriga samfund. I fråga om förändringsarbete kan församlingars storlek och medlemmars ålder spela en viktig roll. Förmågan att mobilisera förändringar kan bero på olika faktorer. Det behöver dock inte per automatik vara till SAM:s församlingars nackdel om förändringar inte skett snabbt. Det finns en styrka i att låta förändringar ta tid och på lång sikt jobba för det mest hållbara i verksamheter. Om församlingsledningarna jobbar med att dra ut de långa linjerna i förändringsarbete byggs också en stabil och trygg verksamhet som inte avgörs av en tids vindar och kriser. Digitala sändningar erbjuder många möjligheter. Samfundets församlingar skulle vara betjänta av att tänka hur man kan använda detta medel för att kommunicera evangeliet i vår tid på bästa sätt utifrån varje församlings förmåga.

En annan viktig notering är att pandemins erfarenheter synliggjort behovet av ökad delaktighet i församlingarna. Verksamheterna och församlingarna behöver bäras av flera. Till exempel kan förändringsarbetet till digitala rum påverka att etablerade auktoriteter inom församlingslivet förskjuts.³ Detta är olyckligt om det sker på bekostnad av att färre blir engagerade. Församlingarnas verksamheter bör inte kännetecknas av elitism och professionalisering där några få är delaktiga. Om en grupp i kyrkan blivit bättre på sitt hantverk är det positivt men inte om det sker på bekostnad av församlingars lekmän. SAM:s församlingar är beroende av frivilliga ledare som lägger tid och bidrar med kunskap i olika verksamheter. Det är inte en önskvärd väg framåt om delaktigheten av frivilligledare sjunker. Mycket av bred kompetens och engagemang skulle gå förlorat. Här behöver församlingar tänka till för att motverka en sådan utveckling. En församling är en skara människor som lever med förståelsen att varje individ har något att bidra med. Denna förståelse behöver bevaras även i framtidens församlingar. Verksamheterna bör därför fortsatt efter pandemin bäras av de mångas insatser för församlingars bästa.

Diakonin

Diakoni, en grundhandling i kyrkans liv, är till för att hjälpa och möta människor i församling och samhälle. Det grekiska ordet *diakoniá* betyder tjänst och betjäning och själva ordet berättar att det är en praktiskt utförd

³ För ett samtal om det lokala ledarskapets roll i Sv. K. i denna fråga, se Fransson m.fl. 2021, s. 134.

gärning. Sveriges kristna råd⁴ (SKR) beskriver diakoni enligt följande: "Diakoni är uppdraget till kyrkan grundad i Kristi kärlek, att genom delaktighet, respekt och ömsesidig solidaritet möta varandra i utsatta livssituationer".⁵ Men hur kan diakonins uppdrag utföras och fullföljas om den främsta medmänskliga handlingen är att hålla avstånd och undvika fysisk kontakt? Särskilt med tanke på att Jesus i evangelierna upprepade gånger visar att Guds kärlek uttrycks kroppsligt. Under historiens gång har kyrkans diakoni dock haft två goda effekter under kristider. Församlingens vård har möjliggjort för kristna att överleva samt att kyrkan som institution stärkte sin trovärdighet när andra samhällsbärande institutioner riskerade att brista.⁶

Om coronapandemin förändrat synen på diakoni och betjäning av människor är dock för tidigt att avgöra. Framtiden får utvisa vad den här krisen gjort med individ, kyrka och samhälle. Däremot är det tydligt att det diakonala arbetet funnit nya former om än inte tillräckliga. Församlingar har till exempel hjälpt till med att handla mat, sjunga utomhus vid serviceboenden, sökt kontakt via telefon och ordnat samlingar utomhus i viss utsträckning. Utifrån min egen erfarenhet, och vad media rapporterat, når kyrkan inte ända fram i den diakonala tjänsten om det fysiska mötet uteblir. Telefonsamtal eller webbsänd samling kan komplettera, inte ersätta, för att en god betjäning ska äga rum. Det personliga mötet är avgörande i kyrkans diakoni och har saknats under pandemin, vilket också kommer till uttryck i undersökningen.

Det smärtar en kyrka som vill leva diakonalt och missionellt att begränsa kontakter och inte kunna skapa nya. Teologen Andrew Kirk menar att kyrkan upphör att vara kyrka om den misslyckas med sitt missionsuppdrag eftersom kyrkans identitet och kallelse att sprida evangeliet oskiljaktigt hänger ihop.⁷ Under pandemin begränsades kyrkans diakonala möjligheter i viss utsträckning.⁸

⁴ SKR består av 26 medlemskyrkor.

⁵ SKR 2021, Diakoni.

⁶ McNeill 1979, s. 117.

⁷ Kirk 1999, s. 41.

⁸ Till exempel kunde man vid kyrkliga begravningar endast samla max 20 personer, men vid borgerliga begravningar samla fler, eftersom kyrkorna föll under lagen om offentliga sammankomster. Detta är djupt ologiskt och bör starkt ifrågasättas. Sofia Camnerin, generalsekreterare på SKR, menar att det finns en stor existentiell sorgeskuld efter pandemin, *Dagen* 21-09-08.

Gudstjänst, andligt liv och delaktighet

Vikten av gemensam tillbedjan i gudstjänsterna har historiskt sett betonats inom samfundets församlingar även om formen och uttryckssätten varierat över tid och plats. Gudstjänsten är dock inte den enda platsen för gemensam tillbedjan. Olika bönegemenskaper, där alla deltagare har något att bidra med samt där det ges utrymme för Guds tilltal och människors respons, är platser för andlig tillväxt. SAM står i en tradition som betonat innehållet mer än formen i gudstjänsten och där mötet med Jesus Kristus varit i centrum. Därför behöver församlingar inom samfundet ständigt utvärdera gudstjänstens språk, utformning och relevans. Utmaningen ligger i att med Andens ledning forma gudstjänster så de blir relevanta för varje tids människor utan att förlora dess djup och innebörd i missriktad iver att bli trendig, menar tidigare missionsföreståndare Kjell Larsson.⁹ Pandemin har påskyndat denna utmaning i vår tid.

Digitala gudstjänster och samlingar har under pandemin ökat vilket var nytt för många men långt ifrån alla.¹⁰ De digitala sändningarna är här för att stanna och erbjuder både möjligheter och begränsningar.¹¹ Undersökningen visar att delaktigheten i församlingars arbete försämrats i stor utsträckning under pandemin. Undersökningen visar även ett minskat engagemang i gudstjänstlivet samtidigt som digitala mötesplatser ökat och gjort gudstjänsterna mer tillgängliga. Detta sätter fingret på en viktig aspekt av verksamhet och tjänande; större tillgänglighet via skärmar ökar inte av sig själv det personliga engagemanget och delaktigheten. Jag menar att församlingars ledarskap varit allt för tendentiösa i utvärderingen av verksamheten under pandemin. Vi kan alltså inte räkna antal klick på en Youtube-kanal för att avgöra hur många människor vi mött i en gudstjänst. Församlingar kan ha haft fler som sett en webb-gudstjänst men undersökningen visar att människor inte känt sig mer delaktiga.

En viktig fråga i sammanhanget är hur kyrkor vill bygga församling i framtiden? Digitala sändningar riskerar att reducera människor till betraktare och konsumenter i stället för engagerade deltagare av gudstjänsthändelsen. Delaktigheten hos gudstjänstdeltagare bör förstås utifrån i vilken mån de deltagit med hängivenhet i samlingsen. Det kan till exempel ske

⁹ Se Kjell Larssons text för en bredare beskrivning av gudstjänst och andligt liv inom SAM i *För en tid som denna – Svenska Alliansmissionen: själöförståelse, teologi och ledarskap*, 2021, s. 83–95.

¹⁰ För en djupare analys av kyrkornas omställning till det digitala rummet i samband med coronapandemin, se Mannerfelt 2021, s. 107–132.

¹¹ Se Lockneus 2021, s. 183–204 om hur liturgiska praktiker kan migreras digitalt bland annat utifrån Lockneus empiriska undersökningar.

genom att mejla in böneämnen, ge gåvor till församlingen, interagera under gudstjänsten i kommentarsfält, bidra med idéer för att utveckla den digitala gudstjänsten. Kyrkor har på olika sätt försökt att ställa om för att möta det andliga behovet hos människor,¹² men det digitala mötesrummet riskerar att skapa en viss distans.

Framträdande i de medverkandes svar är även upplevelsen av att församlingarnas andliga liv blivit sämre eller oförändrat. Å andra sidan svarar hälften av de medverkande att församlingarna gett förutsättningar för att främja andlig utveckling. Den här tiden var en prövning för det andliga livet men innebar inte endast påfrestningar utan även nya möjligheter för det andliga livet. Uttryckt i en kommentar:

"Pandemin har lett till nya sätt att mötas har varit nödvändiga. Det finns många negativa aspekter av det men också positiva. Framför allt tänker jag på att en ny form kan, i vissa fall, minska risken för slentrian och ge mer fokus på kärnan: livet med Gud."

En väsentlig fråga i sammanhanget är om församlingsledningarna missat något i frågan om det andliga livet? Kanske har det efterfrågats något hos medlemmar som inte beaktats, att utbudet inte motsvarat efterfrågan. Eller möjliggjorde pandemin i stort sett endast digitala träffar vilket inte passar alla? Pandemin påverkade människor i stor utsträckning och nedstängning av verksamhet fick konsekvenser inte bara för gemenskapen utan även för individen.¹³ Teologen Roland Spjuth menar att när församlingen möts för att leva trons liv i handling, blir gemenskap och handlingar genom den helige Anden platsen för Guds närvaro. För frikyrkan har just de sociala handlingarna fått stor betydelse eftersom de formar kyrkans gemenskap:

"Det är i och genom sociala processer som Anden verkar för att forma och utrusta dem som deltar. Termen sakrament kan därför vara viktig för att uppmärksamma Andens mysteriösa närvaro mitt i det som kan tyckas vara mänskliga och sociala aktiviteter".¹⁴

¹² Se Campbell 2020, s. 51–52 för tre olika begrepp och strategier hur kyrkorna i amerikansk kontext ställde om gudstjänsterna. Campbell använder begreppen *transfer* – överföra, *translate* – översätta och *transform* – omvandla.

¹³ För fördjupad läsning om detta, se Josefsson, "Bilder av församlingen", s. 60 i denna volym.

¹⁴ Spjuth 2020, s. 257.

När pandemins restriktioner inte gjorde det möjligt att mötas och leva ut tron saknades en viktig del av det andliga livet, vilket ett svar uttrycker i undersökningen:

”Tron är något personligt men också något gemensamt. De saker vi gör har påverkan på vad vi tror och uppfattar att livet handlar om. Handlingar som upprepas och bildar en litospuls eller en ’liturgi’ hjälper oss att se på livet med trons ögon. När vi nu berövats denna möjlighet att göra denna liturgi tillsammans påverkas vi av detta.”

Övergripande resonemang

”Den ljusnande framtid är vår” sjungs av Sveriges gymnasieelever vid studentavgången. Framtiden är ljuv och sången är stark men som de unga vuxna snart kommer bli varse så är livet inte bara ljust och klart. Kriserna kommer med arbetslöshet, separationer, sjukdomar och en mängd oförutsedda händelser som de förhoppningsvis blivit rustade att möta på olika sätt. Detta gäller även i hög grad kyrkans gemenskap och coronakrisen var inte den första pandemin som den världsvida kyrkan ställts inför.¹⁵ Vi var alltså inte först med att uppleva vad denna sorts kris gör med gemenskaper i församlingar. Men nu kan vi stämma in i kör om en ljus framtid då kyrkan är bärare av hopp även i kristider, särskilt för varje ungdomsgeneration.

I undersökningen har vissa skillnader mellan samfunden framkommit med det värt att poängtera de likheter som också framträder i svaren. Oavsett samfund så har församlingar kämpat med liknande problem och kan därför stötta varandra. Det finns flera vägar för samfunden att bejaka för att möta framtiden. En väg är den digitala närvaron. En annan handlar om att ledarskap delegeras så att fler är aktiva i ansvaret för församlingars andliga liv. Ytterligare en väg handlar om det diakonala arbetet och att finna sätt att stödja människor i kris trots restriktioner.¹⁶ Jag menar att om kyrkan ska komma framåt i det nya normala behöver gemenskapen fördjupas i mellanmänniskliga relationer. Där finns en verklig kraft till förändring och möjlighet för människor att finna en djup och meningsfull tillvaro och samhörighet. Spjuth skriver:

¹⁵ Stark 1997, s. 73–94, McNeill 1979.

¹⁶ Morton 2020.

*”Kristen andlighet uppmuntrar den som söker det goda och sanna livet att våga söka Guds närvaro i sociala gemenskaper. I kyrkans gemenskap kan människor upptäcka framtidens krafter mitt i mänskliga gemenskaper som är ofullkomliga”.*¹⁷

Ett av SAM:s starka bidrag i denna tid kan vara just det numerära antalet medlemmar i församlingarna. Min erfarenhet som pastor i olika församlingar inom samfundet är att människor upplever att de blir sedda i det mindre sammanhanget. Man blir inte osynlig i mängden utan synlig i gemenskapen. I större sammanhang kan människor hälsas välkomna som nya trots att man besökt församlingen under lång tid. Detta är olyckligt för känslan av tillhörighet. Det mindre sammanhanget möjliggör därför för människor att bli sedda och bekräftade. Detta kräver fysisk närvaro i kyrkan och deltagande i verksamheterna. En utmaning nu i postpandemins tid är att människor till viss del uttrycker en bekvämlighet. Websändningar och digitala mötesplatser möjliggör att stanna hemma vilket kan riskera att befästa den distans och minskande delaktighet som kommit till uttryck i undersökningen. ”Att vi inte har blivit för bekväma utan att vi lämnar ’tv-soffan’ och kommer till gudstjänsterna.” Men säkert är att framtiden för kyrkan innebär både fysiska och digitala mötesplatser. En annan av SAM:s styrkor är församlingarnas barn- och ungdomsledare och en kultur av att ge av sin tid åt de minsta. Under pandemin har vi fått se prov på nytänkande i ledargrupper med till exempel snabb omställning till mindre läger när de större lägren inte kunde genomföras. Ett rikt arv att bära vidare även efter pandemin.

¹⁷ Spjuth 2020, s. 272.

Referenser

- Campbell, Heidi 2020, "What Religious Groups Need to Consider When Trying to Do Church Online" i Heidi Campbell, *The Distanced Church: Reflections on Doing Church Online*. Digital Religion Publications.
- Dagen 2021-09-08, "Nu stryks alla restriktioner för gudstjänster".
<https://www.dagen.se/nyheter/2021/09/08/nu-stryks-samtliga-restriktioner-for-gudstjanster/>.
- Fransson, Sara, Stefan Gelfgren & Pernilla Jonsson 2021, "Att vara eller inte vara kyrka online" i Fahlgren et al (reds.), *Corona och kyrkorna – lärdomar, digitala möten och beredskap*. Stockholm: Libris.
- Larsson, Kjell 2021, "Församlingen, dopet och gudstjänsten", i Svensson et al (reds.), *För en tid som denna – Svenska Alliansmissionen: självförståelse, teologi och ledarskap*. Stockholm: Libris.
- Lockneus, Elin 2021, "Med skärmen som kyrkfönster" i Fahlgren et al (reds.), *Corona och kyrkorna – lärdomar, digitala möten och beredskap*. Stockholm: Libris.
- McNeill, William H 1979, *Plaques and Peoples*. Middlesex: Penguin Books.
- Kirk, Andrew 1999, *Vad är mission: en teologisk undersökning*. Stockholm: Libris.
- Mannerfelt, Frida 2021, "Allt har sin tid" i Fahlgren et al (reds.), *Corona och kyrkorna – lärdomar, digitala möten och beredskap*. Stockholm: Libris.
- Morton, Christ 2020, "Churches Who Survive the Pandemic Will do Three Things" i *Fresh Expressions Blog*, hämtat 2021-10-25.
www.freshexpressionsus.org/2020/07/28/churches-who-survive-the-pandemic-will-do-three-things/.
- Spjuth, Roland 2020, *Om Gud och allt annat – grunddrag i kristen tro*. Malmö: Spricka förlag.
- Stark, Rodney 1997, *The Rise of Christianity*. San Francisco: Harper Collins.
- Svenska Alliansmissionen, Information gällande coronapandemin, uppdaterad 2022-01-10. <https://alliansmissionen.se/corona/>.
- Sveriges kristna råd, Diakoni, hämtat 2021-09-27. www.skr.org/vart-arbete/diakoni/.

Församlingslivet under coronapandemin

Svenska kyrkan

SARA FRANSSON

Inledning

Svenska kyrkan har under lång tid varit föremål för diskussioner utifrån en pågående sekularisering av Sverige. En diskussionspunkt har varit det höga medlemstalet, men relativt få aktivt religiösa i samfundet. Många medlemmars tillhörighet till Svenska kyrkan skulle kunna sammanfattas som "belongning without believing".¹ Det står i kontrast till frikyrkligheten där antalet medlemmar är avsevärt färre, samtidigt som de är mer aktiva i församlingarnas verksamhet och gudstjänstliv.² Den här artikeln syftar till att sätta utvecklingen i frikyrkorna under pandemin, i kontrast till hur församlingslivet i Svenska kyrkan har sett ut under samma period. På så sätt kan ett fördjupat resonemang om likheter och skillnader i församlingslivet nås, där Svenska kyrkan ytterligare breddar bilden för hur det har varit att vara församling under pandemin.

Material

Materialet som används i den här artikeln skiljer sig från den undersökning som ligger till grund för övriga artiklar i den här publikationen. Det gör att vissa delar gällande exempelvis det andliga församlingslivet som berörs i andra artiklar inte är möjliga att sätta i perspektiv till Svenska kyrkan då material saknas. I andra fall gällande exempelvis gudstjänstliv, delaktighet och diakoni är det möjligt att studera likheter och skillnader utifrån pågående forskningsprojekt som berör Svenska kyrkan under pandemin. Primärt används i den här artikeln material från det internationella forskningsprojektet CONTOC – Churches Online in Times Of Corona. Den enkätundersökningen skickades ut till kyrkoherdarna i Svenska kyrkan i juni/juli 2020, och intresserar sig för hur församlingslivet såg ut under de

¹ Davies 1990.

² Willander & Stockman 2020, s. 19.

tre första månaderna av pandemin våren 2020. Det var en tid när många hoppades och trodde att restriktioner och behovet av digital omställning skulle vara något kortvarigt.³ I efterhand vet alla att så inte blev fallet. Nya restriktioner infördes under hösten 2020 som begränsade antalet närvarande personer i kyrkans verksamhet från 50 personer till åtta. Att CONTOC-materialet samlades in tidigt i pandemin gör det nödvändigt att komplettera det med senare insamlat material. Det görs i den här artikeln utifrån Svenska kyrkans årliga enkätundersökning till kyrkoherdarna 2021. På så sätt används statistiska källor som möjliggör jämförelser inom Svenska kyrkan under våren 2020 och våren 2021.⁴

Enkätundersökningen till frikyrkorna besvarades av såväl anställda, som ideellt aktiva. Det skiljer sig från ovanstående material från Svenska kyrkan som enbart besvarats av kyrkoherdarna. För att på motsvarande sätt kunna lyfta in även de ideellas röster i den här artikeln, används därför också material från forskningsprojektet Av fri vilja på fri tid på 2020-talet. Materialet samlades in bland ideella i Svenska kyrkans barn- och ungdomsverksamhet under våren 2021 och används för att studera hur deras engagemang i församlingen påverkats av pandemin.⁵ Utöver de här tre huvudsakliga materialkällorna, förekommer i artikeln även siffror och trender som kommer från Svenska kyrkans statistikdatabas där samtliga församlingars verksamhetsstatistik återfinns över tid.

Makt och delaktighet i församlingen

Utöver Svenska kyrkans särställning som majoritetssamfund i relation till frikyrkorna, skiljer sig samfundet också genom den episkopala identiteten. År 2000 skiljdes Svenska kyrkan formellt från staten. Sedan den relationsförändringen genomfördes har det funnits en diskussion om maktförhållande och den gemensamma ansvarslinjen som på församlingsnivå delas av kyrkoherde och förtroendevalda ledamöter.

När restriktionerna infördes i mars 2020 aktualiserades ämbetslinjen och den teologi som präglar juridiken i kyrkoordningen. Kyrkoordningen 5 kap § 2 fastställer kyrkoherdarnas centrala ledarroll och ansvar för att

³ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 83.

⁴ För närmare metodresonemang om svarsfrekvens och generaliserbarhet i CONTOC – se Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a.

⁵ För närmare metodresonemang om svarsfrekvens och generaliserbarhet i Av fri vilja på fri tid på 2020-talet– se Fransson, Bromander & von Essen 2022.

fatta beslut för hur respektive församling skulle hantera de verksamhetsförändringar som pandemin tvingade fram. Kyrkoherdarnas ledande roll under pandemin har också haft en avgörande effekt på digitaliseringen av församlingsverksamheten utifrån variationer i deras praktisknära erfarenhet av sociala medier innan pandemin.⁶ Samtidigt tycker tre av fyra kyrkoherdar att inflytandet från förtroendevalda i exempelvis kyrko- och församlingsråd kraftigt begränsats.⁷ Frånvaron av församlingarnas förtroendevalda under "den svåraste tiden i mannaminne" har enligt kyrkoherdarna betytt att församlingarna "kommit att bli mer tjänstemannastyrda än vad tanken är i en kyrka som tänker sig ett delat ansvar mellan förtroendevalda och medarbetare", enligt material som samlats in inom forskningsprojektet CONTOC. Vissa kyrkoherdar upplever dock att möteskulturen har effektiviserats som en konsekvens av de förtroendevaldas minskade delaktighet. Möten har generellt blivit mindre viktiga när beslut behövt fattas snabbt av kyrkoherden. Pandemins begränsningar har också enligt vissa kyrkoherdar medfört att deras ibland trängda situation, när de ska leda församlingen och samtidigt förhålla sig till de förtroendevalda, har minskat. Pandemins konsekvenser med begränsningar, effektiviserade möten och snabbare beslutsmöjligheter har därmed inneburit ett förtydligat mandat i vem som gör vad i den gemensamma ansvarslinjen mellan ämbetsbärare och de demokratiskt valda ledamöterna.

Emellertid har den enskilde kyrkoherdens beslutsfattande funktion medfört att de känt att ledarskapet under pandemin varit ett tungt ok att bära. Flera kyrkoherdar beskriver sin arbetssituation som ensam. En kyrkoherde sammanfattade sin situation under pandemins inledande skede som:

Det är ett fint förtroende att varje församlings kyrkoherde får göra bedömning utifrån sin församlings situation... Samtidigt hade det varit till avlastning och vila för trötta kyrkoherdar att inom somliga områden få hjälp med tydligare riktlinjer... som hade gett mandat och möjlighet att möta tex. frustration hos de som tycker att det görs alldeles för lite eller att allt borde göras annorlunda.

Motsvarande dilemma mellan kyrkoherdarnas mandat att agera och deras vilja att få tydligare riktlinjer och stöd i beslutsfattandet, syns också i deras attityd gentemot de två andra nivåerna inom Svenska kyrkan. Ytterst få kyrkoherdar tycker att de fått stöd från stifts- eller nationell nivå under

⁶ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021b, s. 140–141.

⁷ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 40.

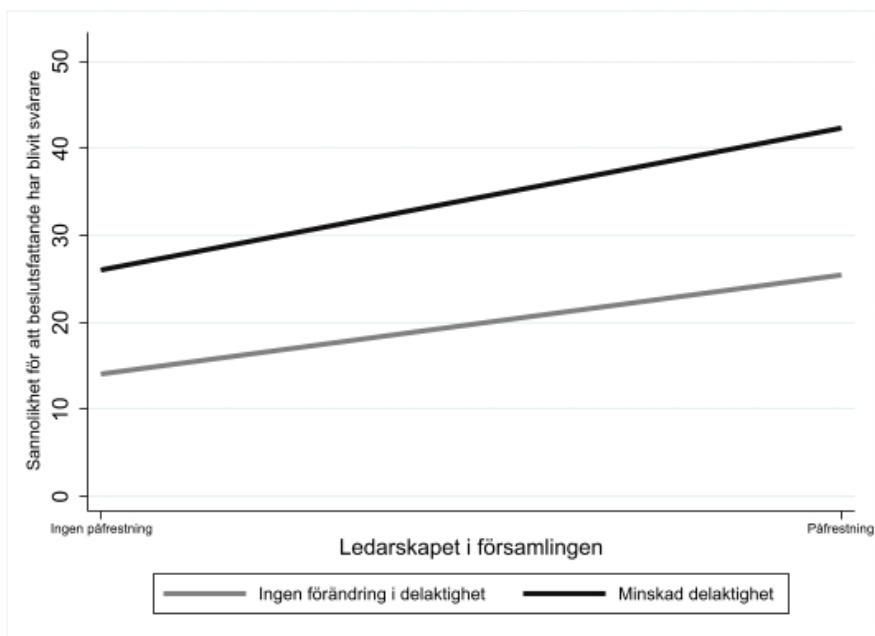
pandemin.⁸ Det uteblivna stödet beror enligt dem själva på att församlingarna bland annat valde "... olika vägar i att möta krisen" och att det aktualiserat en känsla av att församlingarna "vid kriser får klara sig själva" även i framtiden. Istället lyfter de fram möjligheten till snabba digitala möten med andra kyrkoherdar som betydelsefulla för samhörigheten, stöd i beslutsprocessen och utbyte av krisinformation under pandemin första månader.

Bland frikyrkorna kan en liknande utveckling mellan påfrestningar på ledarskapet och minskad möjlighet till delaktighet i församlingen under pandemin skönjas. 75 procent av de frikyrkligt aktiva som tycker att delaktighet har försämrats under pandemin, tycker också att ledarskapet utsatts för stora påfrestningar. Den siffran är betydligt större än motsvarande 52 procent av dem som inte tycker att delaktigheten har försämrats, men som likväl identifiera att ledarskapet utsatts för stora påfrestningar. Frågan är dock om de frikyrkligt aktiva som upplevt en minskad delaktighet och påfrestningar i ledarskapet under pandemin, också tycker att beslutsfattandet i församlingen blivit lättare under pandemin i likhet med många av kyrkoherdarna.

För att undersöka om så är fallet, har det som underlag för figur 1 genomförts en regressionsanalys i frikyrkornas material. Av den svarta linjen i figur 1 framgår att de frikyrkligt aktiva som tycker att delaktigheten har minskat i församlingen har högre sannolikhet att också tycka att ledarskapet utsatts för påfrestningar precis så som beskrivet ovan i procentform. Den gråa linjen utgörs av de som inte upplevt en minskad delaktighet enligt enkätmaterialiet. Därtill visar figuren på just det antagna sambandet att dessa två faktorer också har en effekt på attityden till beslutsfattandet. Det är dock tvärtom jämfört med hos kyrkoherdarna. Det är större sannolikhet att de frikyrkligt aktiva som upplevt att pandemin minskat delaktigheten och skapat påfrestningar i ledarskapet, tycker att beslutsfattandet blivit svårare i församlingen under pandemin. Resultatet kring den minskade delaktighetens konsekvenser för beslutsfattandet skiljer sig således mellan frikyrkorna och Svenska kyrkan utifrån kyrkoherdarnas perspektiv. Det stora flertalet av kyrkoherdar tycker snarare att beslutsfattandet gått snabbare och lättare utifrån delaktighetens begränsningar och tydligare tjänstemannastyre.

⁸ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 49.

Figur 1: Frikyrkoförsamlingars upplevelser av försvårat beslutsfattande, försämrade delaktighet och påfrestningar i ledarskapet. Logistisk regression.

Kommentar: Resultatet är kontrollerat för samfundstillhörighet samt respondensens roll i församlingen. Variablerna har dikotomiserats utifrån vilka som aktivt instämt i påståendena. I regressionerna har enkätfrågorna "I vilken utsträckning anser du att beslutsfattandet i församlingen har blivit svårare under pandemin?", "I vilken utsträckning anser du att pandemin har inneburit stora påfrestningar på församlingens ledarskap?" samt "I vilken utsträckning uppfattar du att känslan av delaktighet i församlingen har försämrats under pandemin" använts. $P < 0.05$.

Prioriteringar i den gudstjänstfirande församlingen

Precis innan de första restriktionerna infördes i mars 2020, hade 12 procent av Svenska kyrkans församlingar någon gång haft en digital gudstjänst eller andakt. Tre månader senare hade den siffran sjudubblats till 86 procent.

Under pandemins första våg under våren 2020 var det primärt gudstjänstlivet som församlingarna valde att digitalisera. Verksamhet utan koppling till gudstjänstlivet ställdes i högre utsträckning in. Det beslutet

motiveras av kyrkoherdarna med att restriktionerna fick dem att rannsaka vad som är det centrala i att vara kyrka när de snabbt behövde prioritera i omställningsarbetet. En kyrkoherde uttrycker det som att "gudstjänstfirandet alltmer framträtt som församlingens ryggrad" under pandemins början och en annan påpekar att "mycket har kunnat ställas in, men inte det som är kärnverksamheten. Gudstjänsterna har varit det som verkligen har fått ta plats". Den här rannsakingen är en förklaring till varför de yngre kyrkoherdarna i rapporten "Svenska kyrkan online" identifierar att den lokala gudstjänsten blivit viktigare för dem under pandemin.⁹ De yngre kyrkoherdarna har under pandemin enligt sig själva, funderat kring vad kyrkans kärnuppdrag egentligen är när allt plötsligt ställdes på sin spets. För yngre kyrkoherdar så är det just erfarenheten av hur central gudstjänsten är i församlinglivet, som de vill bära med sig vidare efter pandemin. I stället tycker de att exempelvis fikakulturen vid alla mötes-tillfällen och vad någon benämner som "trivseldiakonala samlingar" i framtiden kommer att bli mindre viktigt för dem. Pandemin ruckade enligt de yngre kyrkoherdarna på de upparbetade spåren kring att församlingen alltid ska göra som de alltid har gjort gällande fika och mötesplatser. Pandemin har dock fått dem att tydligare se vad som bär församlingen och det är gudstjänsten.

Äldre kyrkoherdar har inte i lika hög utsträckning tyckt att den lokala gudstjänsten ökat i vikt för dem under pandemin även om de också prioriterat gudstjänsterna i den digitala omställningen.¹⁰ Visserligen betonar nästintill alla kyrkoherdar saknaden efter gemenskap, men vilken typ av gemenskap de saknar och längtar efter, tar sig delvis olika uttryck. De äldre kyrkoherdarna betonar att gemenskapens avsaknad i församlinglivet föranlett att de efter pandemin vill att församlingarna arbetar mer med att skapa rum för gemenskap där människor kan mötas för samtal. Exempelvis nämns mindre grupper motsvarande frikyrkornas hemgrupper som konkreta exempel på vad de äldre vill bära med sig efter pandemin. Den fysiska kyrkobyggnaden har helt enkelt blivit mindre viktig för den här gruppen. Istället har det vuxit fram en längtan efter att kunna behålla småskalighet, utomhusvistelser och promenader också efter pandemin. Mindre gemenskaper identifieras också som något som de äldre kyrkoherdarna ser som en möjlighet för att upprätthålla kontakten med församlingsmedlemmar i framtiden.

⁹ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 72.

¹⁰ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 72.

De yngre kyrkoherdarna anger snarare att deras längtan efter gemenskap varit knuten till den gudstjänstfirande församlingen och nattvardsfirandet. Delaktigheten och den regelbundna manifestationen av samhörighet i Kristus, har varit det som de främst saknat. När biskopskollegiet skickade ut riktlinjer till församlingarna om hur Svenska kyrkan skulle hantera nattvardsfirandet i början av 2020, blev det i praktiken omöjligt att bära ut bröd och vin från församlingen till personer som inte närvarat i högmässan.¹¹ Istället blev en vanlig lösning att människor fick komma och ta enskild kommunion i samband med högmässan i kyrkan. Den lösningen är något som de yngre kyrkoherdarna identifierar som något glädjande. Även om de saknat den större gudstjänstfirande församlingen på plats i kyrkan, har pandemin fått dem att värdesätta de få personer som ändå varit på plats på ett nytt sätt. Där har den enskilda kommunionen haft en viktig del i den attitydförändring gentemot sakramentet och den lokala gudstjänsten som de yngre kyrkoherdarna uppvisar.

Från experiment till konsolidering av digital församlingsverksamhet

Visserligen sjudubblades andelen församlingar i Svenska kyrkan som genomförde minst en digital gudstjänst eller andakt under pandemin första tre månader. Men Simon Hallonsten och Jonas Idestrom som forskar om att vara kyrka i det digitala rummet vid Enskilda Högskolan menar att den första vågen av pandemin under våren 2020 präglades av ett experimenterande från församlingarnas håll.¹² Det visar sig bland annat i att församlingarnas digitala gudstjänster haft begränsade möjligheter till interaktiva moment i det digitala. Det handlar om möjligheter som att i praktisk tillämpning kunna växelläsa med personer som befinner sig i sina hem, be eller sjunga tillsammans. Församlingarnas digitala gudstjänster antog i huvudsak den strategi som Heidi Campbell benämner som "transfer", där gudstjänsten från det lokala rummet översätts till det digitala rummet utan vidare anpassningar.¹³

En av anledningarna till det beror på församlingarnas val av plattformar. Precis innan pandemin var nästintill alla Svenska kyrkans församlingar närvarande på sociala medier. 96 procent av församlingarna hade konton på sociala medier, vilket ur internationellt perspektiv är en väldigt

¹¹ Biskopsbrevet "Fira nattvard – Brev från biskoparna till Svenska kyrkans präster och församlingar".

¹² Hallonsten & Idestrom, 2021.

¹³ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 59–60.

hög siffra. Motsvarande församlingsnärvaro på sociala medier var exempelvis vid samma tid för de lutherska kyrkorna i Tyskland, Österrike och Schweiz drygt 50 procent.¹⁴ Att församlingarna hade upparbetade kommunikationskanaler underlättade därför den initiala omställningen av digitala gudstjänster och andakter till skillnad från andra länder som fick börja från noll. Det innebär att Svenska kyrkans församlingar inte digitaliserades per se under pandemin. Den radikala förändringen var att församlingarnas närvaro började gestaltades via de här digitala kommunikationskanalerna.¹⁵ Det var i dessa redan befintliga digitala kanaler som församlingarnas experimenterande i pandemins början skedde. Den genomgripande närvaron på sociala medier har dock paradoxalt varit hämmande för interaktionen med församlingen. Eftersom församlingarna i pandemins början sökte sig till digitala plattformar som de redan var vana vid – framför allt Facebook och Youtube – begränsades de interaktiva möjligheterna med församlingen.¹⁶ Jonas Kurlberg och Alexander Chow menar också att det skulle kunna förstås utifrån att Sverige vid pandemins början hade mer tillåtande restriktioner som inte gjorde den digitala församlingsverksamhet till något nödvändigt till skillnad från andra länder.¹⁷

Dock har den här experimenterande fasen för församlingens digitala verksamhet, förändrats sedan införandet av de tuffare restriktionerna under hösten 2020. Svenska kyrkans församlingar har under 2021 genomgått en konsolidering av den digitala verksamheten, som mer motsvarar frikyrkornas verksamhet och val av mer interaktiva digitala rum att vara kyrka i.

Under sommaren 2020 var det många församlingar i Svenska kyrkan som stängde ner sin digitala verksamhet och återgick till verksamhet i det lokala rummet.¹⁸ När smittspridningen ökade igen under hösten 2020 och restriktioner på max åtta personer infördes visar Svenska kyrkans årliga enkätundersökning till församlingarna att andelen församlingar som hade digitala former i församlingslivet fram till september 2021 återigen låg på samma nivåer som under våren 2020. Under våren 2021 har åtta av tio församlingar i Svenska kyrkan haft digitala gudstjänster eller andakter minst en gång i månaden, vilket är precis lika stor andel hade det under våren 2020. Andelen församlingar som firar digital gudstjänst eller har digital andakt varje vecka under 2021 ligger också i nivå med vad församlingarna

¹⁴ Fransson, Pleizier, Pock, Rebenstorf & Wäckerlig, kommande.

¹⁵ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021b.

¹⁶ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021b.

¹⁷ Kurlberg & Chow 2021.

¹⁸ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 83; Hallonsten & Idestrom 2021.

gjorde under våren 2020: 64 procent under 2021 jämfört med 68 procent under våren 2020.

Medan församlingarna primärt valde att digitalisera gudstjänster och andakter under våren 2020, har det under våren 2021 skett en ökning av digital församlingsverksamhet som inte är gudstjänster eller andakter. Under våren 2021 intensifierades det digitala omställningsarbetet gällande församlingarnas övriga mötesplatser i Svenska kyrkan. Som ett exempel var det bara 12 procent av församlingarna som hade hittat digitala former för vuxnas lärande och kristna fördjupning under våren 2020. Ett år senare har antalet församlingar som erbjuder digitala former för bibel- eller samtalsgrupper riktade mot vuxna ökat till 36%.

Att den digitala verksamheten konsoliderats under våren 2021 från den inledande experimenterade fasen under våren 2020 kan givetvis förstås utifrån många olika perspektiv. Att Sverige plötsligt gick från att ha några av världens mest generösa restriktioner under våren 2020, till att bli mer lik övriga världen tvingade givetvis trossamfunden, framför allt på landsbygden, att digitalisera snarare än att fortsätta som vanligt. Församlingarnas valmöjligheter kring hur församlingsarbetet skulle fortlöpa blev helt enkelt färre.¹⁹ Det har också varit ett aktivt arbete från församlingarna att bryta sina tröga vanor i valet av digitala plattformar. Medvetenheten om att vara kyrka i det digitala rummet inte enbart handlar om att finnas på Facebook eller Youtube, visar sig i att nästan en tredjedel av församlingar under våren 2021 använt Zoom eller motsvarande digitala plattform. Det valet motiverar kyrkoherdarna utifrån att de därigenom vill möjliggöra för fler interaktiva moment i församlingsverksamheten. Dock dominerar fortfarande Facebook och Youtube som de främsta digitala plattformarna som församlingarna använder sig av även 2021.²⁰

En av anledningarna till att så fortsätter vara fallet kan vara det faktum att majoriteten av kyrkoherdarna själva anser att de digitala gudstjänsterna via de här plattformarna når ut till nya målgrupper.²¹ Att välja Facebook och Youtube för att tillgängliggöra och sänka trösklarna har i sig självt varit en positiv erfarenhet för kyrkoherdarna under pandemin. Den positiva erfarenheten har de burit med sig vidare under pandemin, även om de interaktiva momenten begränsas. Samtidigt var möjligheten att nå nya målgrupper inte huvudanledningen till varför kyrkoherdarna faktiskt

¹⁹ Kurlberg & Chow 2020; Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 48.

²⁰ För en fördjupad diskussion om valet av plattform, se Mannerfelt, "Old and New Habits", s. 90 i denna volym.

²¹ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2020a, s. 73–74.

valde att digitalisera församlingslivet under våren 2020. Motivet till att använda digitala lösningar var snarare utifrån ett inåtvänt fokus där syftet var att möjliggöra för redan aktiva i församlingen att fortsätta delta och fira gudstjänst i församlingen.²² Om det inåtvända fokuset även varit fokuset för upprätthållandet av det digitala under våren 2021, skapar det en förståelse till varför fler församlingar valt att arbeta med mer interaktiva plattformar och digitala mötesplatser även om de inte når lika många nya målgrupper som via Facebook eller Youtube. Det finns indikationer på att så också varit fallet i relation till vem som faktiskt deltagit i de digitala gudstjänsterna i Svenska kyrkan. De ideella som innan pandemin firat gudstjänst i sin församling varje vecka har i stor utsträckning fortsatt göra det via digitala gudstjänster i likhet med kyrkoherdarnas initiala motiv till digital omställning. De här ideella utgör delar i vad som kan definieras som kärntruppen av Svenska kyrkans gudstjänstdeltagare. Det skiljer dem från ideella som inte haft samma regelbundenhet i sitt gudstjänstdeltagande innan pandemin, men som likväl deltagit på gudstjänster någon gång i månaden. Inom den gruppen har deltagandet i digitala gudstjänster minskat kraftigt i jämförelse med hur deras vana såg ut innan pandemin.²³ Att det således finns församlingsmedlemmar i Svenska kyrkan som kommit att förändra sina vanor att delta i gudstjänst, ligger i linje med den oro över bruten gudstjänstvanan som många frikyrkligt aktiva ger uttryck för i den här publikationens övriga artiklar.

Nya möjligheter i den digitala själavården

På uppdrag av Folkhälsomyndigheten gav forskare vid Institutet för framtidsstudier och Stockholms universitet ut en rapport som visar en ökad överdödlighet under 2020 i jämförelse med de föregående tre åren. Överdödligheten har varit särskilt stor bland den äldre delen av befolkningen, som enligt rapporten kan förklaras av covid-19.²⁴ Den utvecklingen betyder förändrade förutsättningar för Svenska kyrkans diakonala arbete med fler sorgesamtal och ökat behov av själavård både enskilt och i grupp trots restriktioner. Av Svenska kyrkans statistikdatabas framgår att samtalsgrupper för personer som drabbats av sorg under perioden 2016–2019 omfattar cirka 6000 deltagare och 1000 samtalsgrupper per år. Under 2020

²² Fransson, Gelfgren & Jonsson 2020a, s. 73–74.

²³ Fransson, Bromander & von Essen 2022. Se även Burge 2020 för fördjupat resonemang om pandemin och förändrat gudstjänstdeltagande.

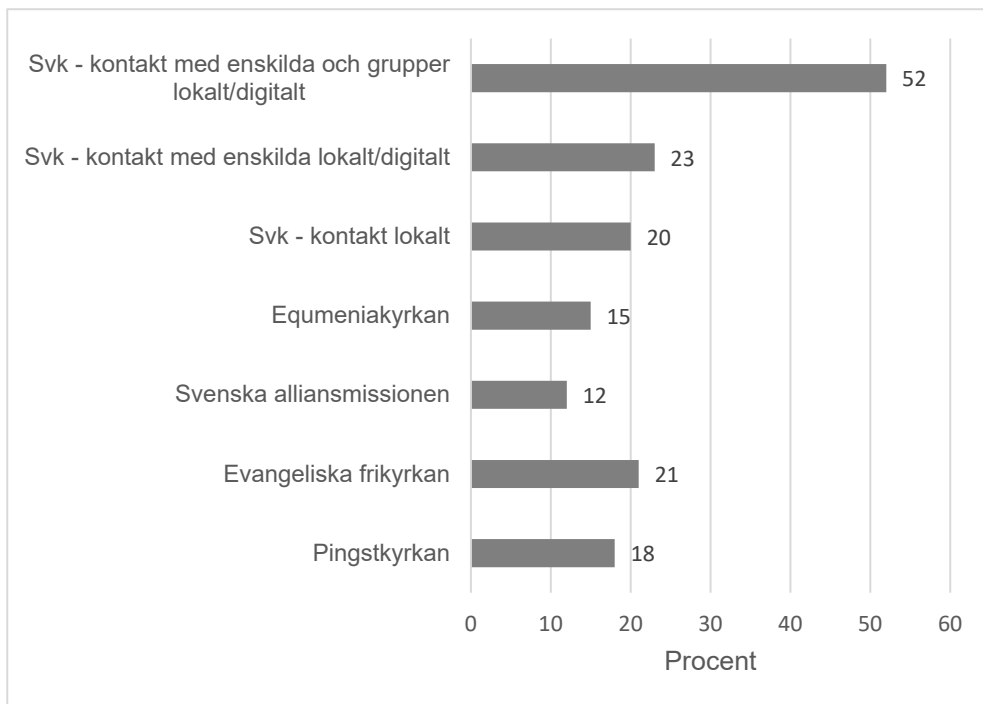
²⁴ Folkhälsomyndigheten 2021.

minskade antalet grupper till 661 och antalet deltagare till knappt 3 700, vilket givetvis är en konsekvens av pandemins restriktioner. Dock har de här samtalsgrupperna även digitaliserats i viss mån under pandemin. Under våren 2021 bedrev drygt var tionde församling i Svenska kyrkan en digital sorgegrupp.

I forskningsprojektet CONTOC fick kyrkoherdarna ange hur de själva bedrivit själavård under pandemin. Genom att analysera svaren utifrån en klusteranalys framgår det att det har funnits tre olika typer av kyrkoherdar. Drygt en tredjedel av kyrkoherdarna har enbart haft själavård med enskilda personer i det lokala rummet under pandemin. Majoriteten av de här kyrkoherdarna har aktivt avstått från digitala lösningar med hänvisning till GDPR och tveksamheter till att bibehålla den absoluta tystnadsplikten i det digitala. Den andra gruppen av kyrkoherdar utgörs av ytterligare en tredjedel som anger att de bibehållit kontakt med enskilda församlingsmedlemmar via lösningar så som Messenger och telefonsamtal, men också träffat enskilda personer i det lokala rummet. Den sista tredjedelen utgörs av kyrkoherdar som visserligen träffat enskilda församlingsmedlemmar i det lokala rummet och via digitala lösningar, men sticker ut då de därtill också mött människor i digitala grupper inom ramen för det själavårdande uppdraget. Det är bland de här kyrkoherdarna som bland annat några av de som deltar och leder församlingarnas digitala sorgegrupper återfinns.

Samma enkätfråga gällande om den digitala själavården erbjuder både närhet och distans som underlättar ett öppet samtal ställdes både till frikyrkorna och till kyrkoherdarna i Svenska kyrkan. Som framgår av diagram 1 finns det inga statistiska skillnader mellan frikyrkorna och Svenska kyrkan bland de kyrkoherdar som enbart har haft själavård med enskilda i någon form. Däremot instämmer de kyrkoherdar som även har haft digital själavård i grupp i betydligt högre utsträckning att de tycker att sådana lösningar underlättar ett öppet samtal. Det är mer än dubbelt så vanligt att den gruppen av kyrkoherdar tycker att digital själavård underlättar ett öppet samtal, än någon av de andra grupperna inom Svenska kyrkan eller frikyrkorna.

Diagram 1: Andel som instämmer i att digital själavård erbjuder både närhet och distans som underlättar ett öppet samtal. Procent.

Kommentar: Enkätfrågan har diktomiserats till de som instämmer i påståendet.

Ett exempel på vad det här resultatet står för är hur en av de kyrkoherdar som hållit kontakten med en grupp av konfidenter under pandemin beskriver att "digitala sorgegrupper underlättar för människor att överhuvudtaget delta. Sorgen gör att de kanske inte orkar komma till kyrkan om sorgegruppen hålls fysiskt även i normala tider... Och de kan stänga av kameran eller mikrofonen när det blir för jobbigt". I den digitala grupp-själavården blir det öppna samtalet lite mer på konfidentens villkor. Det geografiska avståndet undanröjs genom det digitala, som därmed ökar människors möjligheter att delta när just sorgen annars förlamar konfidenterna så att de inte alls orkar ta sig till kyrkans lokala rum. I samband med pandemin har det också blivit vanligare att samtal inför begravningar varit digitala.²⁵ Det har enligt en kyrkoherde i sig möjliggjort att fler familjemed-

²⁵ Sandberg, Helgesson Kjellin & Sjöberg 2021, s. 62.

lemmar kan vara med på de förberedande samtalen som sker inför begravningen eftersom det geografiska avståndet inte längre finns. På så sätt har också den typen av digitala samtal gjort att kyrkoherdarna fått större möjlighet att lära känna fler anhöriga och har fått en bättre bild av den avlidne. Den här gruppen som de facto använt sig av digitala lösningar för sorgesamtal i grupp ser det således som ett nytt komplement till befintlig lokal församlingsverksamhet som uppkommit under pandemin. Det skiljer sig från både övriga kyrkoherdar inom Svenska kyrkan och frikyrkoförsamlingarna som inte i samma utsträckning identifierar den potentialen.

Det ideella engagemanget i församlingen

Tjänstemannaperspektivet och ämbetslinjen har under pandemin trätt fram och förtydligats delvis på bekostnad av de förtroendevalda i församlingarna. Det är dock inte enbart i det gemensamma ansvarstagandet mellan kyrkoherde och förtroendevalda som delaktigheten har försämrats under pandemin. Den digitala omställningen i Svenska kyrkan har också ökat spänningar mellan vigda och icke-vigda personer i församlingarnas arbetslag.²⁶ En tredje kategori inom Svenska kyrkan som också fått en mer begränsad roll under pandemin är de ideella. En tredjedel av församlingarna i Svenska kyrkan tycker att rolluppdelningen mellan anställda och ideella i församlingslivet i allmänhet blivit mer synlig under pandemin.²⁷ Restriktionerna har på ett övergripande plan skapat större skillnad i vem som gör vad i församlingsarbetet. Begränsningarna för hur många som fått vistas i kyrkorummet under en gudstjänst har medfört att de anställda som tjänstgjort fått göra mer av de uppgifter som i vanliga tider kunnat bäras av ideella. Det har visserligen hört samman med att många ideella tillhört riskgrupperna och inte kunnat komma till kyrkan, men också varit kopplat till restriktionerna och begränsningarna i kyrkorummet. När färre personer har fått göra mer, har professionaliseringen blivit tydligare.

Trots begränsningarna anger dock en fjärdedel av Svenska kyrkans församlingar att de rekryterat nya ideella via sin onlinenärvaro under våren 2020. Vid närmare analys av vilka dessa församlingar var, visar det sig att majoriteten är sådana som koordinerat leverans av mat eller mediciner till behövande i samarbete med Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Inflödet av

²⁶ Ekström m.fl. 2021.

²⁷ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 40.

nya ideella via kyrkans onlinenärvaro har alltså primärt varit knutet till det diakonala arbetet med matkasseleveranser i samarbete med andra samhällsaktörer. En fundering är om dessa nya ideella som engagerade sig i det diakonala arbetet med mat- och medicinutdelning blivit kvar i församlingsverksamheten efter att kommunerna tog över matkasseutdelningen under november 2020. Tidigare forskning om ideellt engagemang vid den här typen av "särskilda händelser" visar nämligen att den typen av mobilisering som är dramatisk och tidsbegränsad sällan leder till ett fortsatt engagemang efter att den händelsen har avtagit.²⁸ För de 65 procenten av församlingarna som också levererade matkassar till behövande men inte samarbetade med andra aktörer, var det ytterst få församlingar som såg någon tillströmning av ideella i den verksamheten utan det skötes i huvudsak av de anställda.

Idealitet i barn- och ungdomsarbetet

När det gäller det ideella engagemanget inom andra delar av församlingen, genomfördes det under våren 2021 en enkätundersökning till ideella i Svenska kyrkans barn- och ungdomsverksamhet inom forskningsprojektet *Av fri vilja på fri tid på 2020-talet*. Drygt tio procent av de ideella har börjat engagera sig i sin församling under pandemin. Främst har de nyrekryterade haft sitt engagemang inom ramen för konfirmationsarbetet som i hög utsträckning fortsatt under pandemin både i det lokala rummet och i det digitala.²⁹ Bland ideella som börjat engagera sig i församlingarnas barn- och ungdomsarbete är det något vanligare att de nyrekryterade ideella varit killar under 25 år. Det är annars en grupp som är i minoritet inom Svenska kyrkans barn- och ungdomsarbete.³⁰

Sammanlagt minskade andelen ideella ledare inom barn- och ungdomsarbetet i Svenska kyrkans församlingar med 19 procent mellan 2019 och 2020. Motsvarande siffra inom det diakonala arbetet var 23 procent. Enklare uttryckt har alltså mellan var femte och var fjärde ideell försvunnit från både Svenska kyrkans diakonala och barn- och ungdomsverksamheter under pandemins första år. Samtidigt ska det betonas att trenden med ett minskat antal frivilliga ledare i barn- och ungdomsarbetet började redan 2016 kopplat till allt färre barn inom barnverksamheten och färre konfirmander varifrån ideella ledare huvudsakligen rekryteras. Pandemin

²⁸ Von Essen & Svedberg 2020, s. 32.

²⁹ Fransson, Gelfgren & Jonsson 2021a, s. 51; Fransson, Bromander & Von Essen 2022.

³⁰ Willander 2016.

är således en faktor som riskerar att påskynda den redan sjunkande trenden av ideella som präglat samfundet under de senaste åren.

Hur många ideella som försvunnit från barn- och ungdomsverksamheten har dock varierat med vilken strategi som församlingarna valt för att möta pandemin. Minskningen av ideella är avsevärt mycket större för de församlingar som valt att ställa in barn- och ungdomsarbetet. I dessa församlingar har andelen ideella halverats mellan 2019 och våren 2021.³¹ För församlingar som valt att digitalisera barn- och ungdomsarbetet har tappet varit drygt åtta procent under samma period. Minst har tappet varit i de församlingar som kunnat fortsätta som vanligt med mindre anpassningar. Framför allt har den strategin varit möjlig att använda sig av i landsbygdsförsamlingar. Dock ska det påpekas att landsbygdsförsamlingarna samtidigt är något överrepresenterade bland församlingarna som valt att ställa in barn- och ungdomsverksamheten.

Ett motsvarande mönster går att ana även hos frikyrkorna. När frikyrkornas representanter tillfrågades om deras församlingar gjort vad de har kunnat för att hålla liv i barn- och ungdomsverksamheten, är det vanligare att församlingar i städer med fler än 80 000 invånare instämmer i det påståendet. Det ligger i linje med de faktiska resultat från Svenska kyrkans församlingar som visar att barn- och ungdomsverksamhet framför allt hållit igång i större städer, främst genom digitala lösningar.³² Det skiljer sig från Svenska kyrkans landsbygdsförsamlingar och frikyrkornas församlingar på mindre orter. I Svenska kyrkans fall har de här församlingarna mer vanligen ställt in barn- och ungdomsverksamheten eller fortsatt som vanligt, medan frikyrkornas församlingar på mindre orter uppger att de gjort mindre ansträngningar för att hålla i gång verksamheten för barn och unga än på större orter. Undantaget för den slutsatsen gäller dock Equemeniakyrkan så som Gustaf Björkman skriver i sin artikel i den här publikationen.³³

³¹ Fransson, Bromander & Von Essen 2022.

³² Fransson, Bromander & Von Essen 2022.

³³ Se Björkman, "Corona, församlingen och samfundet", s. 150 i denna volym.

Avslutning

I takt med att pandemin fortlöpt under en längre tid har också församlingslivet under pandemin förändrats. Från att Sverige hade en av världens mest generösa restriktioner som möjliggjorde för främst landsbygdsförsamlingar att verka mer eller mindre som vanligt under våren 2020, till att i november 2020 införa tuffare restriktioner kring antalet deltagare. De ständigt förändrade förutsättningarna att verka som församling har synliggjort behovet av snabbt beslutsfattande kring församlingsverksamheten. Precis som i frikyrkoförsamlingarna har Svenska kyrkans församlingar sett en begränsning i det demokratiska beslutsfattandet i kyrko- eller församlingråd. Dock har den gemensamma ansvarslinjen och kyrkoherdens ledande roll medfört att beslutsfattandet blivit mer effektivt och enklare under pandemin utifrån kyrkoherdarnas perspektiv, i motsats till vad de frikyrkligt aktiva tycker.

Professionaliseringen och tjänstemannastyret under pandemin syns inte enbart i beslutsfattandet. Det har också genomsyrat församlingslivets arbete med ideella. Som en konsekvens av att färre personer fått vistas i kyrkorummet har skillnaderna i rollerna mellan anställda och ideella blivit tydligare i många av Svenska kyrkans församlingar. Även om restriktionerna givetvis begränsat ideellas möjligheter att vara med om de tillhört en riskgrupp, har även var femte ideell i Svenska kyrkans barn- och ungdomsverksamhet försvunnit mellan 2019 och 2020. I den verksamheten har de allra flesta själva tonåringar eller unga vuxna. Visserligen har det tillkommit nya ideella ledare främst inom konfirmationsverksamheten, men pandemin riskerar likväl att accelerera den nedgång av ideella inom barn- och ungdomsarbetet som funnits i Svenska kyrkan sedan 2016. Framför allt har tappet av ideella under pandemin varit stort i de församlingar som ställt in sitt arbete med barn och unga. De här församlingarna återfinns huvudsakligen på landsbygden. Utvecklingen med större risk för inställd barn- och ungdomsverksamhet på landsbygden och ökat tapp av ideella väcker frågor till frikyrkorna. De frikyrkligt aktiva på mindre orter vittnar om att de i lägre utsträckning gjort vad de har kunnat för att hålla barn- och ungdomsverksamheten vid liv. Det skulle kunna tolkas som att de precis som landsbygdsförsamlingarna i Svenska kyrkan oftare ställt in den verksamheten i jämförelse med stadsförsamlingar. Både i Svenska kyrkan och frikyrkosamfunden är det primärt landsbygdsförsamlingar som redan innan pandemin hotats av nedläggningar eller sammanslagningar som konsekvens av vikande medlemsantal. Om det kortsiktiga tapp som syns i Svenska kyrkan mellan 2019 och 2020 också finns i frikyrkorna, riskerar

pandemins kortsiktiga konsekvenser att bli mer långtgående för redan kämpande församlingar på mindre orter oberoende av samfund.

Den digitala förändringen och kyrkoherdarnas förhoppningar inför framtiden

I den här artikeln har förändringar i Svenska kyrkans digitala församlingsliv från våren 2020 till våren 2021 undersökts. Det visar att församlingarna successivt genomgått en konsolidering av den digitala församlingsverksamheten. Under pandemins inledande månader 2020 prioriterade församlingarna att ställa om gudstjänstlivet via digitala plattformar så som Facebook och Youtube. Under 2021 har allt fler församlingar valt att, i likhet med frikyrkorna, börja använda andra plattformar som möjliggör mer interaktiva moment. Därigenom har också annan församlingsverksamhet utöver gudstjänstlivet digitaliserats.

Den digitala förändringen som skett i församlingslivet under pandemins gång väcker frågor i relation till de framtidsförhoppningar som kyrkoherdarna hade vid pandemins början 2020. Även om den digitala församlingsverksamheten inte på något sätt motsvarar nivåer som den verksamhet som pågår i det lokala rummet, har församlingslivet under pandemin gått i riktning mot vad de äldre kyrkoherdarna efterfrågade – med fler (digitala) rum för gemenskap och småskalighet, snarare än ett större fokus på den lokala gudstjänsten och den gudstjänstfirande gemenskapen som efterfrågades av de yngre kyrkoherdarna. Den här generationsskillnaden väcker behovet av framtida frågor för att förstå den här uppdelningen i attityder gentemot olika församlingsverksamheter som synliggjorts under pandemin. Inte minst väcker det funderingar kring om pandemin på längre sikt kommer medföra en ökad vilja att prioritera gudstjänst framför annan församlingsverksamhet när äldre kyrkoherdar ersätts av en yngre generation. Det skulle i sådana fall indikera ett brott i den nedåtgående trend kring antalet firade gudstjänster i Svenska kyrkan som gradvis skett under de senaste två decennierna. Det kan också då innebära en svängning i kyrkosyn som prioriterar en mer liturgisk förståelse av kyrkans identitet. Resultatet kan också kunna vara uttryck för de skillnader som tidigare forsknings identifierat baserat på ledarskapets erfarenhet. Mer oerfarna kyrkoherdar framstår som mer idealiserande, medan mer erfarenhet av att leda en församling tenderar att göra kyrkoherdar mer kontextspecifika.³⁴ Med mer erfarenhet skapas en rörelse från det ena till det andra, som skulle

³⁴ Riddersporre & Gustafsson Lundberg 2016.

- Fransson, Sara, Stefan Gelfgren & Pernilla Jonsson 2021b, "Att vara eller inte vara kyrka online – utmaningar och möjligheter i Svenska kyrkans digitala arbete under coronapandemin" i Fahlgren et al (Red) *Corona och kyrkorna – Lärdomar, digitala möten och beredskap inför nästa kris*. Tro & Liv skriftserie Nr 12.
- Fransson, Sara, Pernilla Jonsson & Patrik Svensson 2021, "Att mäta gudstjänstdeltagande i det digitala" i Sandberg, A (Red) *Nyckeln till Svenska kyrkan – en skrift om organisation, verksamhet och ekonomi 2021*. Stockholm: åtta45
- Fransson, Sara, Theo Pleizier, Johann Pock, Hilke Rebenstorf & Oliver Wäckerlig, kommande, "Pastoral care in digital times" i Schlag, Thomas, Nord, Ilona och Müller, Sabrina (Red) *CONTOC – Churches online in times of Corona*.
- Hallonsten, Simon & Jonas Idestrom 2021, "Kyrka i digitala rum – reflektioner från ett forskningsprojekt" i *Svensk kyrkotidning*, 2021-10-15
- Riddersporre, Bim & Johanna Gustafsson Lundberg 2016, "Church leadership and the Management of Meaning in times of change: Notes from the inside i Askeland", H & Schmidt U (red) *Church reform and Leadership in Change*. Pickwick publications.
- Sandberg, Andreas, Kristina Helgesson Kjellin & Lena Sjöberg 2021, *En "riktig" begravning – förändringar i begravningsseden inom Svenska kyrkan 2010–2020*, Stockholm:åtta45
- Von Essen, Johan & Lars Svedberg 2020, *Medborgerligt engagemang 1992–2019. Ersta Sköndal Bräcke Högskola arbetsrapportserie nr. 98*
- Willander, Erika 2016, "Ung ledare i Svenska kyrkan: en fråga för alla?" i Sandberg, A (Red) *Nyckeln till Svenska kyrkan 2016*. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Willander, Erika & Max Stockman 2020, *Ett mångkulturellt Sverige i förändring*". Myndigheten för stöd till trossamfund.